

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

UNESCO
INSTITUTE
for
STATISTICS

ЮНЕСКО-ГИЙН 2009 ОНЫ СОЁЛЫН СТАТИСТИКИЙН ХҮРЭЭ

ЮНЕСКО-гийн 2009 оны соёлын статистикийн хүрээ

ЮНЕСКО

Нэгдсэн үндэсний байгууллагын боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны байгууллага (юнеско) байгуулах шийдвэрийг 1945 оны 11 дүгээр сард Лондонгийн бага хурал дээр 20 орон санал нэгтгэй баталжээ. Энэхүү шийдвэр нь 1946 оны дөрөвдүгээр сарын 04 нд хүчин төгөлдөр болсон аж. Одоо тус байгууллагад 193 гишүүн орон, холбооны 7 гишүүн орон багтдаг.

ЮНЕСКО-гийн гол зорилго нь дэлхий ертөнц дээр боловсрол, шинжлэх ухаан, соёл, харилцаагаар дамжуулан нийтээр бие биенээ хүндэтгэх, шударга ёсыг тогтоох тухай НҮБ-аас баталсан дүрмийн дагуу арьс өнгө, хүйс, хэл, шашин шүтлэгийг ялгалгүй хүний эрх, үндсэн эрхийг хамгаалахад оршино.

ЮНЕСКО нь бүрэн эрхээ амьдралд хэрэгжүүлэхийн тулд дараах үндсэн 5 үүргийг гүйцэтгэдэг. Үүнд: 1) дэлхий ертөнцийн ирээдүйн тулд боловсрол, шинжлэх ухаан, соёл болон харилцааны салбарт ирээдүйтэй судалгааг явуулах; 2) туршилт, бэлтгэл сурган хүмүүжүүлэх үйл ажиллагааны замаар мэдлэгийг хөгжүүлэн, дамжуулан түгээн дэлгэрүүлэх; 3) дотоод арга хэрэгсэл, хэм хэмжээний удирдамжаа бэлтгэх, нэвтрүүлэх стандартаа тодорхойлох; 4) гишүүн орнуудын техникийн хамтын ажиллагаанд түшиглэн тэдний улс төр, хөгжлийн төслийг шинжлэн судлах; 5) салбаруудын хоорондын мэдээллүүдийг солилцох ажлыг хэрэгжүүлэх зэрэг болно.

ЮНЕСКО-гийн удирдлага Францын Парис хотод байрладаг.

ЮНЕСКО-гийн статистикийн хүрээлэн (ЮОХ)

Статистикийн хүрээлэн нь ЮНЕСКО-гийн статистикийн салбар бөгөөд НҮБ-ын боловсрол, шинжлэх ухаан, технологи, соёл болон харилцаа зэрэг салбаруудыг нэгтгэсэн дэлхийн статистик мэдээллийн сан юм.

Энэхүү хүрээлэн нь 1999 онд байгуулагдсан. ЮНЕСКО-гийн статистик программыг хэрэгжүүлэх, түүнчлэн улам бүр нарийн түвэгтэй хурдацтай хувьсан өөрчлөгдөж байгаа улс төр, нийгэм соёл, эдийн засгийн нөхцөл байдалд хэрэгцээтэй, улс төрийн ач холбогдолтой чухал тоо баримтыг цаг тухай бүрт нь түгээн дэлгэрүүлэх статистик хөтөлбөрийг боловсронгуй болгоход зориулагдсан.

ЮНЕСКО-гийн статистикийн хүрээлэн нь Канадын Монреалд байрладаг.

Хэвлэсэн он 2010

ЮНЕСКО-гийн статистикийн хүрээлэн
ш/х 6128, Succursale Centre- Ville
Монреал, Quebec H3C 3J7
Канад

Тел: (1 514) 343-6880
Факс: (1514) 343-5740
Е-мэйл: publications@uis.unesco.org
<http://www.uis.unesco.org>

ISBN 978-92-9189-075-0
Ref: UIS/TD/09-03/REV

©UNESCO-UIS 2009

Өмнөтгөл

ЮНЕСКО-гийн 2009 оны соёлын статистикийн хүрээ нь статистикийн хүрээлэн, ЮНЕСКО-гийн соёлын салбарын хамтын хүчин зүтгэлийн үр дүн юм. ЮНЕСКО-гийн соёлын статистикийн арга хэлбэр нь 1986 оноос хойш соёлын салбарт гарсан шинэ үзэл санаануудыг харгалзан үзсэн уг шинэчлэгдсэн хувилбар болох ЮНЕСКО-гийн 1986 оны соёлын статистикийн хүрээнд тулгуурласан бөгөөд үүнд соёл болон соёлын хэрэглээний арга замуудыг үндсээр нь өөрчилсөн шинэ арга технологиудтай холбоотой биет бус соёлын өв, соёлын практик, бодлогын хөгжил багтана.

Соёл нь дэлхий ертөнцийн бүхий л нийгмийн харилцаанд голлох үүрэг гүйцэтгэн хүмүүсийн чөлөөт цаг заваас эхлээд мэргэжлийн үйл ажиллагааны бүхий л хүрээнд нөлөөлдөг. Хөгжлийн үйл явцад соёлын гүйцэтгэх үүрэг нь сүүлийн үед бодлогын чухал асуудал болсон ч соёл тус бүрийн өвөрмөц шинжийг хүндэлж, хадгалж, бусад соёлуудын өвөрмөц шинж чанарыг өргөн хэмжээгээр зохицуулах асуудал дэлхийн хэмжээнд тулгараад байна.

Баримтад тулгуурласан бодлогуудыг томъёолж, тэдгээрийн нөлөөг хэмжиж, үнэлж дүгнэхэд бодит мэдээлэл зайлшгүй шаардлагатай. Соёлын албан ёсны, тогтсон ойлголтод тулгуурлаж 1986 оныг хүртэл мөрдөж ирсэн соёлын статистикийн хүрээ нь хөгжиж буй орнуудын өнөөгийн илүү өргөн хүрээтэй чиг баримжаа, хандлагыг тусгаж чадахгүй байсан тул ЮНЕСКО-гийн зүгээс шинэчлэх шаардлагатай гэж үзсэн. Түүнчлэн уг шинэ хамрах хүрээ нь соёлын статистикийн олон улсын хэмжээний харьцуулалтын бүтээмж, түгээн дэлгэрүүлэлтийг хэрэгжүүлэх боломжтой болгох үзэл баримтлалын үндэс суурь, арга замыг бий болгоно.

Дэлхийн хэмжээнд 4 жилийн турш иж бүрэн судалж зөвлөлдсөний үр дүнд уг хянаж шинэчилсэн хувилбарыг боловсрууллаа. Уг арга зүйг боловсруулахад олон тооны эрдэмтэн, мэргэжилтэн, статистикчид, ЮНЕСКО-гийн гишүүн орнууд, олон улсын байгууллагууд оролцож тус тусын хувь нэмрээ оруулсан. Соёл болон соёлын статистикийн судалгаанд өргөн хүрээтэй шинэ ирээдүйг нээсэн энэ арга зүйг боловсруулахад оролцсон харилцан адилгүй оролцогчдын янз бүрийн, олон талын хувь нэмрийг үнэлж баршгүй юм. 2009 оны соёлын статистикийн хүрээг олон улсын болон, үндэсний хэмжээнд ашиглах арга зүй болгон боловсруулжээ. Уг соёлын статистикийн хүрээний үндсэн зорилго нь соёлын нэгдсэн ойлголтоор дамжуулж олон улсын харьцуулалт хийж, стандарт тодорхойлолт болон олон улсын нийгэм эдийн засгийн ангиллыг ашиглахад оршино.

ЮНЕСКО уг төслөөр дамжуулж соёлын статистикийн хөрөнгө оруулалтыг хөхүүлэн дэмжинэ гэж найдаж байгаа. Соёлын хөтөлбөр, бодлогын хамаарал, тэдгээрийн нөлөөллийг илүү сайн хэмжиж тодорхойлоход гишүүн орнууд, олон улсын агентлаг болон төрийн бус байгууллагуудад баримт, статистик мэдээ онцгой их шаардагддаг. Соёлын нийгэм, эдийн засгийн ач холбогдлыг илүү сайжруулсан байдлаар хэмжих үйлст 2009 оны соёлын статистикийн хүрээ хувь нэмрээ оруулна гэдэгт бид итгэж байна.

Хендрик ван дер Пол
ЮНЕСКО-гийн Статистикийн хүрээлэнгийн
захирал

Франсуа Ривьер
ЮНЕСКО-гийн Соёлын салбарын Ерөнхий
захирлын туслах

Талархал

ЮНЕСКО-гийн 2009 оны соёлын статистикийн хүрээ төслийг ЮНЕСКО-гийн статистик хүрээлэнгийн мэргэжилтэн Хосе Пессоа, Лидия Делумо нар Саймон Эллисийн ерөнхий удирдлага дор боловсруулсан. Уг хамрах хүрээ нь Ричард Нэйлор (Би-О-Пи Консалтинг), Энди Пратт (Лондоны эдийн засгийн сургууль), Кэлвин Тэйлор (Лийдсын их сургууль) нарын бүрэлдэхүүнтэй зөвлөх багийн статистикийн хүрээлэнд зориулж боловсруулсан эхний тайланд тулгуурласан.

Соёлын статистикийн хүрээг боловсруулж гаргахын тулд соёлын статистик, бодлогын салбарын олон эрдэмтэн, статистикч, шинжээч нардэлхийн хэмжээнд зөвлөлдсөн бөгөөд эдгээрт олон соёлын яамдын төлөөлөгч, үндэсний статистикийн алба, олон улсын хамтрагч агентлагууд багтана. Иймээс ЮНЕСКО-гийн статистикийн хүрээлэн уг соёлын статистикийн хүрээг боловсруулах, бэлтгэх ажилд хувь нэмрээ оруулсан ЮНЕСКО-гийн соёлын салбарын мэргэжил нэгтнүүддээ талархал илэрхийлж байна.

Статистикийн хүрээлэнгийн зүгээс удирдамж, мэргэжлийн зөвлөгөө өгсөн ажлын хэсгийн дараах гишүүдэд онцгой талархал илэрхийлж байна: Альфонсо Кастельянос-Рибо (ахлагч) Гуёмар Алонсо Кано, Марта Бек-Домзальска, Хелен Бейлби-Оррин, Владимир Бина, Ибтиссам Эль Жоуни, Мате Ковач, Гленн Масокоане, Лилиана Ортиз-Оспино, Ж.П.Сингх, Дэвид Тросби.

ЮНЕСКО-гийн статистикийн хүрээлэнгийн зүгээс Монгол улсын Соёл, Урлагийн Их Сургуулийн (СУИС) соёлын статистикийн төслийн багт уг албан ёсны орчуулгыг хийлгэсэнд талархал илэрхийлж байна. Уг ажлыг Монгол улсын Боловсрол, Соёл, Шинжлэх Ухааны Яам (БСШУЯ) санхүүжүүлсэн юм.

Товчилсон үгс

АШЗМСА	Австрали, Шинэ Зеландын мэргэжлийн стандарт ангилал Australian and New Zealand Standard Classification of Occupation (ANZSCO)
АШЗУСА	Австралийская и новозеландская стандартная классификация занятости АНСКЗ Австрали, Шинэ Зеландын үйлдвэрлэлийн стандарт ангилал Australian and New Zealand Standard Industrial Classification (ANZSIC)
БХОТЭЗХАБ	Австралийская и новозеландская стандартная промышленная классификация АНСПК Бенгалын хойгийн орнуудын олон салбарын техник, эдийн засгийн хамтынажиллагааны байгууллага Bay of Bengal Initiative for Multi-Sectoral Technical and Economic Cooperation BIMSTEC Организация стран Бенгальского залива в сферах экономического и
ТТ	технического взаимодействия ОСБЗЭТВ Төлбөрийн тэнцэл Balance of Payments BOP Платежный баланс ПБ
ЗГҮА	Засгийн газрын үүргийн ангилал Classification of the Functions of Government COFOG
ХЗХБҮА	Классификация функций органов управления КФОУ Хувийн зориулалттай хэрэглээний бараа, үйлчилгээний ангилал Classification of Individual Consumption by Purpose COICOP
АББЗА	Классификатор индивидуального потребления домашних хозяйств по целям КИПЦ-ДХ Ашгийн бус байгууллагуудын зорилгын ангилал Classification of the Purposes of Non-profit Institutions COPNI
БҮАА	Классификация целей некоммерческих организаций КЦНО Бүтээгдэхүүний үйл ажиллагааны ангилал, Европ Classification of Products by Activity, EU CPA
БҮНА	Классификатор продукции по видам деятельности, ЕС КПВД Бүтээгдэхүүн үйлчилгээний нэгдсэн ангилал Central Product Classification CPC
ХҮ	Классификация основных продуктов КОП Хамтралын үйлчилгээ Collective Services CS
DCMS	Коллективные услуги КУ Соёлын тэнхим, ОУСХ болон Их Британи, Умард Ирландын Нэгдсэн Вант Улсын спортын хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл Department of Culture, Media and Sport, United Kingdom DCMS
ТТҮА	Департамент культуры, СМИ и спорта Соединенного Королевства DCMS Төлбөрийн тэнцэл дэх үйлчилгээний ангилал Extended Balance of Payments Services Classification EBOPS
ССХ	Расширенная классификация услуг в платежном балансе EBOPS ЮНЕСКО-гийн соёлын статистикийн хүрээ UNESCO Framework for Cultural Statistics FCS
ЦАСҮАОУА	Система статистики культуры ССК НҮБ-ын төсөл – цаг ашиглалтын судалгааны үйл ажиллагааны олон улсын ангилал UN Trial – International Classification of Activities for Time-Use Statistics ICATUS
ББСӨ	Проект ООН – Международная классификация деятельности По статистикеи спользуемого врем, ICATUS Биет бус соёлын өв Intangible Cultural Heritage ICH
МХТ	Нематериальное культурное наследие НКН Мэдээлэл харилцааны технологи Information and Communication Technologies ICT Информационно-коммуникационные технологии ИКТ

ОУБХӨУАТФ	Олон улсын биологийн хувьд өөр өөр уугуул ард түмнүүдийн форум International Indigenous Forum on Biodiversity IIFB
ОУХБ	Международный форум коренных народов по биологическому разнообразию IIFB Олон улсын хөдөлмөрийн байгууллага International Labour Organization ILO
ХХУ	Международная организация труда МОТ Хувь хүний үйлчилгээ Individual Services IS
БОУСА	Индивидуальные услуги ИУ Боловсролын олон улсын стандарт ангилал International Standard Classification of Education ISCED
АМОУСА	Международная стандартная классификация образования МСКО Ажил мэргэжлийн олон улсын стандарт ангилал International Standard Classification of Occupations ISCO
ЭЗБТУАСА	Международная стандартная классификация занятий МСКЗ Эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангилал International Standard Industrial Classification ISIC
EU.LEG	Международная стандартная отраслевая классификация МСОК Соёлын статистикийн Европын холбооны тэргүүлэх зэрэглэлийн шинжээчдийн баг European Union Leadership Expert Group on Cultural Statistics LEG
МХЗ	Экспертная группа руководства ЕС по статистике культуры ЭГЛ Мянганы хөгжлийн зорилтууд, НҮБ Millennium Development Goals, United Nations MDG
ҮСХ	Цели развития тысячелетия, ООН ЦРТ Үндэсний статистикийн хороо National Statistical Office NSO
ЭЗХАХБ	Национальное статистическое управление НСУ Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллага Organisation for Economic Co-operation and Development OECD
ЕХОЭЗҮАА	Организация экономического сотрудничества и развития ОЭСР Европын холбооны орнуудын эдийн засгийн үйл ажиллагааны ангилал Classification of Economic Activities in the European Community NACE
ҮАХАС	Классификация видов экономической деятельности Европейского Сообщества КДЕС Үйлдвэрлэлийн ангиллын Хойд Америкийн систем North American Industry Classification System NAICS
БАХАС	Североамериканская система классификации отраслей NAICS Бүтээгдэхүүний ангиллын Хойд Америкийн систем North American Product Classification System NAPCS
АХДСШН	Североамериканская система классификации продуктов NAPCS Африкийн хөгжлийг дэмжих сонирхолтой шинэ нөхөрлөл New Partnership for Africa's Development NEPAD
ҮСА	Новое партнерство в интересах развития Африки НЕПАД Үйлдвэрлэлийн стандарт ангилал Standard Industrial Classification SIC
ОУХСА	Стандартная промышленная классификация СП Олон улсын худалдааны стандарт ангилал Standard International Trade Classification, Revision 4, SITC 4
ҮТС	Стандартная классификация международной торговли, версия СКМТ 4 Үндэсний тооцооны систем System of National Accounts SNA
АЖСТ	Система национальных счетов СНС Аялал жуулчлалын дагалдах тайлан Tourism Satellite Account, TSA
ЮНЕСКО –н СХ	Сателлитный отчет по туризму ТСС ЮНЕСКО-гийн статистикийн хүрээлэн UNESCO Institute for Statistics UIS Институт статистики ЮНЕСКО ИСЮ

НҮБ. ХХХ	НҮБ – ын худалдаа, хөгжлийн хөтөлбөр United Nations Conference on Trade and Development UNCTAD Конференция ООН по торговле и развитию ЮНКТАД
НҮБ, УАТАЭБН	НҮБ-ын уугуул ард түмний асуудал эрхэлсэн байнгын нийгэмлэг United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues UNPFII Постоянный форум ООН по вопросам коренных народов UNPFII
НҮБ, СХ	НҮБ – ын статистикийн хэлтэс United Nations Statistics Division UNSD Статистический отдел ООН СООН
ДАЖБ	Дэлхийн аялал жуулчлалын байгууллага World Tourism Organization UN WTO Всемирная организация по туризму ВОТ
ОУОӨБ	Олон улсын оюуны өмчийн байгууллага World Intellectual Property Organization WIPO Всемирная организация интеллектуальной собственности ВОИС
ОУХБ	Дэлхийн худалдааны байгууллага World Trade Organization WTO Всемирная торговая организация ВТО
n.s.e.	Өөр хаана ч тэмдэглээгүй Not elsewhere specified Не указано в другом месте
n.e.c.	Өөр хаана ч ангилаагүй Not elsewhere classified Не классифицировано в других рубриках
n.f.d.	Тодорхойлолт бүрэн бус Not fully defined Определение дано не полностью

Агуулга

Өмнөтгөл	i
Талархал	iv
Товчилсон үгс	v
Товч агуулга.....	9
1. Удиртгал.....	11
1.1 Үндэслэл	11
1.2 Соёлын статистикийн хүрээг өөрчлөх болсон бодлогын нөхцлүүд	13
1.3 Соёлын статистикийн хүрээг дахин хянаж шинэчлэх ажиллагааны зорилго, үндсэн зорилтууд	16
2. Соёлын статистикийн хүрээ: Үзэл баримтлал ба бүтэц	17
2.1 Соёлын статистикийн хүрээний хянан шинэчлэлт: Шинэ хандлага.....	17
2.2 Соёлыг статистикийн зорилгоор тодорхойлох нь	18
2.3 Соёлын мөчлөг	19
2.4 Соёлын салбарын хамрах хүрээ.....	22
2.5 “Соёлын салбарууд”-ыг тодорхойлох нь	22
3. Соёлын статистик: Эдийн засгийн үзүүлэлтийг хэмжих нь	33
3.1 Соёлын эдийн засгийн үзүүлэлтийн хэмжилтэд олон улсын ангиллыг хэрэглэх нь	33
3.2 Соёлын бүтээгдэхүүн, түүний үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагааг тодорхойлох нь: Бүтээгдэхүүн үйлчилгээний нэгдсэн ангилал (БҮНА) болон эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангиллыг (ЭЗБТУАСА) ашиглах нь	35
3.3 Олон улсын соёлын худалдаа: Уялдуулсан систем (УС) болон Төлбөрийн тэнцлийн үйлчилгээний ангиллыг (ТТҮА) ашиглах нь	37
3.4 Соёлын салбар дахь ажил эрхлэлт: Ажил мэргэжлийн олон улсын стандарт ангилал (АМОУСА)-ыг ашиглах нь	39
3.5 Соёлын өвийг хэмжих нь	43
4. Соёлын статистик: Нийгмийн үзүүлэлтүүдийг хэмжих нь.....	44
4.1 Соёлын оролцоог хэмжих нь	44
4.2 Биет бус соёлын өвийг хэмжих нь.....	46
5. Тоо баримт цуглуулах: Олон улсын ангиллын дүрмийн хүснэгтүүд	51
Хүснэгт 2. БҮНА 2, ЭЗБТУАСА 4 ангиллуудаар тодорхойлогдсон соёлын үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагаа, бараа, үйлчилгээ	52
Хүснэгт 3. 2007 оны уялдуулсан системийн (УС) ангиллаар тодорхойлогддог соёлын бараа, бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний олон улсын худалдаа	65
Хүснэгт 4. АМОУСА 08 ангиллаар тодорхойлогдсон соёлын салбарын ажил мэргэжлүүд	75
Хүснэгт 5. ЦАСҮАОУА-ыг ашигласан цаг ашиглалтын судалгаа.....	80
6.Дүгнэлт.....	85
6.1. Соёлын тоо баримт цуглуулахад гарч буй хүндрэлүүд	85
6.2. Шууд хэмжилттэй холбох нь	87
Тайлбар толь.....	89
Ном зүй.....	95

Товч агуулга

ЮНЕСКО-гийн 2009 оны соёлын статистикийн хүрээний (ССХ) зорилго

ССХ нь соёлын статистикийг үндэсний болон олон улсын хэмжээнд зохион байгуулах арга хэрэгсэл юм. Энэ систем нь соёлын илрэлийн өргөн хүрээг түүний бүтээж буй нийгэм эдийн засгийн аргаас үл шалтгаалан хэмжих боломж олгодог бөгөөд соёлын тухай түгээмэл болоод нийтээр хүлээн зөвшөөрдөг суурь ойлголтод тулгуурласан. Түүнчлэн стандарт тодорхойлолтыг ашигласнаар олон улсын хэмжээнд харьцуулах боломжтой тоо баримт бий болгох боломж олгодог.

Уг хамрах хүрээ нь 1986 оны ССХ-нд (ЮНЕСКО, 1986) тулгуурлан бий болж, улмаар даяарчлалын эрин үед соёлын бүтээгдэхүүнийг дэлхий дахинд түгээн дэлгэрүүлэхэд нөлөөлөх, ингэхдээ орчин үеийн практик, оюуны өмчийн асуудлыг тусгасан удаа дараагийн хэлэлцүүлгийн үр дүнд дахин боловсруулагдсан юм.

Соёлын эдийн засгийн үзүүлэлт, хэмжилтийг хөгжүүлэх үндсэн нөхцөл нь эдийн засгийн тоо баримт болон олон улсын ангиллын системүүд оршиж буйгаас шалтгаалах бөгөөд соёлд орших нийгмийн шалгууруудын ач холбогдол нь соёлын оролцоо болон биет бус соёлын өвийг тэгш оролцуулснаар тодорхойлогдоно. Хэдий тэдгээрийг хэмжих эхний элементүүдийг төлөвлөсөн ч цаашид энэ чиглэлээр ажиллах шаардлагатай.

Соёлын статистикийн хүрээ гэдэг нь эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангиллыг (ЭЗБТҮАСА) соёлын үйлдвэрлэлтэй холбоотой үйл ажиллагаанд, бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний нэгдсэн ангиллыг (БҮНА) соёлын бүтээгдэхүүн, үйлчилгээнд, ажил мэргэжлийн олон улсын стандарт ангиллыг (АМОУСА) соёлын ажил эрхлэлтийн чиглэлээр тал бүрээс нь тодотгох уялдаат систем (УС) ба бүтээгдэхүүний кодчиллыг соёлын бүтээгдэхүүний олон улсын эргэлтийн чиглэлд, НҮБ-ын төсөл болох цаг ашиглалтын судалгааны үйл ажиллагааны олон улсын ангиллыг (ҮАЗЦАОУСА) соёлын оролцоог хэмжихэд тус тус ашиглах зэргээр одоогоор ашиглагдаж буй олон улсын ангиллын системүүдийг ашигласан ангиллын арга хэрэгсэл юм. Үүний үр дүн нь олон улсын болоод үндэсний хэмжээнд соёлын салбарт гарч буй тоо баримтыг цуглуулах, мэдээллийг түгээн дэлгэрүүлэх үндсэн арга хэрэгсэл болж байна. Түүнчлэн соёлын бүтээмж, хуваарилалт, ашиглалттай холбоотой соёлын үйл ажиллагааны өргөн хүрээг хамруулан тусгахыг эрмэлзсэн болно.

Соёлыг тодорхойлох нь

ЮНЕСКО-гоос соёл гэдэг нь нийгэм болон нийгмийн хэсэг бүлгийн оюун санаа, материаллаг байдал, мэдлэг оюун, сэтгэл санааны шинж байдлын цогц бөгөөд зөвхөн урлаг, утга зохиол төдийгүй амьдралын хэв маяг, хамтын амьдралын арга зам, үнэ цэнэтэй систем, уламжлал, итгэл үнэмшлийг хамарна гэж тодорхойлжээ (ЮНЕСКО, 2001). Итгэл үнэмшил, үнэт зүйлсийн заримыг хэмжих боломжгүй ч эдгээртэй холбоотой зан үйл, дадлыг хэмжиж болдог. ЮНЕСКО-гийн соёлын статистикийн хүрээ нь нийгэм буюу нийгмийн бүлгийн итгэл үнэмшил, үнэт зүйлсээр тодорхойлогддог зан үйл, дадлыг илрүүлж, хэмжиж тодорхойлдог.

Соёлын статистикийн хүрээнд онцолсноор *соёлын салбарууд нь* эдийн засаг (бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний үйлдвэрлэл гэх зэрэг) болон нийгмийн (соёлын үйл ажиллагаанд оролцох гэх зэрэг) үйл ажиллагааны ерөнхий цогц бөгөөд үүнийг уламжлалын дагуу “соёлын” хэмээн авч үздэг. Түүнчлэн *холбогдох салбаруудад* “зарим талаараа соёлын” буюу “үзвэр, үйлчилгээ” гэж үзэж болох “дан соёлын” гэж ангилж боломгүй эдийн засаг, нийгмийн бусад үйл ажиллагаануудыг хамруулсан.

Эдгээр тодорхойлолтуудын ихэнхийг боловсруулахад ашиглаж байгаа одоо мөрдөж буй стандартууд нь эдийн засгийн үзэл баримтлалд тулгуурласан ч үүний үр дүнд үүсэх салбар нь соёлын дан ганц эдийн засгийн хандлагад хамаардаггүй бөгөөд тухайн салбарын бүхий л хүрээг хамаардаг. Тэгэхээр “тоглолт” гэдгийг хэмжиж тодорхойлбол мэргэжлийн эсвэл сонирхогчийн, концертын албан ёсны зааланд эсхүл хөдөө орон нутагт ил задгай талбайд тоглогдож байгаагаас үл хамааран бүх тоглолтууд багтана.

Түүнчлэн уг хүрээнд секторын хэсгүүдийг бүхэлд нь хамарч хэмжигдэх “*нийтлэг хамааралтай*” гэгдэх гурван салбарыг тодорхойлсон. *Боловсрол ба сургалт, архивлах ба хадгалах, биет бус соёлын өв* зэрэг нь нийтлэг хамааралтай салбарууд гэж ангилагдах бөгөөд соёлын бүтээлч үйл ажиллагааг бүрэн дүүрэн хэмжиж тодорхойлоход энэ гурван салбар онцгой чухал ач холбогдолтой.

Соёлыг хэмжих тухай: Прагматик аргачлал

Улс орнуудын соёлын статистик мэдээ цуглуулж, түгээх хүчин чадал нь тухайн улс орны эн тэргүүний бодлого, статистикийн туршлага, хүн ард болон санхүүгийн нөөц боломжоос хамаарч харилцан адилгүй байдаг. Үндэсний түвшинд тохируулан ашиглаж болохуйц уян хатан байдлаар уг хамрах хүрээг боловсруулсан.

Түүнчлэн энэ хамрах хүрээ нь соёлын салбарын загвар болох *соёлын мөчлөгийн* ухагдахуунд тулгуурласан тул харилцан адилгүй соёлын харилцааг ойлгоход дөхөм болно. *Соёлын мөчлөг* гэдэг нь үйлчлүүлэгч, оролцогч, хэрэглэгчдэд хүрч үйлчилдэг соёлын бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний үзэл санааг дамжуулагч бөгөөд дадал, үйл ажиллагаа болон шаардагдах нөөц боломжийн нэгдэл юм.

Тухайн хамрах хүрээ нь соёлыг хэмжихийн тулд хангалттай тоо баримтыг харьцуулах, мэдээллийн сан бүрдүүлж ашиглах чадварыг дээд хэмжээнд байлгах зорилгоор орчин үеийн ач холбогдол бүхий олон улсын ангилах систем, стандартыг өөртөө агуулдаг. Эдгээр ангиллын системүүд нь соёлын мэдээ мэдээлэл цуглуулж, түгээх иж бүрэн хүрээг ашиглах боломжийг улс орнуудад олгоно. Соёлын статистикийн хүрээг ашигласнаар зөвхөн соёлын үйл ажиллагаа бус бараа бүтээгдэхүүний хэрэглээ, үйлчилгээнд эдийн засгийн стандарт статистикийг хэрэглэж болохоос гадна өрхийн тухай судалгаа мөн ажил эрхлэлттэй холбоотой бүхий л статистикийн судалгаа хийх боломжтой. Үндэсний соёлын статистикийн хүрээгээ тодорхойлоогүй улс орнууд ч уг соёлын статистикийн хүрээний суурь бүтцийг ашиглаж болно. Харин статистикийн баялаг сантай улс орнуудын хувьд соёлын салбарын эн тэргүүний бодлогыг тусгаж, тусгайлан боловсруулсан, сайтар тохируулсан арга хэрэгслийг ашиглан статистикийн илүү нарийвчилсан тоо баримтыг цуглуулах боломжтой.

Уг хамрах хүрээнд тодорхой үзүүлэлтийг тодорхойлж, зааж өгөөгүй. Соёлын үзүүлэлтийн хамрах хүрээ болон холбогдох үзүүлэлтүүдийг боловсруулах нь үндэсний болон олон улсын түвшинд аль алинд нь тун чухал дараагийн алхам болно.

1. Удиртгал

Энэхүү ССХ нь ЮНЕСКО-гийн 1986 оны соёлын статистикийн хүрээг орлоно (ЮНЕСКО, 1986). ЮНЕСКО-гийн анхны статистикийн хүрээг боловсруулж гаргаснаас хойш соёлыг хэмжихэд олон чиглэл хандлага гарч байсан бөгөөд дэлхий ертөнцийн нийгэм, техник технологийн өөрчлөлт нь дэлхийн соёлын байр суурийг өөрчилсөн.

Соёлын статистикийн олон улсын хамрах хүрээ нь холбогдох боломж бололцоотой бол олон улсын хэмжээний харьцуулалт хийх боломжийг дээшлүүлэхийг зорьдог. Үндэсний хэмжээнд бол тухайн улсын статусыг бүс нутгийн болон дэлхийн бусад улс үндэстнүүдтэй харьцуулахад ямар байгаа талаар мэдэж авахын тулд баримтад тулгуурласан мэдээ мэдээлэлтэй байх шаардлага тулгардаг.

Энэ хамрах хүрээ нь соёлын нийгмийн болон эдийн засагт оруулж буй хувь нэмрийг үнэлэх үндсэн үзэл санаанд тулгуурласан. Энэ нь гишүүн улс орнуудын хувьд өөрсдийн соёлын статистикийг цуглуулах, дамжуулахад туслах чухал арга хэрэгсэл болох учиртай. Үүний тусламжтайгаар ЮНЕСКО, олон улсын агентлаг, мэдээ мэдээлэл ашиглагч нийгэмлэгүүдэд зориулж үндэсний болон үндэстэн хоорондын соёлын статистикийн мэдээ баримт боловсруулах боломжтой.

Энэ шинэ хамрах хүрээ нь ямар нэгэн хязгаар тавих бус харин уян хатан байж харьцуулалтыг хөгжүүлэхэд нөлөөлөх үүрэгтэй. Түүнчлэн улс орнууд өөрсдийн соёлын статистикийн хэлбэрийг бүрдүүлэгч үндсэн салбаруудаа шилж авах замаар өөрийн хамрах хүрээг бий болгоход нь тус дэм үзүүлэх зорилготой. Мөн энэхүү хамрах хүрээнд тохирох тодорхойлолтыг салбар тус бүрээр нь ашигласнаар улс орон бүр өөрсдийн тоо баримтыг олон улсын хэмжээнд харьцуулах боломжтой болно.

1.1 Үндэслэл

1986 оноос хойш нийгэм эдийн засгийн хамрах хүрээнд соёлын гүйцэтгэх үүрэг, ойлголт өөрчлөгдсөөр ирсэн. Соёл болон хөгжлийн хоорондын хамаарлын ач холбогдлыг тусламжийн агентлаг, мэргэжилтнүүд улам илүү мэдэрдэг болсон. Соёлыг хөгжил гэдэг үгтэй ижил утгаар авч үзэх нь улам бүр ихэсч, хөгжлийг гол хөдөлгөгч хүч, эдийн засгийн тогтвортой үйл явц, бидний оршин тогтнохын утга учир гэж үзэх болсон. Соёл нь аялал жуулчлал, гар урлал, түүхэн дурсгалын үр шимээр улс орны болон бүс нутгийн тогтвортой хөгжилд өөрийн хувь нэмрийг оруулан, ашиг орлогын эх үүсвэр бий болгох боломжтой. Соёл нь хүмүүсийн зан байдал, эдийн засгийн тогтвортой хөгжилд оруулж буй тэдний хувь нэмэр, тэдгээрийн нийгмийн хөгжил, сайн сайхан байдалд нөлөөлдөг гэдгийг хүлээн зөвшөөрөх болсон (ЮНЕСКО, 1995).

Улс орнуудын нийгэм, эдийн засгийн хөгжилд соёлын зүгээс үзүүлэх нөлөөг дараах байдлаар дүгнэж болно:

- Соёлын үйлдвэрлэлд эдийн засгийн нөлөө үзүүлж, нийгэм болон соёлын шинэчлэлд нөлөөлөх замаар нутгийн ард иргэдийн соёлын өв хөрөнгө нь орон нутгийн тогтвортой хөгжилд дэмжлэг болохоор зохицсон.

- Соёл нь хүүхэд, эмэгтэйчүүдэд бүтээлч үйл ажиллагаанд оролцох боломж олгосноор хүйсийн тэгш байдлыг хангах, өөрийгөө хүндэтгэх, нийгмийн амьдралд оролцох боломж олгоно. Соёлыг бодолцсон бодлого нь уламжлалт ёс заншлаа хадгалж, нийгмийн эрх ашиг нь хөндөгдсөн бүлэг болох нутгийн уугуул иргэд, эмэгтэйчүүдийн эрх, ашиг хэрэгцээг хадгалахад тусална. Эмэгтэйчүүд бол дадал туршлагыг өвлөн, соёлын үнэт зүйлс, уламжлалыг хадгалан дамжуулагчид юм (ЮНЕСКО, 1995).
- Нилээдгүй соёлын үйлдвэрлэл нь орон нутагт суурилсан гол төлөв жижиг бизнес эсхүл гэр бүлийн аж ахуй эрхлэлтээс бүрэлддэг.

Соёлын ач холбогдлыг нэмэгдүүлэх зарим шалтгаан нь соёлыг удаан хугацаанд хадгалах хандлагад оршдог бол бусад шалтгаанууд нь саяхан болж өнгөрсөн үйл явдлаар тодорхойлогддог. Дэлхийн ихэнх бүс нутагт чинээлэг хангалуун байдал, чөлөөт орлого нэмэгдсэнээс болж соёлын үйл ажиллагаа, соёлын бүтээгдэхүүнд зориулсан зарлага байнга нэмэгдэхэд хүрсэн. Энэ нь илүүдэл мөнгөө сонирхол татсан эд бараа авч, тансаглахад зарцуулах бус эдийн засгийн нөхөн үйлдвэрлэлийн чухал бүрэлдэхүүн болох соёлын бүтээгдэхүүнд зориулдаг болсныг харуулж байна. Соёлын хэрэглээ өсч, бүтээгдэхүүний хамрах хүрээ нэмэгдэж, “бүтээгдэхүүн” нь одоо ихэнх соёлын дадлыг хүмүүст дамжуулж байна.

Энэхүү урт хугацааны чиг хандлага нь доорх сүүлийн үеийн, холбогдох хоёр үзэгдлээс болж эрчимжсэн:

- Соёлын үйлдвэрлэл өмнө нь үйлдвэрлэлийн аналог системийн улмаас хуваагддаг байсан бол (кино, телевиз, фото зураг, хэвлэл) одоо дижитал хэлбэрт шилжсэнээр өнөөдөр олонх тохиолдолд салгах боломжгүй болсон. Дижитал технологи нь соёлын бүтээлийн үйлдвэрлэл, бүтээгдэхүүний хэв загварт өөрчлөлт оруулсан. Тухайлбал интернэт ашигласнаар соёлын олон янзын бүтээлийг түгээхэд дангаар нь өргөн ашиглах бололцоотой болсон.
- Даяаршил нь бараа бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг олон улсын шинж чанартай болгож, санаа, ажилчид, хөрөнгөө дэлхийн хэмжээнд солилцдог болгосон. Соёлын олон төрөл зүйл, соёлын харилцан нөлөөлөл нь шинэ бүтээгдэхүүн, шинэ дадал болон олон төстэй зүйлүүдийг бий болгосон.

Дижитал технологийг өмнөх үетэй жишвэл орчин үеийн тоног төхөөрөмж нь “цорын ганц хувь” бүтээл болох дууг хүртэл маш богино хугацааны дотор арилжааны журмаар ашиглах боломжтой болгосон. Уг шилжилтээс шалтгаалж дижиталаар дахин боловсруулах боломжтой, борлуулах боломжтой, борлуулах боломжгүй буюу ерөнхийдөө борлуулахад бэрх бүтээгдэхүүнүүдийн соёлын үйл ажиллагаануудын эдийн засгийн хүчин чадлын тэнцвэрт байдалд өөрчлөлт оруулсан (Бэрроуклах ба Козул-Райт, 2006).

Зарим хөгжингүй орны соёлын салбар нь (наанадаж л хүн амын ажил эрхлэлтийн байдлаар) өмнө нь бүрэлдэн тогтсон үйлдвэрлэлийн салбаруудтай (уул уурхай, автомашины үйлдвэрлэл гэх зэрэг) харьцуулахад эдийн засгийн ач холбогдол нь нэмэгдэж, экспортын хувь оролцоо мэдэгдэхүйц өссөн байна. Энэ цаг үед хөгжиж буй орнуудын соёлын эдийн засгийн нөлөө хүн амын ажил эрхлэлтэд бага харагдаж байгаа ч экспортын орлогын хувьд өндөр байна. Улмаар хөгжиж буй орнуудын өсөлт хөгжилд үзүүлэх соёлын нөлөө эерэг дүр зурагтай байна (Бэрроуклах ба Козул-Райт, 2006).

Соёлын салбарын бодлогын одоогийн хамрах хүрээ нь дижитал технологийн өмнөх үеийн нөөц, хүч, давуу талд тулгуурласан. Соёлын бүтээгдэхүүний шинээр бий болж буй хэлбэрүүдийг уг хамрах хүрээнд багтаахад зарим хүндрэлтэй зүйлүүд гарч байгаагаас соёлын өвийг хадгалах, оюуны өмч, олон талт байдал зэрэг салбарт шинэ бүтээлүүдийн зорилтдоо хүрэхэд нөлөөлөх чадавхийг бууруулдаг байна. Жишээ нь: хөгжмийн бүтээлийн зарим зохиолууд худалдааны хувьд амжилттай байдаг бол дижитал технологийн сэргээлтэд ордоггүй соёлын бүтээлүүд соёлын салбарт эзэлдэг байр суурийг нь хамгаалан хадгалахын тулд төрийн зүгээс хөрөнгө оруулалт хийх шаардлагатай байдаг. Үүнтэй нэг адилаар эдгээр өөрчлөлт нь тухайн нөхцөл байдлыг дахин үнэлж дүгнэхэд хүргэдэг.

Түүнчлэн соёлын бүтээгдэхүүний шинээр бий болж буй хэлбэрүүд нь энэ салбарын янз бүрийн дэд бүлгүүдийн үйл ажиллагаатай холбоотой бодлогын шинэ салбарыг бий болгодог бөгөөд эдгээрийг заримдаа бүтээлч салбар гэж нэрлэдэг(2.2-р хэсгийг үз). Соёлын салбарын худалдааны хэмжигдэхүүн соёлын үйлдвэрлэлд өмнө нь чухал ач холбогдолтой байсан ч энэ хамрах хүрээ нь соёлын салбарын хувийн болон нийтийн харилцааны үйл ажиллагаанд хамааралтай хүчтэй, бүрэн бүтэн болон олон талт хандлагыг дэмждэг. Жишээ нь: дадлагажигчид ажлын хөлсөө улсад эсвэл хувьд, цалинтай эсвэл цалингүй, долоо хоногоор ажиллаж болох тул тэднийг улсын эсвэл хувийн салбарын алинд хамааруулахыг тодорхойлоход бэрх байдаг. Хэрэв дадлагад анхаарвал энэ хамрах хүрээ нь хязгаарлалтыг өөрчилж, бие биенийхээ элементүүдийг харилцан бэхжүүлэх чанарыг үнэлж болно.

Соёлыг бүтээж, боловсруулж, түгээх эдгээр шилжилт нь соёлыг эдийн засгийн уламжлалт салбаруудаас урьтаж харьцангуй бөгөөд үнэмлэхүй чанараараа давуу байгааг харуулж байна. Соёлын бүтээгдэхүүний хурдацтай өөрчлөлт, шинэлэг шинж чанартай холбоотойгоор эдгээр өөрчлөлтийн түвшин, даацтай чанарыг бүрэн дүүрэн үнэлэхэд олон тооны, илүү сайн мэдээ баримтууд шаардлагатай. Доор тэмдэглэсэнчлэн соёлын салбар жигд бус хөгжиж байна. Улмаар арилжааны болон арилжааны бус үйл ажиллагаа, уламжлалт болон орчин үе, олон улсын болон уугуул хүн амын хооронд олон нийтийн эмзэг асуудал, зөрчилдөөнийг үүсгэж байна.

1.2 Соёлын статистикийн хүрээг өөрчлөх болсон бодлогын нөхцлүүд

Соёлын статистикийн хүрээг 1986 онд гарснаас хойш төрийн бодлогод соёлын ач холбогдол хэрхэн өссөнийг дараах байдлаар тайлбарлаж болно:

- Дэлхийн хэмжээнд соёлын бүтээгдэхүүний олон улсын худалдаа өссөн. Улмаар оюуны өмчийн эрхийг (тэдний бүтээл, эзэмшигч, ашиглалт) чангатгахад голчлон нөлөөлж, тэдний соёлын ижилсэл болоод эзэмшлийн илүү өргөн хүрээтэй асуудлуудад ч (биет бус соёлын өв зэрэг) нөлөөлсөн.
- Соёлын салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг үндэстэн дамнасан цөөн хэдэн компанийн зах зээлд эзлэх байр суурь өсч, төвлөрсөн. Соёлын үйлдвэрлэлийн зохион байгуулалт зах зээл дээр дангаар ноёрхоход таатай нөлөө үзүүлэх болж, үүнтэй холбоотойгоор “анхны эзэмшигчийн эрх” бараг бүхлээрээ хөгжингүй орнуудад төвлөрөх болсон. Үүнээс үл хамаарч интернэт нь мөн конгломератуудаас гадуур түгээх зах зээл, сувгуудыг хөгжүүлж зохиогчийн эрх зөрчигдөх үзэгдлийг нэмэгдүүлсэн.

- Соёлын үйлдвэрлэлд өсөлт гарахаас өмнө соёлын журам, сурталчилгааны хуулийн болон бодлогын институтууд бий болсон тул тэдгээр институтууд өнөөгийн асуудлуудыг шийдвэрлэх чадваргүй. Тохирсон бодлогын үндсийг боловсруулахын тулд тодорхой бат бөх бааз суурьтай байх ёстой. Соёлын салбарыг шинжлэхэд статистик эх сурвалжуудыг баримтжуулах соёлын чиглүүлэх баримт бичгүүд тун чухал юм.
- Соёлын бодлого нь “соёлын үйлдвэрлэлийн” бодлогын адил салбарын болон эдийн засгийн хандлагыг боловсруулахад чиглэнэ. Үүнээс улбаалж соёлын салбарын бодлогод соёлын үйлдвэрлэлийг тооцож үзвэл зохино.
- Энгийн хоёрдмол байдлын хамрах хүрээнээс давсан нийтийн болон хувийн салбарын хооронд нарийн харилцан хамаарал байдаг. Жишээ нь: олон тооны арилжааны соёлын үйл ажиллагаанууд салбарынхаа бодлогод нөлөөлөх хандлагатай. Дуализмаар хязгаарлагдсан хүрээ нь тун хангалтгүй болно.
- Бүс нутгийн түвшинд ядуурлыг бууруулахад чиглэсэн соёлын үйлдвэрлэлд хөрөнгө оруулах “хоёр санаачлага” үүнд хамаарна:
 - БХОТЭХАБ-2006 (BIMSTEC-2006) гишүүн орнуудын Паро санаачилгад мэдэгдсэнээр: “Соёлын үйлдвэрлэл нь ядууралтай тэмцэхэд хувь нэмрээ оруулж чадах бөгөөд нийгмийн өөрчлөн байгуулалт, орон нутгийн нэгдлүүдийн сэргэн мандалт ялангуяа, хөдөө орон нутгийн хүн амын нэн ядуу давхарга, хотын ядуучуудын дунд нөлөө бүхий хэрэгсэл болохоо харуулж чадсан” гэжээ.
 - Африкийн холбооны (Африкийн холбоо, 2005) соёлын сайд нарын бага хурлын нэгдүгээр чуулганаар боловсруулсан Африкийн соёл, уран бүтээлийн салбарын Найроби улсын төлөвлөгөө болон Альжирт болсон Африкийн холбооны сайд нарын хоёрдугаар чуулганаас гаргасан (Африкийн холбоо, 2008) төлөвлөгөөний дүгнэлт, зөвлөмжүүд төстэй агуулгатай. Төлөвлөгөөний гол зорилго нь Африкийн жүжигчид, уран бүтээлчдийн ажил, амьдралын нөхцлийг сайжруулж, Африкийн хөгжилд оруулж буй соёлын үйлдвэрлэлийг дэмжихэд оршино. Бусад зорилгуудад Африкийн соёлын болон бүтээлч салбаруудын хамгаалалт, зохион байгуулалт, үйлдвэрлэл, маркетинг, түгээн дэлгэрүүлэлт, үзэсгэлэн зохион байгуулах ажлыг хөнгөвчилж, хамгаалах, мөн Африкийн хэтийн төлөвийг соёлын болон бусад салбарын ирээдүйн хөгжлийн стратеги, технологийн салбараас аль болох их ашиг олох нөхцлийг бүрдүүлж байршуулах зэрэг зорилтууд багтана (Африкийн холбоо, 2008). Үйл ажиллагааны төлөвлөгөө соёлын болон бүтээлч үйлдвэрлэлийн статистикийн тоо баримт цуглуулах шаардлагыг мөн чиглэсэн.

1986 оноос хойш соёлын олон янзын хэлбэрүүдийн хөгжил илэрч, улмаар илүү идэвхтэй бодлого явуулах шаардлагатай болсон. Соёлын олон төрөл зүйлийг хамгаалан хөхүүлэн дэмжих тухай ЮНЕСКО-гийн 2005 оны конвенцид (ЮНЕСКО, 2005а) уг хөгжлийн талаар мөн тусгасан. Эдийн засагт оруулж буй бүтээлч хувь нэмрийг харгалзан үзэж соёлын олон төрөл зүйлийг бүтээлч байдал, шинэ санаачлагын үндсэн нөхцөл гэж үзжээ. Дэвид Тросби (2005) “...Соёлын олон төрөл зүйл нь үзэл баримтлал, сүсэг бишрэл, уламжлалын болон урлагийн олон талт болоод уран сайхан, соёлын бүтээлч үйл ажиллагаа бөгөөд соёлын өргөн хүрээтэй үйлчилгээ үзүүлдгээрээ бусад төрлүүдээс ялгардаг. Энэ нь соёлын олон төрөл зүйлийг дэмжих зарчмын урьдач нөхцөл болдог. Соёлуудын олон төрөл зүйл нь уран сайхны амьдралын хөгжилд мэдэгдэхүйц хувь нэмэр оруулдаг нь эргээд эдийн засагт нөлөөлдөг” гэжээ.

Соёлын олон төрөл зүйлийн хоорондын ялгаатай хэлбэрүүд нь газар орны байрлалын түвшинд анхаарал тавьдаг ба бодлогын олон талт хүрээтэй байдаг нь улс орны дотоод, гадаад болон үндэстэн дамнасан байрлал зэрэгт хамаарна. Соёлын төрөл зүйлүүдийн талаар идэвхтэй бодлого явуулахад хоорондоо холбоотой хэд хэдэн аспектиуд байдаг. Эдгээрт:

- Хөгжиж буй орнуудад бүтээгдэж буй соёлын бүтээгдэхүүний эрэлт хэрэгцээ ерөнхийдөө нэмэгдсэн бөгөөд зарим тохиолдолд тэднийг хөгжингүй орнуудтай хамтран бүтээсэн байдаг. Соёлын экспортын орлогын асуудал үүсэхэд хөгжиж буй орнуудад хөгжингүй орнуудаас бага орлого ноогддог нь тэдэнд орон нутгийн эрх зүйн боломж байхгүйд оршино. Үүний учир нь хөгжингүй орнуудын монополь секторууд давамгайлах шинжтэй байдагтай холбоотой.
- Соёлын талаарх ойлголтуудын хооронд (ихэнхдээ Барууны) дээд болон доод болон түүний дотор барууны болон “үлдсэн нь” хэмээн соёлуудын хоорондын заагт сэв суусан;
- Хөгжиж буй орнуудын эдийн засгийн хөгжлийн стратегид гар урлалын бүтээгдэхүүний арилжааны ач холбогдол түүний гүйцэтгэх үүрэг.

Эдгээр өөрчлөлтүүдийн үр дагавраас болж олон асуудал үүссэн нь оюуны өмчлөлийн эрхийн асуудал ихээхэн маргаан үүсгэх болсон. Соёлыг өргөн хэрэглээний бараа гэж улам ихээр үзэх болсноор бүтээлч санааг нь ашиглаж байгаа хүмүүсийг хамгаалах асуудлын түвшинг эрхийн системээр тодорхойлох шаардлагыг бий болгосон (тодорхой үйлдвэрлэгчдийн тохирох эрхийг тодотгох). Энэ салбарт гарч буй хуулбарлах, хулгайлах асуудлаар, эн тэргүүнд томоохон корпорациуд өөрийн санааг хамгаалах талаар их ярих болсон. Үүний зэрэгцээ худалдаа арилжаатай холбоогүй соёлын салбаруудын эрх тодорхой бус байгаагаас болж хулгайн халдлагад өртөх магадлал өндөр байна. Энэ асуудлыг ил гаргаж тавьдаггүй, хөгжиж буй орнуудад байсаар байгаагаас болж соёлуудын ялгаатай байдалд заналхийлж байна. Энэ учир шалтгааны улмаас ЮНЕСКО-гийн 2005 оны конвенцид “соёлын ялгаатай, олон төрөл зүйлийн илрэлийг хөхүүлэн дэмжих, тэдгээрийг хамгаалах асуудлыг онцолж, соёлын үйл ажиллагааны эдийн засаг, соёл гэсэн хоёрдмол шинж чанарыг тодорхойлоод энэхүү хоёрдмол шинжтэй соёлын үйл ажиллагаа, чинээлэг хангалуун байдал, үйлчилгээ нь соёлын ижилсэл, үнэ цэнэ, ач холбогдлыг дамжуулан тээгч нь байдаг” гэжээ (ЮНЕСКО, 2005а). 2001 оны соёлын олон төрөл зүйлийн тухай тунхаглалдаа ЮНЕСКО “Соёлын олон төрөлт байдлыг байгаль өөрөө олон хувилбартай байдаг шиг хүн төрөлхтөнд зайлшгүй хэрэгтэй бөгөөд энэ нь солилцоо, шинэчлэл, уран бүтээлийн эх булаг. Гэхдээ “эдийн засгийн хөгжил шиг ойлгомжтой эх булаг бус, харин сэтгэл хөдлөл, ёс суртахуун, оюун санаа, мэдлэг оюуны хувьд оршин байх арга хэрэгсэл гэж ойлгох хэрэгтэй юм” гэж тодорхойлжээ. Энэхүү арга хэрэгслийн хоёр зарчим бол соёлын бүхий л илэрхийлэлд, тогтвортой хөгжилд хүрэх нэг адил боломж юм.

1986 онд гаргасан ССХ-г (ЮНЕСКО, 1986) ЮНЕСКО-гийн хөгжингүй орнууд зонхилсон гишүүн орнууд боловсруулсан юм. Энэхүү шинэчилж боловсруулсан ССХ-д хөгжиж буй орнуудын эрэлт хэрэгцээг анхаарсан. Тухайлбал биет бус соёлын өв, албан ёсны бус эдийн засаг, түүнчлэн соёлын олон төрөл зүйлс зэрэг нэгдсэн элементүүдийн зөв зохистой, хэрэгжих боломж бололцоотой байдлыг тусгасан байна. 1986 оны хамрах хүрээнд соёлын үйл ажиллагааны төрлүүд болох ардын гар урлал, боловсролын үүргийн тухай асуудал орхигдсон буюу зохих хэмжээнд тусгагдаагүй байсан юм.

1.3 Соёлын статистикийн хүрээг дахин хянаж шинэчлэх ажиллагааны зорилго, үндсэн зорилтууд

Уг хамрах хүрээ нь соёлын бүтээл, түгээлт, ашиглалтын үйл ажиллагааны бүхэл гинжин холбоог олон улсын хэмжээнд харьцуулах боломж олгодог харилцан ойлголцлыг хангадаг гол үзэл баримтлалын үндсийг бүрдүүлнэ. Үүнийг хэрэгжүүлэхийн тулд дараах үндсэн зарчмуудыг тус хамрах хүрээнд ашигласан болно. Үүнд:

- Соёлын бүтээлч үйл ажиллагааны бүх хүрээг нийгэм, эдийн засгийн хэрэгжүүлэх арга хэрэгслээс үл хамааран үзэл баримтлалын үндсийг бүрдүүлсэн.
- Соёлын бүтээлч үйл ажиллагааны бүх хүрээг (соёлын хэлбэрүүд, практик, бүтээгдэхүүн, үйл явц) хамруулахдаа тэдгээрийг бүтээж, хэрэглэх шинэ хэлбэр (соёлын үйлдвэрлэл болон оюуны өмчийн соёлын бүрэлдэхүүн) мөн соёлын үйлдвэрлэлтэй холбоогүй (биет бус соёлын өв) соёлын практик зэргийг багтаасан.
- Олон улсын ангиллууд руу хөрвүүлэх боломжтой Бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний нэгдсэн ангилал (БҮНА), Бүтээгдэхүүний тодорхойлолт, түүнийг кодчилох уялдаат систем (УС), Эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангилал, (ЭЗБТҮАСА), Ажил мэргэжлийн олон улсын стандарт ангилал (АМОУСА) зэрэгт боломжит ангиллуудыг ашигладаг.
- Олон улсын харьцуулалт, жишиг гаргах суурь баазгүй орнуудад өөрийн онцлогийг тусгасан орон нутгийн хамрах хүрээг бий болгон хөгжүүлэхэд нь туслах зэрэг үйл ажиллагаанууд багтана.

2. Соёлын статистикийн хүрээ: Үзэл баримтлал ба бүтэц

2.1 Соёлын статистикийн хүрээний хянан шинэчлэлт: Шинэ хандлага

Соёлын статистикийн шинэ хамрах хүрээнд тулгараад байгаа асуудал нь соёлын бодлогын ялангуяа соёлыг хэрхэн яаж хэмжих тухай маргааныг үүсгээд байгаа хуваагдмал эсрэг тэсрэг байдлыг арилгах арга замыг боловсруулах явдал юм. Энд хэрэглэж байгаа арга зам нь соёлын бодлого дахь дараах гурван шинжээр илрээд байгаа хоёрдмол байдлыг арилгахад чиглэгдэнэ:

i) **Соёлын статистикийн хүрээ (нийгэм, эдийн засгийн).** Энэхүү хандлага, арга зам нь соёлын санаа сэдэл хэрхэн үүсч, дамжиж ирсэн тухай ойлголтод тулгуурладаг. Соёлыг бүтээх, түгээхэд чиглэсэн энэхүү чиг хандлага нь уг соёлын санаа нийгэм, эдийн засгийн үйл явцтай нягт холбоотой болохыг ойлгуулна. Соёл нь нийгэм, эдийн засгаас салж, тусдаа оршин тогтнодоггүй. Зах зээлтэй холбоогүй элементүүдийн үзүүлэлтүүдийг оруулаад соёлын олон элементүүд оролцоо, зарцуулсан цаг буюу нийгмийн капитал зэрэг үзүүлэлтүүдээр дамжиж илэрдэг. Соёлын үйлдвэрлэл, дамжуулахтай холбоотой бусад олон үйл явцууд хэмжиж болохуйц эдийн засгийн үйл ажиллагаатай холбоотой байдаг.

ii) **Засаглалын хэлбэр (улсын, хувийн).** Энэхүү арга зам нь соёлын үйлдвэрлэл, дамжуулалтын явцад санхүүжилт болон засаглалын төрлөөс (хувийн сектор, улсын байгууллага эсвэл иргэний байгууллага) хамаардаггүй. Соёлын санхүүжилтийн гурван эх үүсвэр нь а) улсын (ихэнхдээ засгийн газар, улсын байгууллагаас) - энэ нь шууд (тэтгэмж буюу буцалтгүй зээл), шууд бус хэлбэрээр (татвараас чөлөөлөх г.м) олгогддог, б) хувийн (зах зээлээс), в) ашгийн төлөө бус байгууллагууд буюу хандивлагчид зэргээс бүрдэнэ. Соёлын санхүүжилтийн эдгээр гурван эх үүсвэрийн талаар одоогийн байгаа мэдээлэл дээр үндэслэн нарийн дүр зургийг гаргах боломжгүй. Европын орнуудын соёлд зориулсан санхүүжилтийн талаарх харьцуулсан, цэгцтэй мэдээллийг олж авах ихээхэн ярвигтай байгааг ажлын хэсгийнхэн олж мэдсэн (Европын Хороо, 2001). Олон улс орнуудад хэрэглэдэг улсын санхүүжилтийн (төвлөрсөн эсвэл төвлөрөөгүй) олон янзын бүтэц нь харьцуулалт хийхэд улам ярвигтай болгож байна.

Уг хамрах хүрээ нь соёлын салбар дахь харилцаа холбоо болон солилцооны бүтцийн зааг ялгаан дахь салбарт онцгой анхаардаг.

iii) **Институтчлэх зэрэглэл (албан ба албан бус).** Энэхүү чиг хандлагаар бол соёлын салбарын үйлдвэрлэл, түгээлтийг албан болон албан бус эдийн засаг, нийгмийн хүрээнд явагддаг гэдгийг хүлээн зөвшөөрдөг. Соёлын албан бус үйлдвэрлэл нь хөгжингүй ба хөгжиж буй орнуудад түгээмэл байдаг. Гэхдээ соёлын үйлдвэрлэл албан бус эсвэл мөнгөн бус харилцаан дээр үндэслэсэн бол түүнд үнэлгээ өгөх боломжтой. Энэ хандлага, арга зам нь соёлын бүтээлч үйл ажиллагаа, илэрхийлэл, ач холбогдлын бүх талыг аль болох бүрэн дүүрэн зохицуулахад чиглэнэ (2.3-р хэсгийг үз).

Соёлын үйлдвэрлэлд хөдөлмөр эрхлэлт улам бүр мэргэжлийн шинж чанартай болж байгаа нь соёлыг “бүтээх” болон түүнийг “ашиглах” хоёрын хоорондох үүрэг зорилтын ялгааг улам нарийн гаргахыг шаардаж байгаа ч гар урлал болон үүнтэй адил төстэй салбаруудад үйлдвэрлэгчид бүтээлээ өөрсдөө санаж сэдэн, өөрсдөө бүтээн бий болгож, үзүүлэн таниулж, худалдаалан борлуулдаг тул хөдөлмөрийн үүрэг оролцооны ялгаа арилдаг. Иймээс ардын гар урчууд соёлын үйлдвэрлэлийн хэд хэдэн мөчлөгт биечлэн оролцож болно.

Тухайн хамрах хүрээг хянан шинэчлэх учир шалтгаан нь дараах гурван хэсгийг хамарч байна. Үүнд:

- **Салбарыг бүхэлд нь хамрах** (соёлын гэх бүх салбарууд багтана) түүний **гүнд орох** (гүйцэтгэгчид, жүжигчид, тэдэнд зайлшгүй шаардлагатай байдаг туслах ажилчид болон эд хэрэгслүүд)
- **Шууд үзүүлэлтэд чиглэсэн** хөдөлгөөн хандлага
- **Олон улсын хэмжээнд харьцуулан үнэлгээ өгөх** чадвар. Үүний зэрэгцээ “бүгдийг нэг хэмжүүрээр хэмжихэд” хүргэхгүй байх чадварыг бүрдүүлэх нь тун чухал юм. Энэхүү хамрах хүрээнд бүс нутаг буюу орон нутгийн өвөрмөц болон олон төрөл байдлыг хадгалахын зэрэгцээ тэдгээрийг харьцуулах боломжийг хангах шаардлагатай.

2.2 Соёлыг статистикийн зорилгоор тодорхойлох нь

Соёлын тухай ойлголт нь соёлын олон төрөл зүйлийн талаарх ЮНЕСКО-гийн дэлхий нийтийн тунхаглалын тодорхойлолт дээр үндэслэдэг бөгөөд энэ нь *“соёлыг нийгмийн эсвэл, нийгмийн бүлгийн өвөрмөц онцлог бүхий оюун санаа, материаллаг болон оюун санааны, түүнчлэн урлаг, утга зохиол, амьдралын хэв маяг, хамтын амьжиргааны арга хэрэгсэл, үнэт зүйлийн систем, уламжлал болон итгэл үнэмшлийг хамарсан цогц бүрдэл гэж ойлгон хандах ёстой”* гэжээ (ЮНЕСКО 2001). Соёлын тухай энэхүү тодорхойлолт нь нийгэм, бүлэг, олон нийтийн өөрсдийн өвөрмөц онцлогийг илэрхийлэх арга хэрэгсэлтэй нягт холбоотой.

Статистикийн зорилгоор соёлыг тодорхойлоход хоёр үндсэн хүчин зүйлийг харгалзаж үзсэн. Үүнд:

- **“Соёлын салбарын” үзэл баримтлал:** Соёлын тухай тодорхойлолтыг одоо мөрдөж буй ангиллыг ашиглан албан ёсоор тодорхойлж болох учир хэд хэдэн үйлдвэрлэлээс эхэлж болно (тэдгээрийг нийтэд нь соёлын үйлдвэрлэл гэж нэрлэнэ). Салбар нь нийгмийн болон албан бус хэлбэрийг багтаан зохих ёсоор нэрлэсэн соёлын бүх үйл ажиллагааг хамарна. Жишээ нь: арилжааны кино болон уран сайхны кино үзэгчдийн тоог багтаасан кино үйлдвэрлэлийн статистик үзүүлэлт. Үүнд: гэртээ хийсэн кино бичлэг болон түүнийг үзүүлэх зэрэг үйл ажиллагаанууд багтана. Иймэрхүү олон нийтийн буюу албан бус үйл ажиллагаа нь соёлын үндсэн хэсгийг бүрдүүлдэг бөгөөд одоогийн статистикийн хэрэгслийг ашиглан тодорхойлоход хүндрэлтэй байгаа тул ССХ-д арга зүйн өөр хэлбэр шаардаж байна. Энэхүү хамрах хүрээний хэтийн төлөвөөс харахад тус соёлын салбар нь үйл ажиллагаатай холбоотой эдийн засаг, нийгмийн бүх хүрээг хамарч байна.

- **Бүтээлч - соёлын мэтгэлцээнүүд:** Олон оронд эдгээр салбаруудыг тайлбарлахдаа “бүтээлч” гэсэн нэр томъёог ашигладаг ч уг бүтээлч “салбар”-г хамаарах олон үйлдвэрлэлүүд мөн чанартаа бүтээлч биш байдаг. Бүтээлч байдлын тодорхойлолт, хэмжүүр нь өөрөө ямагт ширүүн маргааны бай болж байдаг. Бүтээлч үйлдвэрлэлүүд нь уламжлалт салбаруудтай харьцуулбал мэдээлэл харилцааны технологи, шинжилгээ судалгаа, боловсруулалт гээд илүү өргөн хүрээг хамрах болсон. Уг асуудлыг энэхүү хамрах хүрээгээр шийдвэрлэхдээ зарим тодорхой үйлдвэрлэлүүдийг (загвар, зар сурталчилгаа) тусдаа салбар болгон оруулж судална.

2.3. Соёлын мөчлөг

Соёлын мөчлөг нь бүтээн соёлыг бүтээх, үйлдвэрлэх, түгээх гээд бүхий л үе шатыг хамардаг. Эндээс харахад соёл гэдэг нь хоорондоо адил төстэй үйл явцуудын бүтээгдэхүүн юм. Энэ үйл явцууд нь шат дараалсан зохион байгуулалттай эсвэл зохион байгуулалтгүй, эсвэл төрөөс удирдан зохицуулагддаг эсвэл зохицуулагддаггүй гэсэн хэлбэртэй байж болно. Энэ салбарыг өргөн утгаар авч үзвэл, “салбар” гэсэн тодорхойлолтод зах зээлтэй холбоогүй албан бус, сайн дурын үйл ажиллагаа хамаарах бол үзэл баримтлалд зах зээлтэй холбоогүй ч эдийн засгийн, зах зээлтэй холбоотой үйл ажиллагаануудыг хамааруулсан.

Салбарт үндэслэсэн үзэл баримтлалын хөгжил нь үйлдвэрлэлийн мөчлөгийн дагуу тодорхойлсон соёлын үйлдвэрлэл, түгээлтийг ашиглах боломж олгодог. ЮНЕСКО-гийн зөвлөгөө судалгааны төвөөс (ЮНЕСКО-гийн статистикийн хүрээлэн, 2006а) гаргасан улс орон болоод бүс нутгийн ангиллын дүгнэлтээс үзвэл хэд хэдэн гишүүн орнуудад соёлын мөчлөгийн үзэл баримтлал хэрэгжиж байна. Гэхдээ зарим тохиолдолд концепци нь бүхлээрээ бус эсвэл тууштай биш ашиглагдаж байна. Соёлын мөчлөгийн аргачлал нь амьдрал дээр соёлын бүтээгдэхүүн хэрхэн бүтээгдэж, соёлын үйл ажиллагаа яаж явагдаж байгааг ойлгох боломж олгосноор салбаруудыг энгийн аргаар бүлэглэснээс хавьгүй өргөн хүрээтэй байгааг ухамсарлан ойлгоход тустай.

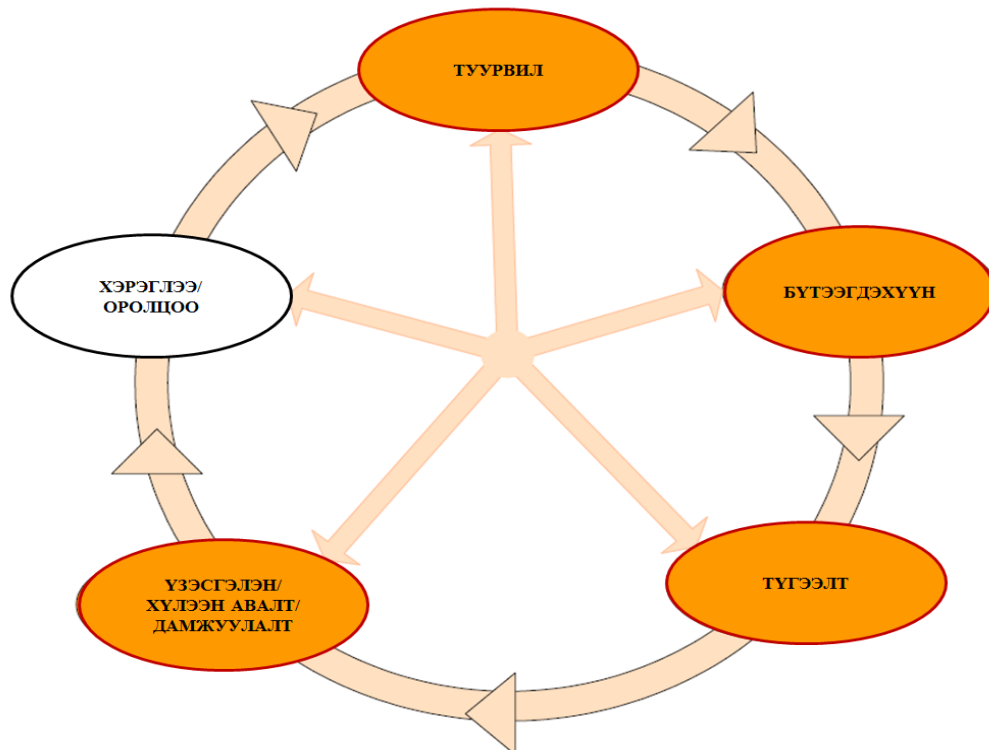
Соёлын статистикийн тогтвортой бат бэх хамрах хүрээ нь соёлын ололтыг бий болгох, түгээх, хүлээн авах, хэрэглэх, шүүмжлэх, ойлгох болон хадгалах боломжтой үйл явц юм. Соёлын үйлдвэрлэл ба түгээлтэд шаардлагатай үйл ажиллагааны бүх талыг бүрэн илрүүлэн гаргах хэд хэдэн арга замыг боловсруулжээ. Янз бүрийн соёлын хэлбэрүүд харилцан адилгүй мөчлөгтэй байдаг тул үйл ажиллагааны үе шат бүрт жигд оролцдоггүй боловч эдгээрийг үндэслэн үйлдвэрлэлийн мөчлөгийн 5 үе шат болгон хуваах оролдлого хийжээ (Зураг 1).

Шаталсан загвартай бус, мөчлөгийн байдлаар гаргасан болохоор эдгээрийн харилцаа харьцангуй түвэгтэй, сүлжээ хэлбэрээр байж болох соёлын статистикийн 1986 оны ангилалтай нэг адил 5 үе шаттай.

1. **Бүтээн туурвих:** үзэл санаа болон агуулгыг бий болгон сэдэвлэх болон зохион туурвих (жишээ нь: уран барималч, зохиолч, загварын компаниуд), нэг удаагийн үйлдвэрлэлийн бүтээгдэхүүн хийх (жишээ нь: гар урлал, уран зураг) зэрэг болно.
2. **Бүтээгдэхүүн:** соёлын нөхөн бүтээгдэх хэлбэрүүд (жишээ нь: телевизийн хөтөлбөр) болон түүнийг бүтээхэд хэрэглэгддэг тусгай зориулалтын тоног төхөөрөмж, дэд бүтэц, үйл явц (жишээ нь: хөгжмийн зэмсэг үйлдвэрлэх, сонин хэвлэх г.м).
3. **Түгээлт:** ерөнхийдөө бөөнөөр үйлдвэрлэсэн соёлын бүтээгдэхүүнийг хэрэглэгч, үзэсгэлэн зохион байгуулагчдад хүргэх (жишээ нь: хөгжмийн бичлэг, компьютерийн тоглоомын бөөний болон жижиглэнгийн худалдаа, түрээс, кино түгээлт г.м). Дижитал түгээлтээр зарим бараа, үйлчилгээг зохиогчоос шууд хэрэглэгчдэд хүргэдэг.

4. **Үзүүлэх, хүлээн авах, дамжуулах:** цагийн хуваарь бүхий соёлын үйл ажиллагаа (жишээ нь: фестиваль зохион байгуулах, бүтээх, дуурийн театр, театр, музей)-нд оролцохын тулд бэлнээр болон борлуулалтын замаар үзэгчдэд шууд хүргэх газруудтай хамаатай. Дамжуулалт нь мэдлэг болон ур чадварын мэдлэгийг дамжуулах аливаа арилжааны болон албан бус зүйлд хамаардаггүй. Үүнд биет бус соёлын өвийг үеэс үед дамжуулан түгээх үүрэг багтана.
5. **Хэрэглээ/оролцоо:** үзэгч, оролцогчид соёлын бүтээгдэхүүнийг хэрэглэж, соёлын үйл ажиллагаанд оролцон, дадлага туршлага олж авдаг (жишээ нь: ном унших, бүжиглэх, багт наадамд оролцох, радио сонсох, уран зургийн галерей үзэх г.м).

Зураг 1. Соёлын мөчлөг

Соёлын мөчлөг гэх нэр томъёо нь эрэлтэд тохирсон соёлын шинэ бүтээгдэхүүн хийх урам зориг өгөх, эргэх холбоо бий болгож, эдгээр үйл ажиллагааны харилцан холбоог бүрдүүлнэ гэсэн үг юм. Загвар нь соёлын үйлдвэрлэлийг хийсвэрлэн ойлгоход тус болдог тул үүнийг загварыг хүлээн авах мэдрэмжийг нэмэгдүүлэх гэсэн хэсэгт хамааруулах нь зүйтэй. Амьдрал дээр эдгээрийн зарим үе шатууд нэгдэн нийлдэг. Жишээ нь: хөгжимчин хөгжим зохиож (бүтээх), тоглож (үйлдвэрлэж, түгээх) бол жүжгийн зохиолч зохиол бичдэг ч (бүтээх), харин тайзнаа тоглох (үйлдвэрлэж, түгээх) нь ховор байдаг. Түүхий эдээ өөрөө олж авч (албан бус нөөц), соёлын бүтээлээ уламжлалт арга барилд (албан бус сургалт) түшиглэн хувиараа гар урлал эрхлэгч нь зам дагуу бүтээлээ олны хөлийн газар (албан бус түгээлт, жижиглэнгийн худалдаа) борлуулдаг нь албан бус мөчлөгөөр ажиллагсад хамаарч байгаа хэрэг. Үйл явцын чухам аль хэсэг үнэлэгдэж байгааг хэрхэн ойлгосон нь соёлын үйлдвэрлэлд оролцох төрийн бодлогыг цаашид боловсруулахад чухал элемент болно.

Зарим соёлын үйл ажиллагааны хувьд соёлын мөчлөгийн ямар ч үед эхэлж болдог бол зарим үе шатанд хослуулж эсвэл заримд нь бүр байхгүй болдог өнгөрсөн үед хамаардаг соёлын өвийн жишээн дээр харж болох юм. Биет бус соёлын өвтэй холбоотой арга ажиллагаан дээр ихэнх үйл явц нь “үзүүлэх/дамжуулах”, “хэрэглэх/оролцох” гэсэн дамжлагатай байдаг.

Мөчлөгийн сүлжээний бүтэц нь голцуу шинэ технологитой холбоотой үйлдвэрлэлийн шинэ хэлбэрүүдийг бүрдүүлдэг. Эдгээр шинэ технологиуд харилцан адилгүй үүргүүдийн хооронд харилцан хамаарал үүсгэж, улмаар яваандаа соёлын үйл явцын эдгээр шинэ хэлбэрүүд тэдгээр үүргүүдтэй нийлж болно. Жишээ нь: You Tube болон блог гэх зэрэг арга технологи ашиглах явцдаа хүмүүс нэгэн зэрэг бүтээж, ашиглах боломжтой.

Соёлын мөчлөг нь нийгмийн харилцааны салбарт соёлын бүтээгдэхүүний гарал үүслийг тодорхойлоход тустай. Соёлын мөчлөгийн арга зүй нь ашиг орлоготой ч бай, өв уламжилсан соёлын үнэт зүйлсийг дамжуулагч ч бай, соёлын үйлдвэрлэлийн сэдэлжүүлэлтэд анхаарал хандуулдаггүй. Соёлын үйл ажиллагаа болон жүжигчид зах зээлийн болон зах зээлийн бус үйл явцын байнгын хөдөлгөөнд оршдог тул тухай бүрийн үүргийг хэмжин үнэлэхэд гарах бэрхшээлийг хүлээн зөвшөөрөх ёстой.

Соёлын мөчлөг нь үе шат бүрийн хэр зэрэг “соёлын” байх талаар үнэлгээ дүгнэлт хийдэггүй. Энд эн түрүүн санаа сэдлийг соёлын үйлчилгээ, бүтээгдэхүүн болгон хувиргаж, хэрэглэгч, оролцогч буюу ашиглагчдад хүргэдэг үйл ажиллагаа, нөөцийн хэр хэмжээг ойлгох, соёлын үйл ажиллагааг бүхэлд нь ажиглахад гол утга учир нь оршдог. Урлагийн бүтээл нь (уран зураг, ардын урлал эсвэл жүжгийн аль нь ч бай) тэдгээрийг үнэ цэнэ, ач Жишээ нь: ямар нэг улс орон тодорхой газар нутгийг үндэсний буюу онцгой соёлын өвтэй газар гэж үзвэл тухайн улс орны бодлого нь аялал жуулчлал, тээвэр, хамгаалалт, зочид буудал зэргийг хөгжүүлэхэд анхаарч зочдоос үзвэрийн ашиг олох боломжийг хангах ёстой.

Соёлын мөчлөг орон зайн хэмжигдэхүүнийг мөн агуулдаг. Үйл ажиллагааны зарим нь нэг газар, нэг бүс нутаг, нэг оронд байдаг бол нөгөө хэсэг нь бүх дэлхий даяар тархсан байх жишээтэй. Ийнхүү ангилахыг зөвхөн туршилтын замаар тодорхойлж болох бөгөөд энэ нь соёлын салбарын зохицуулалт болон түүнээс хэрхэн ашиг (нийгэм, эдийн засгийн) олох асуудлын цаашдын үр дагавартай ч холбоотой. Үүнтэй нэг адил орон зайн бас нэгэн чухал бүрэлдэхүүн нь хүмүүс уугуул соёлоосоо хөндийрөн өөр газар луу шилжин нүүдэллэж байгаа явдал юм. Даяарчлал нь шилжилт хөдөлгөөнийг нэмэгдүүлж, соёлын уусалтыг хурцдуулснаар гадны болон этгээд мэдрэмжийг бий болгож зөрчилдөөнт байдлыг нэмэгдүүлдэг.

Мөчлөгийн (соёлын статистикийн баазаас олж авсан) дүн шинжилгээнд ашигладаг эмпирик мэдээ мэдээлэл (чанарын ба тоон туршилтын) нь бүх орны хүрээнд хүртээмжтэй байдаггүй. Мэдээлэл цуглуулахад хөрөнгө мөнгө гаргадаг орнуудын хувьд соёлын түвшингийн хувь нэмэр харьцангуй их байдгийг энэ загвар харуулж байна. Гэхдээ тухайн мэдээлэл загварыг боловсруулж байгаа улс төрийн бодлого бүс нутаг, улс орнуудад хэр хүртээмжтэй байгаагаар жинхэнэ ач холбогдлыг нь тодорхойлдог.

Соёлын салбарын аливаа тодорхой бодлогод заавал бүхэл бүтэн мөчлөг байхыг шаарддаггүй. Гэвч бүхий л үе шатуудын хүрээнд бага хэмжээний, хязгаарлагдмал оролцоо ч мөчлөгийн хувьд ихээхэн хэмжээний үр дагаварт хүргэж болно гэдгийг бодлого тодорхойлогчид анхааралдаа авах ёстой.

2.4. Соёлын салбарын хамрах хүрээ

Дэлхий нийтийн соёлын статистикийн хүрээг нэгтгэн дүгнэж үзвэл (ЮНЕСКО, UIS, 2006a) соёл нь тодорхой бүрэлдэхүүнтэй бүлэг үйл ажиллагааны үр дүн болохыг харуулдаг. Гэсэн ч уг дүгнэлтээр дараах зүйлс ойлгомжгүй байгааг харуулж байна. Үүнд:

- i) Эдгээр үйл ажиллагаануудыг салбар хэлбэрээр илүү өндөр түвшинд хэрхэн хамтад нь бүлэглэх тал дээр хангалттай зөвшилцөлд хүрч чадахгүй байх;
- ii) Соёлын салбарын анализ судалгаанд ямар үүргүүдийг багтаан оруулах тал дээр нэгдсэн ойлголт бараг байхгүй зэрэг юм.

Зарим талаар эхний асуудлаар санал зөрүүтэй байгаа нь (i) орон нутгийн соёлын ялгааны бодит нөлөө юм. Гэхдээ энэ нь (ii) боловсруулсан үндсэн загвар эсвэл анализ судалгааны логик дутагдаж байгаатай мөн холбоотой. Энэ нь хожмын асуудлын үр үндэс болж байна.

Гэлээ ч нийцтэй, логиктой арга зам ашиглах нь соёлын статистикийн хүрээг хянан шинэчлэхэд тавигдах цорын ганц шаардлага биш юм. Дараах зүйлстэй холбоотой прагматик асуудлуудыг мөн анхаарах нь зүйтэй:

- **Хэрэгжилт** – бүтээгдэхүүн үйлчилгээний нэгдсэн ангилал (БҮНА), эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангилал (ЭЗБҮҮАСА), ажил мэргэжлийн олон улсын стандарт ангилал (АМОУСА), бусад олон улсын ангиллын алийг нь ч статистикийн ангиллын системийн соёлын салбарын тодорхойлолтыг хэрэгжүүлэх чадвар;
- **Бодлого** – томоохон ашиг сонирхол бүхий соёлын институциудтэй, энэ хүрээнд “өөрсдийгөө” багтаах сонирхолтой улс орнуудын дэмжлэг, баталгаа шаардлагатай соёлын хамрах хүрээг ашиглана (ийм учраас хэрэгцээтэй) гэдгийг баталгаажуулахуйц.

2.5 “Соёлын салбарууд”-ыг тодорхойлох нь

Соёлын салбарыг хэмжиж, түүнд хамаарах болон хамаарахгүй ангиллуудыг тодорхойлохын тулд соёлыг өргөн хүрээнд авч үзэх шаардлагатай. Прагматик буюу хэрэглээний арга замыг дагадаг хүрээний зорилтын хувьд бол доор дурьдсан соёлын үйл ажиллагааны тодорхойлолт нь уг баримт бичигт өмнө нь томъёологдсон ерөнхий тодорхойлолтонд үндэслэсэн юм (2.2-р хэсэг).

ССХ-д хэрэглэсэн соёлын прагматик тодорхойлолт нь үйлдвэрлэлийн ба үйлдвэрлэлийн бус үйл явцаас гарч ирдэг соёлын үйл ажиллагаа, бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг хэмжин үнэлэх зорилготой соёлын үйл ажиллагааны салбаруудын тухай ойлголт дээр үндэслэдэг. Соёлын бүтээгдэхүүн ба үйлчилгээ нь уран сайхан, гоо зүй, бэлгэ тэмдэг, оюун санааны үнэт зүйлстэй холбоотой. Соёлын бараа, үйлчилгээний шинж чанар бусад бүтээгдэхүүнүүдээс ялгаатай байдаг учир нь юу вэ гэвэл тэдгээр нь нөхөн үйлдвэрлэх боломжгүй чанарыг агуулдаг бөгөөд тэдгээрийн талархал, сайшаалтай холбоотой (Тросби, 2001).

Соёлын бүтээгдэхүүнүүд нь үзэл санаа, бэлгэ тэмдэг болон амьдралын ёс заншил, хэв маягийг дамжуулдаг бөгөөд заримынх нь зохиогчийн эрх хамгаалагдсан байдаг. Соёлын үйлчилгээ нь соёлын биет бүтээгдэхүүнийг бус харин тэдгээрийн үйлдвэрлэл, түгээх үйл ажиллагааг хангана. Жишээ нь: тусгай зөвшөөрөл авах, зохиогчийн эрхтэй холбоотой бусад үйлчилгээ, аудио-визуал бичлэг түгээлт, урлаг-соёлын арга хэмжээний тоглолтыг дэмжих, мөн соёлын мэдээллийн үйлчилгээ болон ном, бичлэг, эртний дурсгалт зүйлсийг хадгалах (номын сан, баримт бичгийн төв, музей зэрэгт) зэрэг нь соёлын үйлчилгээнд багтана. Эдгээр бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг ихэнхдээ зохиогчийн эрхийн дагуу үзүүлнэ.

Соёлын үйл ажиллагаа нь тэдгээрт байж болох арилжааны үнэ цэнээс үл хамааран бүтээлийг дамжуулах буюу өөртөө агуулж байдаг. Соёлын үйл ажиллагаа нь бие даасан ач холбогдолтой эсвэл соёлын бараа, үйлчилгээний үйлдвэрлэлд хувь нэмрээ оруулж байж болно (ЮНЕСКО-гийн статистикийн хүрээлэн, 2005).

1986 оны хамрах хүрээнээс ялгаатай нь (ЮНЕСКО, 1986), соёлын салбаруудын тодорхойлолт нь соёлын салбарууд болон холбогдох үйл ажиллагааны хүрээг бүрдүүлсэн шаталсан загварт тулгуурласан. Соёлын салбаруудад соёлын мөчлөгийн загварын янз бүрийн үе шатанд хамааралтай соёлын үйл ажиллагаа, бараа, үйлчилгээг багтдаг. Холбогдох салбарууд нь нийгмийн амьдрал, үзвэр үйлчилгээтэй холбоотой өргөн хүрээний үйл ажиллагаануудыг хамарна. Эдгээр салбарууд харилцан бие биедээ хамаардаггүй. Жишээ нь: хөгжим гэхэд л дан ганц ангилалд хамаарна. Хуучин 1986 оны ССХ-д биет бус соёлын өв нь “нийгмийн үйлчилгээ” гэсэн ангилалд хэсэгчлэн орж байсан бол биет бус соёлын өв нь одоо нийтлэг хамааралтай салбарт хамрагдах болсон.

2-р зурагт дүрслэн тодорхойлсон ССХ-ний соёлын салбарууд нь соёлтой холбоотой үйлдвэрлэл, үйл ажиллагаа, практикийн нэгдэл бөгөөд дараах байдлаар бүлэглэн хувааж болох юм. Үүнд:

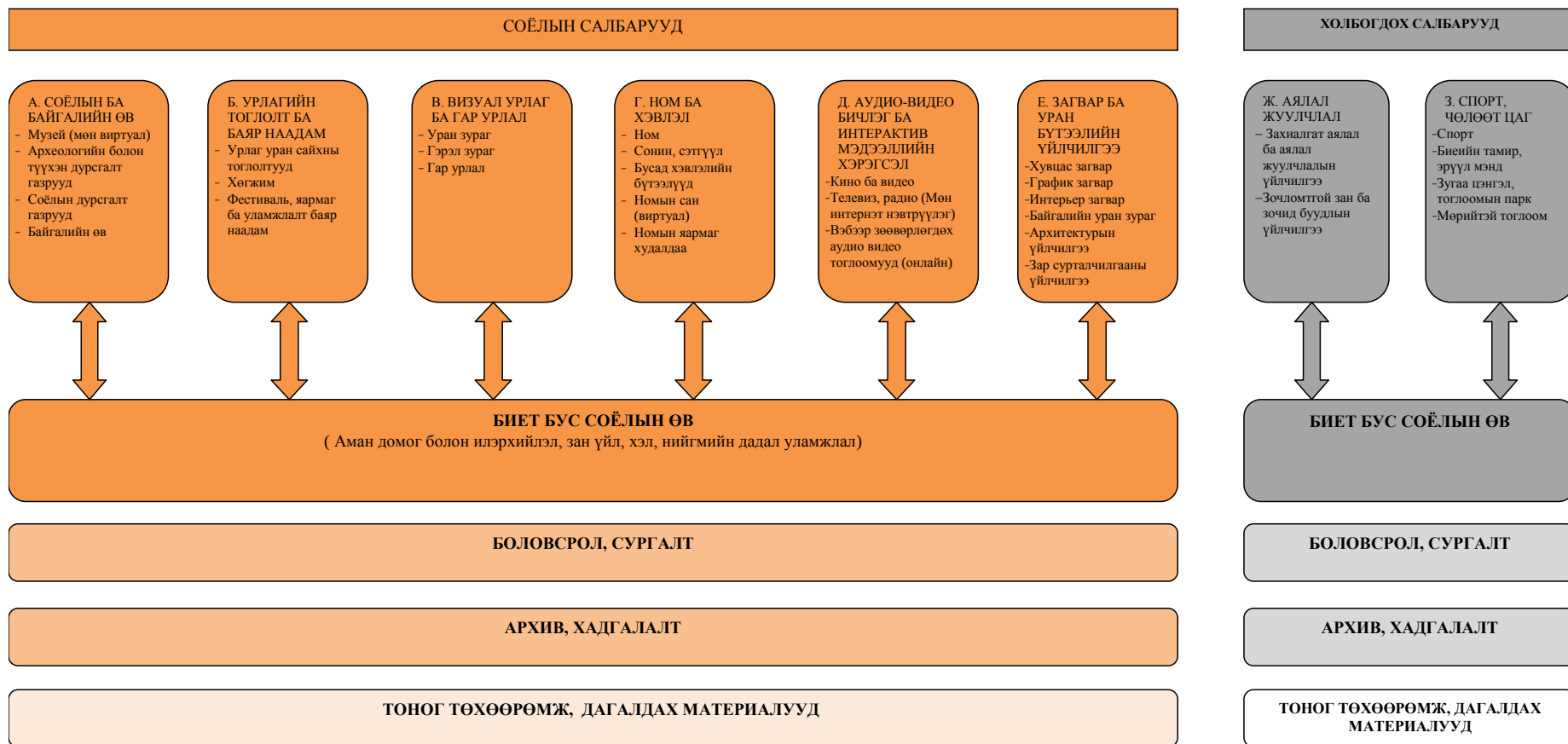
- А. Соёлын болон байгалийн өв
- Б. Тоглолт ба баяр ёслол
- В. Визуал урлаг ба гар урлал
- Г. Ном, хэвлэл
- Д. Аудио-визуал болон интерактив медиа
- Е. Загвар ба бүтээлч үйлчилгээ
- Биет бус соёлын өв (нийтлэг хамааралтай салбар).

Эдгээр салбаруудыг соёлын салбарууд гэж үздэг. Эдгээр нь мөн ЮНЕСКО-гийн зүгээс улс орнуудыг харьцуулах мэдээ мэдээлэл цуглуулахыг дэмжиж буй соёлын салбаруудын наад захын багцыг төлөөлж байгаа. Энэ нь соёлын салбаруудыг хамрах үзүүлэлтүүдийг бүрэн хамарч бүтцийн тухай бүрэн дүүрэн ойлголт өгч байгаа юм.

Түүнчлэн соёлын үйлдвэрлэлийн дамжуулалтын үе шатанд голлох үүрэгтэй гурван өөр “нийтлэг хамааралтай” салбар байдаг. Тэдгээрийг нийтлэг хамааралтай салбарууд гэх учир нь соёлын болон тэдгээртэй холбоотой бүх салбарт бүгдэд нь хэрэглэгддэг. Үүнд:

- Боловсрол, сургалт
- Архив ба хадгалалт
- Тоног төхөөрөмж, дагалдах хэрэгслүүд багтана.

Зураг 2. Соёлын статистикийн салбаруудын хамрах хүрээ

Давхардуулахгүйн тулд үйл ажиллагаануудыг нэгээс илүү олон салбарт хамааралтай ч үйл ажиллагаа тус бүрийг систем дотор зөвхөн нэг удаа ангилах болно. Жишээ нь: хөгжмийг “Тоглолт, баяр ёслол”, “аудио-визуал бичлэг” гэсэн ангилалд хоёуланд нь хамааруулж амьд тоглолт (тоглолт) харин бичлэг нь (аудио-визуал бичлэг) гэсэн хоёр ангилалд оруулсан байна. Гэхдээ ССХ агуулгаар илэрхийлэгдэх хэлбэрт бус уг зүйлд нь илүү ач холбогдол өгч байгаа юм. Түүнээс гадна соёлын салбарын ихэнх хэсгийг статистик ангиллын хамрах хүрээнд урлагийн тоглолтын бусад төрлүүдээс тусгаарлаж болохгүй.

Соёлын салбарууд

ССХ-д соёлын салбаруудыг дараах байдлаар тодорхойлсон байна:

А. Соёлын болон байгалийн өв

Соёлын болон байгалийн өвийн салбарт музей, археологийн болоод түүхэн дурсгалт газар нутаг (үүнд археологийн малталт хийсэн газар, барилгууд багтана) *соёлын өвөрмөц тогтоц бүхий газрууд болон байгалийн өв* орно.

Соёлын өвд бэлгэ тэмдэг, түүх, уран сайхан, гоо зүй, удамшил, антропологи, шинжлэх ухаан, нийгмийн чухал ач холбогдол бүхий янз бүрийн үнэ цэнэтэй түүхэн дурсгалт зүйлс, хөшөө дурсгал, бүлэг барилга байгууламж, газар орнууд багтдаг.

Соёлын ландшафт гэдэг нь байгалийн үзэгдэл, хүний үйл ажиллагаа хоёрын урт удаан хугацааны нягт холбоо, түүнийг хүрээлэн буй байгаль орчин зэргийг тусгасан харилцан ууслын үр дүн юм (ЮНЕСКО, 2007).

Байгалийн өв нь үндэсний шинж байдал, геологи, физик газар зүйн тогтоц, хүрээлэн буй орчныг хамрах бөгөөд шинжлэх ухаан, хамгаалал, байгалийн гоо зүйн талаас авч үзэхэд үнэ цэнэтэй, устах аюулд өртөөд байгаа ан амьтан, ургамал байрладаг газар нутаг, байгаль орчноос бүрддэг. Мөн байгалийн парк, дархан цаазат газрууд, амьтны хүрээлэн, ус, ургамлын ай сав газрууд байгалийн өвд хамаарна (ЮНЕСКО, 1972).

Соёл, байгалийн өвтэй холбоотой үйл ажиллагаа гэдэг нь түүх, гоо зүй, шинжлэх ухаан, байгаль орчин, нийгмийн ач холбогдол бүхий газар нутаг, цуглуулгын удирдлагын асуудал юм. Энэ ангилалд музей, номын сангийн хадгалалт, архивын үйл ажиллагаа мөн багтана.

Музей гэдэг нь “нийгэм түүний хөгжилд байнга үйлчилдэг, нийтэд нээлттэй, боловсрол, судалгаа, сайн сайхны хүртэхийн тулд хүн төрөлхтний биет ба биет бус соёлын өв, тэдгээрийн байрлах газар нутгийг бүртгэн цуглуулж, хадгалан судалж, дүрслэн буюу биетээр үзүүлдэг ашгийн бус байгууллага” юм (ICOM, 2007). Энэ салбарт ангилсан музейн бусад төрлүүдэд нийтлэг бүлгүүд өнөөг хүртэлх зан үйл, шашны ёслолд хэрэглэдэг эд зүйлс хадгалагдан байгаа амьд түүхийн музейнүүд болон компакт диск болон интернэт сайтад тавигдсан үзмэрүүд багтана.

Б. Тоглолт, баяр ёслол

Тоглолт, баяр ёслол-д шууд зохион байгуулж байгаа соёлын бүх арга хэмжээ багтана.

Урлагийн тоглолт нь театр, бүжиг, дуурийн жүжиг, хүүхэлдэйн театр зэрэг мэргэжлийн болоод уран сайханчдын үйл ажиллагааг хамарна. Түүнээс гадна орон нутагт зохиогдож буй албан бус *наадам, баяр ёслол, яармаг* зэрэг соёлын үйл ажиллагаа энэ ангилалд багтана.

Хөгжим нь хэлбэрээс үл хамааран уг салбарт бүхлээрээ тодорхойлогдоно. Үүнд амьд хөгжим, хөгжмийн тоглолтын бичлэг, хөгжмийн зохиол, хөгжмийн бичлэг, дижитал хөгжим (үүнд хөгжмийн татан авалт болон байршуулалт багтана), хөгжмийн зэмсгүүд хамаарна.

В. Визуал урлаг ба гар урлал

Визуал урлаг гэдэг нь уг чанараараа харах үзэх байдлаар бүтээгдсэн уран сайхны бүх хэлбэрийг хэлнэ. Тэдгээр нь харж хүртэхэд зориулагдсан бөгөөд янз бүрийн хэлбэртэй байж болно. Орчин үед дүрслэх урлагийн төрлүүдэд урлаг хоорондын хэлбэрүүд болох “виртуал урлаг” гэгдэх хэлбэрийг багтдаг ч эдгээр нь *аудио-визуал болон интерактив медиа хэрэгсэл* болох Д салбарт хамаарна.

Визуал урлаг, гар урлалын салбар нь уран зураг, зураасан зураг, уран баримал, зэрэг дүрслэх урлаг, *уран сайхны гар урлал болон фото зургийг* багтаана. Энэ салбарт урлагийн бүтээлүүдийг дэлгэн үзүүлдэг байр болох арилжааны уран зургийн галерей багтана.

ССХ-д олон улсын худалдааны төв болон ЮНЕСКО-гоос гар урлал эсвэл гараар урлах бүтээгдэхүүний тодорхойлолтыг “гараар буюу гар багажаар, эсвэл механик хэрэгслийн тусламжтай хийсэн гар урлалын зүйлс байх бөгөөд эцсийн бүтээгдэхүүний гол зонхилох хэсэг нь гар аргаар бүтээгдсэн байна” гэжээ. Гар урлалын бүтээгдэхүүн нь соёлтой холбоотой хэрэглээний, гоо зүйн уран сайхны, бүтээлч зэрэг онцлох шинж чанартай, чимэглэлийн, ямар нэг үйл ажилд хэрэглэх зориулалттай, уламжлалт, шашны буюу нийгмийн бэлгэдлийн болон ач холбогдолтой зэрэг шинжтэй байх ёстой (ЮНЕСКО, ИТС, 1997).

Гар урлалын бүтээлийг (ЮНЕСКО, ИТС, 1997)-гоос бүтээгдэхүүний материалыг нь үндэслэн 6 том хэсэгт хуваасан байна. Үүнд: сагс/сүлжмэл/ургамлын мяндсан сав, арьсан эд зүйлс, металл эдлэл, вааран эдлэл, хөвөн даавуун болон модон эд зүйлс оржээ. Түүнчлэн тухайн хэсэгт онцгой, ховор тодорхой бүс нутгаас олборлодог эсвэл боловсруулахад бэрх чулуу, шил, зааны яс, яс, хясаа, дун зэрэг гар урлалын эд зүйлсийг багтаасан нэмэлт ангиллуудыг оруулсан байна. Түүнчлэн нэмэлт ангилалд нэгэн зэрэг өөр өөр материал, технологи ашиглан хийдэг чимэглэл, үнэт эдлэл, хөгжмийн зэмсэг, тоглоом болон урлагийн бусад бүтээлүүдийг оруулсан байна. Уран сайхны олон бүтээл үйлдвэрлэлийн аргаар хийгддэг ч ССХ-нд уламжлалт шинж чанартай бүтээгдэхүүнүүдийг (хээ, угалз технологи буюу материал) ССХ-ний нэг хэсэг гэж үзсэн байна. Орчин үеийн уран сайхны урлалыг *визуал урлаг болон гар урлал* гэсэн ангилалд бус Е буюу *Загвар, бүтээлч үйлчилгээ*-ний салбарт оруулсан байна.

Г.Ном, хэвлэл

Энэ ангилалд *ном, сонин, тогтмол хэвлэл* зэрэг хэвлэлийн бүх төрлүүд багтана. Энэ нь 1986 оны ССХ-д (ЮНЕСКО, 1986) хэвээрээ үлдсэн ч үүн дээр онлайн сонин хэвлэл, цахим ном, ном болон хэвлэлийн материалын дижитал түгээлт нэмэгдсэн. Түүнчлэн уг салбарын *номын яармаг худалдаа* гэсэн ангилалд бодит ба виртуал номын сангууд хамаарна.

Хэвлэл өөрөө соёлын үйл ажиллагаа биш бөгөөд ерөнхийдөө соёлын ангилал, бүтээлч салбарт хамрагддаггүй, Гэлээ ч үйлдвэрлэлийн мөчлөгийн загварыг хэрэглэх явцад хэвлэлийн үйл ажиллагааны үйлдвэрлэлийн үүрэг гэж ангилагдаж болно. Иймээс ССХ-д соёлын зориулалттай эцсийн бүтээгдэхүүний хэрэглээний хэсэгт оруулсан болно. Одоо хэрэглэж байгаа статистикийн ангиллаар хэвлэлийн үйл ажиллагааны эдгээр төрлүүдийн ялгааг гаргахад хүндрэлтэй байгаа. Хэвлэл ерөнхийдөө үйлдвэрлэлийн үүргийн байдлаараа *ном, хэвлэл* гэсэн үндсэн хэсэгт хамрагддаг ч арилжааны болон техник ашиглалтын каталоги бизнесийн түргэн хэвлэл зэрэг утгаараа *бусад хэвлэмэл зүйлсийг* хассан байгаа. ССХ-д эдгээр холбогдох хэвлэлийн үйл ажиллагаануудыг тоног төхөөрөмж, дагалдах материал гэсэн бүлэгт ангилсан болно.

Д. Аудио-визуал ба интерактив мэдээллийн хэрэгслүүд

Энэ салбарын үндсэн элементүүд *радио, телевизийн нэвтрүүлэг* бөгөөд үүнд интернэтийн шууд нэвтрүүлэг, *кино ба видео, интерактив мэдээллийн хэрэгслүүд* багтана. *Интерактив мэдээллийн хэрэгсэл* нь видео тоглоом, голцуу вэб болон компьютерээр дамждаг соёлын шинэ илэрхийллүүд юм. Эдгээрт Facebook гэх зэрэг олон нийтийн сүлжээтэй холбоотой сайтуудын онлайн тоглоом, вэб портал, вэбсайтын үйл ажиллагаа болон You Tube зэрэг интернэт файл түгээгчсайт зэрэг багтана. Гэхдээ интернэт компьютерийн програм хангамж нь дэд бүтэц, тоног төхөөрөмжид хамаардаг тул интерактив хэрэгслийн бүтээгдэхүүнийг холбогдох салбар буюу *тоног төхөөрөмж, дагалдах материал* гэсэн салбарт багтаах хэрэгтэй юм.

Интерактив мэдээллийн хэрэгсэл, програм хангамж нь үйл ажиллагааны чухал салбар юм. Интерактив мэдээллийн хэрэгслийн бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ нь (компьютер болон видео тоглоом, интерактив вэб, хөдөлгөөнт агуулга) соёлын агуулгатай байдаг бол програм хангамжийг ингэж ангилах боломжгүй юм. ССХ-д *интерактив хэрэгсэл*-ийг *аудио-визуал ба интерактив мэдээллийн хэрэгсэл* гэсэн салбарт хамааруулсан. Амьдрал дээр энэ нь ашиглагдаж буй ангиллын системийн интерактив мэдээллийн хэрэгслийн үйл ажиллагааг програм хангамж, телевизийн харилцаа холбооны үндсэн үйл ажиллагаанаас нарийвчлан тусгаарлах чадвартай холбоотой. Үндсэн бүтээгдэхүүний ангилал (ҮБА) нь интерактив мэдээллийн бүх үйл ажиллагааг бус харин зарим үйл ажиллагааг тодорхойлох боломжтой. ҮБА болон бусад ангиллын хүрээнд үйл ажиллагааг хэрэв тусад нь ангилах боломжгүй бол холбогдох салбар болох *тоног төхөөрөмж ба дагалдах материал* гэсэн бүлэгт ангилах нь зүйтэй.

Интерактив мэдээллийн хэрэгслүүд дараах тохиолдлуудад интерактив гэж тооцогдоно. Үүнд: (1) хоёр ба түүнээс дээш объект харилцан бие биедээ нөлөөлөх; (2) хэрэглэгч объектод буюу байгаа орчныхоо хүрээнд нөлөөлөх (хэрэглэгчид видео тоглоом тоглох); (3) тэд хэрэглэгчийг идэвхтэй оролцуулахад; (4) нэг талын нөлөөллийн оронд хоёр талын харилцан нөлөөлөл гарч ирэх буюу холбоо харилцааны энгийн шалтгаан үр дагавар зэрэг багтана (Канадын өв, 2008).

Видео тоглоом болон тэдгээрийн боловсруулалт нь (програм хангамжийн дизайн) интерактив үйл ажиллагаа тул энэ салбарт ангилагдана.

Е. Загвар ба бүтээлч үйлчилгээ

1986 оны ССХ-д *загвар ба бүтээлч үйлчилгээ* гэсэн салбар тусгагдаагүй байсан (ЮНЕСКО, 1986). Энэ салбар нь барилга байгууламж, байгалийн үзэсгэлэнт газар, эд зүйлсийн бүтээлч, уран сайхны, гоо зүйн, загварын үйл ажиллагаатай холбоотой үйл ажиллагаа, бараа бүтээгдэхүүнүүдийг бүгдийг нь хамарна.

Уг салбарт *хувцасны загвар, график болон дотоод засал чимэглэлийн дизайн, байгалийн үзэсгэлэнт газрын загвар, архитектурын болоод зар сурталчилгааны үйлчилгээ* зэрэг багтана. *Уран барилга болон зар сурталчилгаа* нь соёлын үндсэн салбарын хэсэг ч гэсэн зөвхөн үйлчилгээний шинж чанартай. Уран барилга, зар сурталчилгааны гол зорилго нь бүтээлч үйлчилгээ үзүүлэх, эсвэл эцсийн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлд завсрын оролцоо үзүүлэхэд оршдог тул эцсийн бүтээгдэхүүн нь шинж чанарын хувьд соёлын байж чаддаггүй. Жишээ нь: бүтээлч зар сурталчилгаа хийх үйлчилгээний эцсийн бүтээгдэхүүн нь ашгийн төлөө байдаг тул соёлын шинж чанартай биш ч бүтээлч үйл ажиллагааны үр дүнд бий болдог. Давхардуулж тоолуулахгүйн тулд загвар дизайны зарим үйл ажиллагааг Е-с бусад ангилалд хамааруулсан. Жишээ нь: соёлын өвд хамаарах бүх барилга байгууламжуудыг *соёлын ба байгалийн* өв гэсэн А хэсэгт ангилсан бол интерактив мэдээллийн хэрэгслийг *аудио болон интерактив мэдээллийн хэрэгсэл* гэсэн Д хэсэгт хамааруулсан байна.

Нийтлэг хамааралтай салбарууд

Энэ салбарыг бие даасан салбар гэж ангилж болох ч соёлын бусад бүх салбарт бүрэн үйлчилдэг тул *нийтлэг* гэж нэрийдсэн болно.

Биет бус соёлын өвийн салбарыг соёлын гэж авч үздэг салбар тухайлбал *архив ба хадгалалт, боловсрол ба сургалт, тоног төхөөрөмж ба дагалдах материал хэрэгсэл* соёлтой хамааралтай үйл ажиллагаа, элементүүдийг агуулдаг тул соёл болоод ССХ-ний хувьд сонирхол татахуйц, чухал ач холбогдолтой юм.

Биет бус соёлын өв (Нийтлэг хамааралтай салбар)

Биет бус соёлын өвийг хамгаалах ЮНЕСКО-гийн конвенци нь (ЮНЕСКО, 2003b) үүнийг тодорхойлохдоо: “Биет бус соёлын өв (ББСӨ)гэдэг нь ард иргэд, бүлэг зарим тохиолдолд хувь хүмүүс соёлын өвийнхөө нэг бүрэлдэхүүн хэсэг гэж хүлээн зөвшөөрсөн зан заншил, ойлголт, мэдлэг болон дадал чадвар, эдгээртэй холбоотой багаж зэмсэг, эд зүйлс, урлагийн бүтээлүүд түүнчлэн соёлын орон зай юм” гэжээ (2-р зүйл).

Биет бус соёлын өв нь уламжлал болон орчин үед нэгэн зэрэг оршин байдаг. “ББСӨ нь үеэс үед дамжин уламжлагдаж, хүрээлэн буй орчин, байгаль, түүхийн харилцан нөлөөнд сэргээгдэж бүхэл бүтэн болон өвөрмөц чанараа хадгалдаг” (2-р зүйл).

ББСӨ-ийн давтагдашгүй өвөрмөц шинж нь ард иргэд түүнийг өөрийн соёлын өвийн нэг хэсэг гэж хүлээн зөвшөөрснөөр тодорхойлогдоно. Өөрөөр хэлбэл, хөндлөнгийн этгээд (засгийн газар, статистикч, судлаачид) илрэх хэлбэр болоод амьдрал дээр тэдгээрийг биет бус соёлын өв гэж тодорхойлох боломжгүй. Иймээс ББСӨ-ийн тодорхойлолт нь тэдгээрийг хадгалж, дамжуулж, бүтээж буй ард иргэд, бүлгүүд зохистой гэж үзвэл хувь хүний онцгой эрхийн асуудал болон үлддэг.

ББСӨ-ийг соёлын үйл ажиллагааны эсвэл үйлдвэрлэлийн тусдаа салангид салбар гэж үзэж болохгүй ч бүх салбаруудад тусгалаа олсон байдаг. Жишээ нь: биет бус соёлын өв нь уран сайхны үйл ажиллагаа, урлагийн тоглолтын хэлбэрээр илэрч болно. Иймээс соёлын нийтлэг хамааралтай салбар байдлаар тусгагдсан (Зураг 2-ыг хар). ББСӨ-ийн бүрэн бус салбарт дараах зүйлсийг багтаажээ. Үүнд: а) *биет бус соёлын өвийн дамжуулагч хэрэгсэл болох хэлийг оролцуулан аман уламжлал, илэрхийлэл; б) урлагийн тоглолт; в) нийгмийн дадал, зан үйл, баяр ёслолын үйл ажиллагаанууд; г) байгаль, дэлхий ертөнцтэй холбоотой мэдлэг, практик; д) уламжлалт гар урлал зэрэг* багтана.

Биет бус соёлын өвийн энэхүү шинэ ангиллыг боловсруулахад ЮНЕСКО-гийн зүгээс салбарын үүрэг, үнэ цэнийн талаар олон жилийн судалгаа хийсэн юм. Эдгээр нь соёлын өвийг ойлгож, хамгаалж, хүндлэх шинэ хандлагыг бий болгоход хувь нэмэр болж ББСӨ-ийг тээгч, дамжуулагч, хэрэгжүүлэгч нар хүлээн зөвшөөрсөн юм.

Архив, хадгалалт (Нийтлэг хамааралтай салбар)

Архивлах гэдэг нь соёлын хэлбэрүүдийг (хөдөлгөөнт биетүүд болон биет бус юмс) хойч үедээ хадгалан үлдээх, үзүүлэх, дахин ашиглах зорилгоор цуглуулан хадгалахыг (түүхэн дурсгалт газар, барилга байгууламжууд, дуу авианы архив, зургийн сан гэх зэрэг) хэлнэ. *Хадгалалт* нь тодорхой соёлын болон байгалийн дурсгалт эд зүйлсийг хамгаалж, хадгалж, хянан зохион байгуулахтай холбоотой.

Архивлах ба хадгалах үйл ажиллагаа нь соёлын бүх салбарт байна (зохиогчийн гар бичмэл, тухайн бүтээлийн анхны тоглолт, концерт, үзэсгэлэнгийн хөтөлбөр г.м). Архивын материал нь шинэ уран бүтээл гаргах урам зоригийг өгөх лавлах материал ч болдог. Уран зураг, гар урлал, загвар, архитектур, хэвлэл нийтлэл болон аудио-визуал салбаруудын архив, хадгалалт нь шинэ бүтээлийн бүтээлч санааг бий болгоход нөлөөлж болдог. Жишээ нь: түүхэн барилга байгууламжийн архитектурыг хадгалж хамгаалах (мөн үзмэр), уран зургийн галерей болон музейд тавьсан (мөн үзмэр) уран зураг, уран баримал, гоёл чимэглэлийн зүйлс болон ур хийцийн жижиг хэсгүүдэд үнэ цэнэ нь оршдог бусад өргөн хүрээний түүхэн дурсгалт зүйлс (гэрийн тавилгаас эхлээд автомашин гэх зэрэг юм бүхэн багтана) багтах бол архивт гар бичмэл, фото зураг, ном, кино, радио бичлэг гэх зэргийг хадгалдаг.

Боловсрол ба сургалт (Нийтлэг хамааралтай салбар)

Соёлын статистикийн хүрээ нь *боловсролыг* бүхэлд нь авч үзээгүй бөгөөд зөвхөн соёлын үнэ цэнэтэй зүйлс, соёлын ур чадварыг дамжуулах хэрэгслийнх нь хувьд үүнийг авч үздэг. Сургах үйл ажиллагаа нь соёлыг хөгжүүлэх, ойлгуулах, хүртээх үйл явц, бүр шүүмжлэлийг (уран сайхны болон бүжгийн сургууль, уран зохиолын шүүмжлэл гэх зэрэг) хүртэл дэмждэг. Боловсрол бол уламжлалыг үеэс үед дамжуулах үйл явц юм. Түүнчлэн хүмүүс соёлын үйл ажиллагаа, бүтээлийг үнэлж, цэгнэж (шүүмжлэл гэх зэрэг) сурна гэсэн үг юм. Боловсрол гэдэг нь соёлыг ухамсарлан ойлгох, одоо байгаа соёлын хэм хэмжээг шүүн тунгаах бүтээлч эхлэлийг тавих, бүтээлч эхлэлийг хөгжүүлэх нийгэмшлийн үйл явц юм.

Соёлын *боловсрол, сургалт* нь хүмүүсийг соёлын бүтээгдэхүүнийг бүтээж, бий болгох ур чадварыг эзэмшихэд тусалдаг. Энэ нь хүмүүсийг соёлын үйл ажиллагаанд оролцож нийгмийн сайн сайхны баялаг болон үйлчилгээг хүртэх, соёлын амьдралд оролцож нийгмийн давуу байдал эдлэхийн үр дүнг үнэлж цэгнэхэд сургадаг. Боловсрол нь нийгмийн бүлгүүдийн өвөрмөц ялгаатай шинж чанарыг бүрдүүлдэг албан ба албан бус соёлын өвийг дамжуулах үүрэг хүлээдэг. Ийнхүү боловсрол, сургалт нь соёлын бүх салбар, соёлын мөчлөгийн бүх үе шатанд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг.

Боловсролын хувьсах хэмжигдэхүүнийг хэрэглэх явцдаа улс орнууд олон улсын боловсролын стандарт ангилал (ОУБСА97), (ЮНЕСКО-гийн статистикийн хүрээлэн, 2006d)-г ашиглаж мэдээлэл цуглуулах буюу олон улсын хэмжээнд харьцуулах боломжтой байхын тулд мэдээллийг боловсруулахдаа ОУБСА 97-д заасан ангиллын системүүдийг хэрэглэхийг зөвлөж байна. Түүнчлэн улс орнууд ОУБСА 97-н бүтцийг ашиглавал зохино.

Тоног төхөөрөмж, дагалдах материалууд (нийтлэг хамааралтай салбар)

Энэхүү салбар нь “соёлын бүтээгдэхүүн болон соёлын үйл ажиллагааны хэрэгслийг” хамардаг. Янз бүрийн салбар дахь соёлын бүтээгдэхүүн нь (бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ) соёлын агуулгатай хамаатай бөгөөд үүний зэрэгцээ тоног төхөөрөмж, дагалдах хэрэгсэл нь соёлын бүтээгдэхүүнийг бүтээн бий болгох, түгээн тараадаг (агуулгын хувьд зарим талаараа соёлын байлаа ч) боломжийг бүрдүүлдэг, дэмждэг дагалдах салбар, нэмэлт үйлчилгээ үзүүлдэг тул энэ салбарт хамаарна. Эдгээр нь интернэтийн олон бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг үйлдвэрлэн тараадаг хэрэгсэл болдог бөгөөд интерактив мэдээллийн хэрэгслийг хөгжүүлдэг тул энэ ангилалд компьютер мэдээллийн технологийг хамааруулсан.

Эдгээр нь бүхэлдээ соёлын салбарт хамаардаггүй боловч соёлын салбарын үйл ажиллагаа, бараа бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэх, амьдралд хэрэгжүүлэхэд элементүүдийг нь тодорхойлох шаардлагатай бөгөөд соёлын эдгээр бүтээгдэхүүн оршин байхад эдгээр нь зайлшгүй шаардлагатай тул А-F салбарт хамруулсан бүтээгдэхүүн, үйл ажиллагаанаас уг ангилал ялгаатай байгаа юм.

Соёлын талаарх судалгаа шинжилгээ нь хамаарах салбар бүрийн зохих ангилалд тусгагдсан болно.

Холбогдох салбарууд

Спорт, чөлөөт цаг, аялал жуулчлалд соёлын элементүүд байдаг ч эдгээрийг соёлын үйл ажиллагаа гэж тэр бүр авч үздэггүй. Өөрөөр хэлбэл эдгээр үйл ажиллагаанууд соёлын шинжтэй байж болох ч тэдгээрийн үндсэн бүрэлдэхүүн хэсгүүд нь соёлын бус байдаг. Иймээс эдгээрийг ССХ-д *Холбогдох салбарууд* гэж оруулсан байна.

Ж. Аялал жуулчлал

Тодорхой зах зээл эсвэл үйлдвэрлэлийн аль нэгээр хэмжигддэг тул аялал жуулчлал нь соёлын бусад салбаруудаас чанарын ялгаатай бөгөөд уламжлалт утгаар нь салбар гэж ангилах боломжгүй. Аялал жуулчлалыг хэрэглэгчдийн тодорхойлсон үйл ажиллагаа, эрэлт хэрэгцээгээр үүссэн үйл ажиллагаа гэж ойлгогддог ч энэ чанараараа соёлын үйлдвэрлэлийн хүрээний бусад салбартай холбоотой бөгөөд үйл ажиллагаа тус бүрийг жуулчид гүйцэтгэдэг. Иймд орчин үед аялал жуулчлалын дагалдах тайланд тулгуурласан аялал жуулчлалын эдийн засгийн үр нөлөөг хэмжихэд зориулсан сайтар боловсруулагдсан олон улсын арга зүй байгаа юм (Eurostat.OECD.UN болон UNWTO 2001 зэргийг үз).

Эцсийн дүнд ССХ нь аялал жуулчлалыг *соёлын аялал жуулчлал, оюун санааны аялал жуулчлал, эко аялал жуулчлалтай* холбоотой үйл ажиллагаа гэж авч үзэн соёлын үзүүлэлтүүдийг тооцох ёстой юм. Хэдийгээр соёлын аялал жуулчлалын тодорхойлолтын хувьд олон улсын түвшинд хүлээн зөвшөөрөгдсөн ойлголт байдаггүй ч ССХ нь дараах зүйлийг төлөвлөж байна. Үүнд: “бусад соёл, газар нутгийн ард түмэн, амьдралын хэв маяг, өв болон урлагтай илүү танилцсанаар тэдний түүхэн хөгжил, оршин буй ялгаатай нь газар дээр нь танилцах тусгай аялал” гэж тодорхойлжээ (Штайнберг К. 2001). Энэ нь *оюун санааны* болон *эко аялал жуулчлалын* хэлбэртэй байж болно. Энэхүү үйл ажиллагаа нь соёлын салбарын А, Б, В салбар эсвэл биет бус соёлын өвд хамаарна. Жишээ нь: жуулчин эртний соёл иргэншлийн дурсгал болон концерт үзвэл энэ нь шууд л тухайн соёлын салбарт багтана гэсэн үг.

Соёлын дагалдах тайлангийн аргачлалд тулгуурлаж гаргасан аялал жуулчлалын статистик нь жуулчдын бараа, үйлчилгээний (олон улсын болон дотоодын) эрэлт хэрэгцээг хэмждэг. Үүнд аян зам, орон байр, болон бусад зардал багтана. Гэхдээ статистик нь мөнгөтэй холбоогүй мэдээлэл буюу жуулчдын тоо, аяллын зорилго зэргийн талаарх мэдээллийг багтаах ёстой. Иймээс давхардуулан тооцохгүйн тулд аялал жуулчлал нь энэ салбарт ангилагдах бөгөөд (жишээ нь: жуулчдын хөтөч болон аяллын оператор компаниуд г.м) жуулчдын үйл ажиллагааны үндсэн объект болсон (жишээ нь: байрлах газар) соёлын үйлдвэрлэлийн гаднах үйл ажиллагаанд хамаарна.

3. Спорт, чөлөөт цаг

Спорт

Спортыг ССХ-д илүү өргөн ойлголтоор авч үздэг нь зохион байгуулалттай болон өрсөлдөөнт спорт түүнчлэн бие бялдрын чийрэгжүүлэлт, *эрүүл мэндийн* болон *биеийн тамиртай* холбоотой чөлөөт цаг багтдагт оршино. ССХ-д сонирхогчдын болон мэргэжлийн спорт тусгагдсан байдаг.

Спорт нь нийгмийн бүтэц болон уламжлалтай холбоотой байж болох тул зарим орны хувьд спортын төрлүүд нь тэдний соёлын өөрийн өвөрмөц шинжтэй нягт холбоотой байдаг. Үүний нэг жишээ нь Японы сумо бөхийн барилдаан юм. Бусад орнуудад спортыг чөлөөт цагийн идэвхтэй хэлбэр буюу ихэнх тохиолдолд биеийн тамирын дасгалуудыг бодвол спортоор илүү идэвхтэй хичээллэхээс хэтэрдэггүй. Түүнчлэн ижил спортын төрлүүдийг орон оронд өөрөөр холбож хүлээн авдаг. Зарим ангилалд (Европын Хороо, 2002) үзэгчид спортын тэмцээн үзэх болон телевизээр спортын уралдаан тэмцээн үзэхийг соёлын үйл ажиллагаа гэж тооцдог атлаа мэргэжлийн спортыг соёлд заавал хамаатай гэж үздэггүй байна. Хандлага чиглэлийн энэхүү чухал ялгаа болон спортын бус оролцоог “соёлын салбар эсвэл бүтээгдэхүүн” гэж үздэг нэлээд дэлгэрсэн ойлголт нь биднийг спортыг холбогдох салбарт ангилахад хүргэсэн юм.

Чөлөөт цаг

Чөлөөт цагийг энэ салбарт хамааруулахдаа үүнийг таашаал өгч, амрахтай холбоотой зугаа цэнгэл, шинэ сэтгэгдэл төрүүлэх үйл ажиллагаа гэж тодорхойлсон юм. Эдгээрт мөрийтэй тоглоом, тоглоом үзүүлбэр бүхий амралтын хүрээлэн, тоглоомон дээр тоглох болон бусад чөлөөт цагийн хэлбэрүүд багтана. Гэхдээ *спортод* хамаатай биеийн тамирын бүх хэлбэрийг оруулаагүй.

Бооцоот тоглоом

Бооцоот тоглоомуудад гол төлөв казино, морин уралдаан зохион байгуулагчдын албан байр, лото болон автомат тоглоомын газрууд, сугалааны товчоо, морин уралдааны талбайн гаднах тоолуур зэрэг байгууллагууд хамаарна (ABS , 2001).

Сугалаа нь Англи зэрэг зарим оронд соёлын салбарыг санхүүжүүлэх томоохон эх сурвалж болдог. Бооцоот тоглоомыг холбогдох салбарт бус ССХ-ний нэг хэсэгт хамруулсны учир нь үүнд оршино.

Соёл амралт, тоглоомын парк

Энэ үйл ажиллагаанд тоглоом үзүүлбэр бүхий соёл амралтын хүрээлэн болон бусад бүх төрлийн тоглоомууд багтана.

3. Соёлын статистик: Эдийн засгийн үзүүлэлтийг хэмжих нь

Энэ бүлэг нь одоо хэрэглэгдэж байгаа олон улсын ангиллын системийг ашиглан соёлын үйл ажиллагааны эдийн засгийн үзүүлэлтийг хэрхэн хэмжих аргыг нээж өгнө. ССХ-д багтсан соёлын эдийн засгийн аспектиуд нь үйлдвэрлэлийн болон гар аргаар салбар бүрээр бүтээн бий болгосон бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний бүх төрлийг хамарсан болно. Энэхүү хандлагын үр дүнг соёлын үйл ажиллагаа, бараа, үйлчилгээ болон ажил эрхлэлтийн соёлын мөчлөгийн үүрэгтэй холбоотой ангиллуудын тодорхойлолтоор дамжуулан илрүүлэх боломжтой. Үүнийг бүх ангиллын дагуу чухалд тооцсон ангилал бүрээр жагсаалт гаргасан 5-р бүлэгт тусгасан болно.

3.1 Соёлын эдийн засгийн үзүүлэлтийн хэмжилтэд олон улсын ангиллыг хэрэглэх нь

Энэхүү бүлэгт одоо байгаа арга хэрэгслийг соёлын статистик мэдээллийг цуглуулахад хэрхэн ашиглах тухай асуудлыг авч үзэх болно. Эдгээр мэдээлэл цуглуулах арга хэрэгслүүд нь соёлын талаарх мэдээ мэдээллийг олон улсын хэмжээнд олж авах, харьцуулан судлах боломж олгодог олон улсын ангиллын системүүдээс бүрдэнэ. Эдгээр олон улсын ангиллын ихэнх нь эдийн засгийн дүн шинжилгээ хийх, бодлого боловсруулах, шийдвэр гаргах чиглэлд зориулагдсан эдийн засгийн тоо баримтыг цуглуулах, хүрээний цогц систем болдог.

Одоо хэрэглэж байгаа захиргааны мэдээлэл болон түүвэр судалгаанууд нь (хувь хүний, бизнес болон өрх) дотоодын нийт бүтээгдэхүүн болон соёлын салбарын ажил эрхлэлт, соёлын хэрэглээний хувьд үндэсний эдийн засагт соёлын оруулах хувь нэмрийг хэмжиж дүгнэхэд тус болох өргөн хэмжээний мэдээлэл боловсруулахад ашиглаж болно. Соёлын бүтээгдэхүүн болон ажил эрхлэлтийн талаарх эдийн засгийн мэдээллийг олон улсын статистикийн ангиллын системийн дагуу одоо байгаа эдийн засгийн судалгаанаас эдийн засгийн ерөнхий статистикийг нэгтгэн үндэсний статистикийн хорооноос гаргадаг (5-р хэсгийг харах). Мэдээллийг ерөнхийдөө бизнес, аж ахуйн нэгжийн судалгаа, өрхийн зарлагын судалгаа, бизнесийн бүртгэл, цалин орлогын судалгаа, ажиллах хүчний судалгаа, хүн амын тооллого зэргээс цуглуулдаг. Хэдийгээр эдгээр мэдээлэл цуглуулах хэрэгслүүд нь соёлын талаарх мэдээлэл цуглуулахад тусгайлан зориулагдаагүй боловч соёлын сонгосон төрлүүд болон холбогдох үйл ажиллагааг шинжлэн судлах боломж олгож болно.

Энэ бүлэгт эдийн засгийн 4 ангиллын хэрэглээг багтаасан болно. Дэлгэрэнгүй жагсаалтыг тус баримт бичгийн 5-р бүлэгт үзүүлэв. Эдгээр нь:

- i) Эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангиллыг (ЭЗБТҮАСА 4) соёлын бүтээлч үйл ажиллагаа буюу салбаруудын үйл ажиллагааг тодорхойлоход хэрэглэх (5-р бүлэг, 2-р хүснэгт).
- ii) Бүтээгдэхүүн үйлчилгээний нэгдсэн ангиллыг (БҮНА 2) соёлын салбарын бараа, үйлчилгээг тодорхойлоход хэрэглэх (5-р бүлэг, 2-р хүснэгт).
- iii) Бараа бүтээгдэхүүнийг тодорхойлох, кодлох уялдаат систем 2007 (УС 2007), (5-р бүлэг, 3-р хүснэгт) болон Төлбөрийн тэнцлийн (ТТ)үйлчилгээний өргөтгөсөн ангиллыг (3-р бүлэг, 1-р хүснэгт) соёлын бараа, үйлчилгээний олон улсын худалдааг тодорхойлоход.
- iv) Ажил мэргэжлийн олон улсын стандарт ангиллыг (АМОУСА 08) соёлын салбарт ажил эрхлэлтийг тодорхойлоход хэрэглэх зэрэг болно (5-р бүлэг, 1-р хүснэгт).

Үндэсний болон олон улсын түвшний статистик үзүүлэлтийн мэдээлэл цуглуулах хэрэгсэл буюу судалгаанд эдгээр ангиллын системүүдийг хэрэглэдэг байна. Ерөнхийдөө олон улсын ангиллын систем нь Хойд Америкийн салбарын ангилал, Австрали, Шинэ Зеландын үйлдвэрлэлийн стандарт ангилал, Европын нэгдсэн орнуудын эдийн засгийн үйл ажиллагааны ангилал зэрэг үндэсний болон бүс нутгийн системүүдтэй зохицдог. Хойд Америкийн бүтээгдэхүүний ангиллын систем болон бүтээгдэхүүний үйл ажиллагааны ангиллыг Европын орнуудад бүтээгдэхүүний төрөл зүйлийн ангилалд ашиглаж болох юм. Аль ч хоёр ангиллын хооронд холбоос үүсгэж зохицуулахын тулд харилцан хамаарлын хүснэгтүүдийг ашиглах нь зүйтэй¹.

Өөр нэг өргөн хэрэглэгддэг эдийн засгийн загвар бол Үндэсний тооцооны систем юм. Үндэсний тооцооны систем⁰⁸ нь Бүтээгдэхүүн үйлчилгээний нэгдсэн ангилал (БҮНА) болон эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангилал (ЭЗБТУАСА) 2-той тохирдог. Түүнчлэн удирдах байгууллагын үүргийн ангилал, хувийн аж ахуйн зорилгоор нь нэг бүрчлэн ангилах, Арилжааны бус байгууллагын зорилгын ангилал зэргийг ашигладаг. Эдгээр ангиллуудыг ашиглан үйл ажиллагааг нь тодорхойлогддог соёлын үйл ажиллагааны төрлүүдийг дор жагсаав. Үүнд:

- а) Засгийн газрын үүргийн ангиллыг (ЗГҮА) улсаас соёлд зарцуулсан зардлыг үнэлэхэд хэрэглэдэг. Соёлын үндсэн ангиллуудыг дараах байдлаар ангилсан байна. Үүнд:

08.1.0-Спорт, зугаа цэнгэлийн салбарын үйлчилгээ
08.2.0-Соёлын үйлчилгээ
08.3.0-Радио телевизийн нэвтрүүлэг, хэвлэл нийтлэлийн үйлчилгээ
08.5.0-Чөлөөт цаг, соёл, шашны салбарын судалгаа, боловсруулалт
08.6.0-Бусад хэсэгт ангилагдаагүй чөлөөт цаг, шашин шүтлэг, соёл

- б) Хувийн аж ахуйг зорилгоор нь нэг бүрчлэн ангилах систем нь дараах ангиллуудаар соёлыг ангилдаг. Үүнд:

13 – Өрхөд үйлчилдэг ашгийн төлөө бус байгууллагын хувийн хэрэглээний зарцуулалт
13.3 – Амралт зугаа цэнгэл ба соёл
14 – Төвлөрсөн удирдлага засаглалын хувийн хэрэглээний зарцуулалт
14.3 – Амралт зугаа цэнгэл, соёл .

- в) Соёлтой холбоотой арилжааны бус байгууллагын ангилалд:

03 – Амралт зугаа цэнгэл, соёл
03.1 – Спорт, амралт зугаа цэнгэлийн үйлчилгээ
03.2 – Соёлын үйлчилгээ.

¹ Ангилал болон харилцан хамаарлын хүснэгтүүдийг UNSD-н ангиллын бүртгэл болон Европын RAMON сайтаас үзэх боломжтой (http://ec.europa.eu/eurostat/ramon/index.cfm?TargetUrl=DSP_PUB_WELC)

Зөвхөн дээр дурдсан ангиллууд болон Үндэсний тооцооны системийн мэдээ баримтаар соёлыг үнэлэх нь түүний эдийн засагт оруулах хувь нэмрийг дутуу үнэлэхэд хүргэнэ гэдгийг тэмдэглэх нь зүйтэй. Энэ нь Чили, Колумб зэрэг хэд хэдэн улс орон *соёлын дагалдах тайлан* боловсруулж эхэлж байгаагийн нэг шалтгаан юм. Жишээ нь: Колумб болон Латин Америкийн хэд хэдэн оронд ажилладаг Convenio Andrés Bello (CAB) олон улсын засгийн газар хоорондын байгууллага нь соёлын дагалдах тайланг хэрэгжүүлэх аргачлалыг боловсруулаад байна. Дагалдах тайлан нь соёлын үйлдвэрлэл, үйл ажиллагааны дотоодын нийт бүтээгдэхүүнд оруулах эдийн засгийн хувь нэмрийг үнэлж дүгнэхэд тустай. Энэхүү аргачлал нь соёлын салбар дахь арилжааны бус бүтээгдэхүүн, үйл ажиллагааг дүгнэн тооцоход онцгой хүндрэл учруулдаг. Соёлын статистикийн хүрээ нь тодорхой ангиллын тухайлбал эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангилал (ЭЗБТУАСА) болон ажил мэргэжлийн олон улсын стандарт ангиллыг дэмжих замаар үндэсний дагалдах тайланг хөгжүүлэн боловсруулах ойлголтын загвар болж болно. Энэ арга хандлага нь нягтлан бодох бүртгэлийн аргачлалын тусламжтайгаар соёлын талаар санхүүгийн илүү тодорхой үнэлгээ гаргах боломж олгож байгаа юм. Нөгөөтэйгүүр одоогийн хамрах хүрээ нь зөвхөн эдийн засгийн үр нөлөөнд анхаардаг дагалдах тайлантай харьцуулбал соёлын үйл ажиллагаа, түүний үзүүлэх нөлөөний талаар илүү өргөн хүрээтэй ханддаг.

3.2 Соёлын бүтээгдэхүүн, түүний үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагааг тодорхойлох нь: Бүтээгдэхүүн үйлчилгээний нэгдсэн ангилал (БҮНА) болон эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангиллыг (ЭЗБТУАСА) ашиглах нь

Энэхүү бүлэгт Бүтээгдэхүүн үйлчилгээний нэгдсэн ангилал 2 болон эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангилал 4-ийг хэрхэн ашиглаж бүтээлч соёлын үйл ажиллагааг тодорхойлох талаар авч үзнэ. Энэ нь үндсэндээ үйлдвэрлэлийн мөчлөгийн бүтээх, үйлдвэрлэх, тараах, үзүүлэх, (хүртэх) дамжуулах гэсэн эхний дөрвөн шат дамжлага юм.

Хэрэглээ буюу оролцооны үе шат нь янз бүрийн статистикийн хэрэгслээр илэрхийлэгдсэн бөгөөд 4-р бүлэгт гарах нийгэм эдийн засгийн зан үйлийг тусгасан. Жишээ нь: Соёлын бүтээгдэхүүнийг улсын байгууллага, сайн дурынхан, сонирхогчид болон тусгай жүжигчид, уран бүтээлчид оролцсон хэд хэдэн үйлдвэрлэгчид арилжааны бус зорилгоор бүтээж болно.

Бүтээгдэхүүн үйлчилгээний нэгдсэн ангиллыг төдийлөн өргөн хэрэглэгддэггүй ч эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангилалтай түүнийг нарийвчлан холбосноор үйлдвэрлэлийн салбарууд болон соёлын бүтээгдэхүүнийг илүү тод илрүүлэн харьцуулах боломжтой болно (5-р бүлгийн 2-р хүснэгтийг харах). Энэ нь үйлчилгээний мэдээ баримттай илүү холбоотой. БҮНА-ын гол зорилго нь бүтээгдэхүүнтэй холбоотой одоо байгаа ангиллын системийг хөгжүүлэхийн тулд хянаж шинэчилснээр тэдгээрийг олон улсын стандарттай харьцуулах боломж олгохуйц олон улсын харьцуулалтын систем бүтээн бий болгож, олон улсын стандарттай нийцүүлэхэд оршино. Эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангилал нь бүтээгдэхүүн үйлчилгээний ангиллыг хэрэглэх зохицлыг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн. Зарчмын хувьд эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангилалд тусгагдсан байдаг тул бараа, үйлчилгээг БҮНА-р нэг салбарт боловсруулагдах ангиллуудад оруулсан.

Эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангиллыг үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагааны стандарт ангилал болгохыг зорьдог. Үүний үндсэн зорилго нь эдгээр үйл ажиллагаануудын дагуу мэдээ цуглуулж, статистикийг танилцуулах зориулалттай зохих үйл ажиллагааны төрлүүдийн цогц иж бүрдлийг буй болгоход оршино. Иймд эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангилал нь үйл ажиллагааны цогц иж бүрдлийг хэрэгжүүлж буй эдийн засгийн ажиллагааных нь дагуу ангилах боломж олгохыг эрмэлзэж байгаа юм. Энэ нь олон улсад зөвшөөрөгдсөн ерөнхий ойлголт, тодорхойлолт, зарчим болон ангиллын дүрэмд үндэслэсэн эдийн засгийн үйл ажиллагааны логик уялдаа

холбоотой, дэс дараалалтай ангиллын бүтцээс бүрдэнэ. ЭЗБТУАСА нь эдийн засгийн дүн шинжилгээ хийх, шийдвэр гаргах, бодлого боловсруулахад зориулагдсан эдийн засгийн тоо баримт цуглуулах, түүнийг мэдээлэх хүрээний иж бүрдэл систем юм (UNSD, 2008).

Ерөнхийдөө бол ЭЗБТУАСА хүрээ нь Үндэсний тайлангийн системийн зааг хүрэн дэх эдийн засгийн үйл ажиллагаанууд гэх зэрэг үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагааг хамардаг. Үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагааг орцыг ашиглаж гарц болгон боловсруулж гаргах ашиглалт гэж тодорхойлдог. Бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний нэгдсэн ангилалтай харьцуулахад ЭЗБТУАСА-ын нэг давуу тал нь олон улс оронд өргөн ашиглагддаг байдал юм. Гэвч ЭЗБТУАСА нь зөвхөн 4 оронгоор кодлогддог тул БУНА-аас бага нарийвчлалтай тодорхойлогддог тул соёлын зарим төрлүүд далд байдаг бөгөөд энэ нь үйл ажиллагааны илүү өргөн хүрээнд ерөнхий ангилалд хамаарагддаг. Яаж хоёр ангиллын хооронд харилцаа хамаарал үүссэнийг үүгээр тайлбарлах бөгөөд 2-р хүснэгтэд харуулсан болно. Энэ нь соёлын салбарт хамаарах холбогдох салбаруудыг тодруулах үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагаа болон холбогдох бүтээгдэхүүнтэй нь холбоотой.

ЭЗБТУАСА болон БУНА-ыг хэрэглэхэд тавигдах хязгаарлалт

Эдгээр ангиллууд нь дээр дурдсанчлан соёлын салбарт тусгайлан зориулагдаагүй ч эдгээрийг соёлын үйл ажиллагаа, бүтээгдэхүүний судалгаанд ашиглаж эхэлж болно.

Бүтээгдэхүүн үйлчилгээний нэгдсэн ангилал (БУНА)

БУНА нь 2-р хүснэгтэд жагсаасан татаж авах боломжтой дуу хөгжим, цахим ном зэрэг соёлын шинэ хэлбэрийг ангилахад илүү тохиромжтой. Үүнийг үл харгалзан зарим БУНА-ыг (эсвэл одоо ашиглаж буй өөр ямар нэг олон улсын ангилал) хэрэглэснээр соёлын шинжтэй зарим бараа, үйлчилгээг тодорхойлж болдоггүй. Тухайлбал БУНА-тай харьцуулбал боловсрол, сургалт зэрэг үйл ажиллагаа нь ЭЗБТУАСА 4-р ангилалд (8541 ангилалд *спорт, амралтын боловсрол*, 8542 ангилалд *соёлын боловсрол*д тус тус хамааруулдаг) илүү тодорхойлогддог, ажил мэргэжлийн олон улсын стандарт ангилал 08 (АМОУСА) болон Боловсролын олон улсын стандарт ангиллыг (БОУСА) хэрэглэснээр илүү нарийвчилсан тодорхойлолтыг өгч болно (ЮНЕСКО-гийн статистикийн хүрээлэн, 2006d).

Эдгээр нь БУНА-ын ангиллуудад салган тусгаарлагдах боломжгүй соёлын болон соёлын бус үйл ажиллагааны жишээ юм. Ихэнх тохиолдолд БУНА нь эдгээр ангиллыг соёлын статистикийн хэрэглэнд ашиглахад зориулж багтаадаг ч энэ нь тухайн оршин буй соёлын үнэлгээг хэт өндөрт өргөж болох талтай. Боломжтой бол мэдээлэл хэрэглэгчид бүх ангиллуудын соёлыг бусад соёлын бус төрлүүдээс ялгаж салгахыг зөвлөдөг.

Эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангилал (ЭЗБТУАСА)

ЭЗБТУАСА-ын 4-р хянаж шинэчилсэн хувилбар нь мэдээлэл харилцааны салбарын (2-р хүснэгтийг харах) өнөөгийн байдлыг тусгахын тулд боловсруулагдсан. Энэхүү хувилбар нь радио телевизийн нэвтрүүлэг болон кино урлагийн үйл ажиллагааг бүрэн хамарч байгаа боловч цахим ном болон хөгжим бичилт зэрэг интернэтийн хэрэглээ шаардах тусгай соёлын үйл ажиллагаанд тодорхойлолт өгөх боломжгүй юм.

ЭЗБТУАСА нь зах зээлийн бус үйлчилгээний хэлбэрийг агуулдаг албан ба албан бус үйлдвэрлэл, хууль ёсны болон хууль бус үйлдвэрлэл, зах зээлийн болон зах зээлийн бус үйл ажиллагаануудын хоорондын ялгааг гаргадаггүй. ЭЗБТУАСА нь албан бус салбарын үйл ажиллагааны талаарх мэдээллийг танилцуулах стандартчилсан арга хэрэгсэл болох статистик мэдээллийн тайлан болон судалгаа шинжилгээний альтернатив бүлгийг дэвшүүлэн тавьж байгаа юм (НҮБ, 2008).

Түүнчлэн энэ нь үйлдвэрлэлийн ангилал учраас үйлдвэрлэлийн бус соёлын үйл ажиллагааны хэмжилт үнэлгээг тусгадаггүй. ЭЗБТУАСА-ыг ашиглахад дараах ганц гол дутагдалтай тал байдаг:

“Гар урлал”-ын хувьд бол үйлдвэрлэлийн уламжлалт болон орчин үеийн аргын хоорондын ялгааг гаргаагүйн улмаас гар аргаар хийсэн болон уламжлалт үйлдвэрлэлийг ялгах боломжгүй болгосон.

Соёлын бүх салбаруудад ЭЗБТУАСА-ын дараах 2 ангилал ашиглагддаг. Эдгээрт:

- i) 9000 (*Бүтээлч урлаг ба үзвэр үйлчилгээний үүл ажиллагаа*): энэ ангилал нь ССХ-ний бүх салбартай холбоотой (А-с Е хүртэлх) үйл ажиллагааны өргөн хүрээг хамардаг. Хэрэв зохиогчдын нэгдэл, уран зохиолын дугуйланг хэвлэл нийтлэлийн 581х ангилалд хамруулж болохгүй бол зураачдын хоршоолол, хөгжмийн дөрвөл, томоохон рок хамтлаг зэрэг бизнес хэлбэрээр ихээхэн орлого олдог байгууллагуудын үйл ажиллагаатай адилхан тодорхойлдог.
- ii) 8542 (*Соёлын боловсрол*): энэхүү ангилалд соёлын үйл ажиллагаан дахь дүрслэх урлаг, уран барилга, хөгжим, бүжгийн салбарын сургалт зэрэг албан ба албан бус боловсролыг багтаасан. Иймд үүнийг өөр ямар нэг тусгай салбарт хуваарилах боломжгүй. Үүнийг салбар бүрт байдаг соёлын үйл ажиллагааг сурталчлахад тодорхой салбарын сургалт буюу бизнес эсхүл байгууллага гэж авч үзэж болно.

Хэрэглэхийг санал болгож буй ЭЗБТУАСА-ын 3220 (*Хөгжмийн зэмсгүүд*) ангилал нь хөгжмийн зэмсгийн үйлдвэрлэлийг багтаана. Соёлын мөчлөгийн чиг баримжааг ашиглахад хөгжмийн зэмсгийн үйлдвэрлэл нь уран сайхны илэрхийлэх үйлдвэрлэлийн нэг бүрэлдэхүүн (орц) болж буй учир хөгжмийн зэмсэг үйлдвэрлэлийг соёлын үйл ажиллагаа гэж үзнэ.

3.3 Олон улсын соёлын худалдаа: Уялдуулсан систем (УС) болон Төлбөрийн тэнцлийн үйлчилгээний ангиллыг (ТТҮА) ашиглах нь

Энэхүү бүлэгт соёлын бараа, үйлчилгээний олон улсын худалдааны асуудлыг авч үзсэн болно. Дэлхийн гаалийн байгууллагын боловсруулсан статистикийн дагуу Барааны ангилал, кодлолын (3-р хүснэгтийг харах) уялдаат системийн хувилбар 7-ийн дагуу соёлын бараа бүтээгдэхүүний урсгалын талаарх мэдээллийг цуглуулдаг бол харин төлбөрийн тэнцэл дэх өргөтгөсөн ангиллыг ашиглан соёлын үйлчилгээний талаарх мэдээ баримтыг цуглуулдаг байна. Эдгээр хоёр системийг ашиглан ямар ч эдийн засгийн системийн хүрээний зохих соёлын урсгалыг тодорхойлж болно.

Соёлын барааны олон улсын урсгал

Уялдуулсан системд бараа, бүтээгдэхүүнийг үндэсний утга агуулга, соёлын үнэ цэнэ, болон эдгээртэй адилтгах шалгуураар бус тэдгээрийн одоо байгаа бодит байдлаар нь ангилдаг. Энэ нь хилээр гарахад гаалийн мэдүүлэгт тэмдэглэсэн бодит барааг тусгадаг. Иймээс соёлын урсгалын бүрэн дүр зургийг гаргахын тулд бүтээгдэхүүний талаарх мэдээ баримтыг үйлчилгээний мэдээлэлтэй харьцуулах нь тун чухал юм. Олон улсын урсгалтай холбогдох ангиллын жагсаалтыг 5-р бүлгийн 3-р хүснэгтэд үзүүлэв. Олон улсын худалдааны стандарт ангиллын 4-р (ОУХСА 4) хянаж шинэчилсэн хувилбартай холбоотой Уялдуулсан системийн ангиллууд нь нарийвчлал багатай ч олон улс орны гаалийн статистикт өргөн хэрэглэгддэг.

Гэвч гаальд үндэслэсэн мэдээллийг хэрэглэн зарим соёлын салбаруудыг үнэлэхэд хүндрэлтэй байдаг. Жишээ нь: Барааны ангилал, кодлолын уялдуулсан системийг хэрэглэж үйлдвэрлэлийн болон гар урлалын үйлдвэрлэлийн ялгааг гаргах боломжгүй. Гар үйлдвэрлэлд дараах ангиллуудыг хэрэглэгддэг. Эдгээр нь:

5007	Торгон нэхмэл болон торгоны өөдөс
5111-5113	Ноосон нэхмэл болон малын үс, хялгас
5208-5212	Хөвөн даавуу
5309-5311	Цаасан сүлжмэл утасны нэхмэл материал
57	Хивс болон бусад шалны нэхмэл дэвсгэрүүд
60	Нэхмэл болон сүлжмэл даавуу

Гаалийн мэдүүлэгт өгсөн үнэлгээ зөвхөн хуулбартай хамаатай бөгөөд зохиогчийн эрхийн үнэлгээ ордоггүй тул киноны талаарх мэдээлэлд онцгой анхаарал тавих ёстой. Иймд эдгээр мэдээ баримтыг зохиогчийн эрхийн товчоонуудын цуглуулсан үйлчилгээний мэдээллээр гүйцээн нэмэгдүүлж оюуны өмчийн урсгалыг тодорхойлох ёстой.

Соёлын үйлчилгээний олон улсын урсгал

Соёлын үйлчилгээ болон худалдааны талаарх мэдээ баримтыг төлбөрийн тэнцлийн өргөтгөсөн ангиллын 6-р хянан шинэчилсэн хувилбар (IMF, 2008) болон БҮНА 2-т тодорхойлсон үйлчилгээний төрөлжүүлэлтийг үндэслэн нэгтгэх ёстой. Төлбөрийн тэнцэл дэх үйлчилгээний ангилал (ТТҮА) нь 2010 онд эцэслэн дуусах ёстой “Олон улсын үйлчилгээний худалдааны статистик эмхтгэл” (НҮБ, 2002)-ийн өөрчлөлтийн дагуу өөрчлөгдөх ёстой.

Нийлүүлэгч, хэрэглэгчид нь өөр өөрийн орондоо үлдээд зөвхөн үйлчилгээ нь хил давдаг учир үйлчилгээтэй холбоотой төлбөрийн тэнцэл нь гол төлөв гадаадад явагдах үйлчилгээтэй холбоотой.

Төлбөрийн тэнцэл дэх үйлчилгээний ангилал нь бусад олон улсын ангиллын адил соёлыг онцгой ангилалд хамруулдаггүй. Энд соёлын үйлчилгээг нэмэлт гэж ангилдаг бөгөөд хэм хэмжээний бус гэж үзээд мэдээ баримтыг системтэйгээр тогтмол цуглуулдаггүй. 2010 оны ангиллын өөрчлөлтийн үр дүнд соёлын үйлчилгээг илүү нарийн үнэлэх боломжтой болсон. **1-р хүснэгт**-ийг 2009 оны 6-р сард дахин хянаж шинэчилсэн ангиллуудад тулгуурлаж хийгдсэн.

Аялал жуулчлалын талаарх тоо баримтын ихэнх хэсэг нь соёлын үйлчилгээний адил зөвхөн гадаадын жуулчдад хамаатай Аялал жуулчлал гэсэн бүлэгт бүртгэгддэг. Аялал жуулчлалын кредит нь тухайн жуулчдын өөрийн хэрэглээнд олж авсан эсвэл тухайн оронд ирэх үедээ түр оршин суугчийн хувьд нь эдийн засгийн системээс гарч байгаа бүтээгдэхүүн, үйлчилгээтэй холбоотой. Аяллын дебит нь тухайн жуулчны хувийн хэрэгцээнд олж авсан эсвэл өөр нэг эдийн засгийн системээс өгч байгаа бүтээгдэхүүн, үйлчилгээгээр тодорхойлогдоно. Төлбөрийн тэнцлийн үйлчилгээний ангилалд аяллыг бизнесийн ба хувийн гэж салган ангилжээ. *Хувийн аялал* гэсэн ангилалд бүртгэгдсэн соёлын аялал жуулчлалын ихэнх хэсэг нь “ажил хэрэгтэй холбоотой бус, өөр зорилготой, тухайлбал, амралтаа өнгөрөөх, соёлын болон эрүүлжүүлэх арга хэмжээнд хамрагдах, найз нөхөд, хамаатан садантайгаа уулзах мөн түүнчлэн эргэл мөргөл үйлдэхтэй холбоотой бараа, үйлчилгээг” хамарна (IMF, 2008).

Хүснэгт 1. Төлбөрийн тэнцэл дэх үйлчилгээний ангиллаар тодорхойлогдсон соёлын үйлчилгээнүүд

ТТ 6	ТТҮА	Тэмдэг
Соёлын үндсэн үйлчилгээ		
1. A.b. 8	8.4.1.	Аудио-визуал бичлэгийн бүтээгдэхүүнийг хуулбарлах ба түгээн тараах тусгай зөвшөөрөл
	8.4.2.	Холбогдох бүтээгдэхүүнийг хуулбарлах ба дагалдах бүтээгдэхүүнийг түгээх тусгайзөвшөөрөл ¹
1.A.b.9.3.	9.3.1.	Мэдээний агентлагын үйлчилгээ ²
1.A.b.9.3.	9.3.2.	Бусад мэдээллийн үйлчилгээ ³
1.A.b.10.2.	10.2.2.	Зар сурталчилгаа, зах зээлийн судалгаа, олон нийтийн санал асуулга
1.A.b.10.3.	10.3.1.1.	Архитектурын үйлчилгээ
1.A.b.11.1.	11.1.1.	Аудио-визуал бүтээгдэхүүн
1.A.b.11.1.	11.1.2.	Холбогдох үйлчилгээ ⁴
1. A. b.11.2.	11.2.3.	Өв болон сэргээн засварлах үйлчилгээ ⁵
Тоног төхөөрөмж ба дагалдах материал		
1.A.b.8	8.3.	Компьютер програм хангамжийг хуулбарлах түгээх тусгай зөвшөөрөл
1.A.b.9.2.	9.2.1.	Компьютерийн үйлчилгээ
1. A.b.9.2.	9.2.2.	Компьютерийн бусад үйлчилгээ
Холбогдох соёлын үйлчилгээ⁶		
Аялал жуулчлал		
1.A.b.4.2.3.	4.2.3.	Аялал – Бусад хувийн ⁶

Тайлбар:

¹Энэ ангилалд жүжигчин, зохиолч, хөгжмийн зохиолч, уран барималчид болон бусад (үүнд тайзны засалч, хувцасны загвар зохион бүтээгч болон гэрэлтүүлэгч багтана) гэх зэрэг бусад урлаг, уран сайхны тусгай зөвшөөрлүүд багтана.

²Мэдээний агентлагийн үйлчилгээнд олон нийтийн хэвлэл мэдээллийн байгууллагуудад мэдээ, гэрэл зураг, онцлог мэдээ мэдээлэл өгөх ажиллагаа багтана.

³Номын сан архивын үйлчилгээг багтаана.

⁴Соёлын бусад үйлчилгээг багтаана.

⁵11,2,3 ангилалд багтсан сэргээн засварлах үйлчилгээ, Өв болон сэргээн засварлах үйлчилгээ

⁶ Энэхүү ангилалд аяллын бүхий л хэлбэрийн (сургалт, ажил хэргийн болон эмчилгээний) хилийн чанадад гаргасан соёлын бүх зардлыг оруулна.

3.4 Соёлын салбар дахь ажил эрхлэлт: Ажил мэргэжлийн олон улсын стандарт ангилал (АМОУСА)-ыг ашиглах нь

Уг бүлэгт соёлын бүтээгдэхүүнийг ганцаараа болон хэсэг бүлгээрээ, байгууллагаараа бүтээхэд оролцдог уран бүтээлч, үйлдвэрлэгч, түгээгчдэд хамаарах асуудлыг авч үзнэ. Тэднийг ажил хэрэг эрхлэлтээр нь АМОУСА-ыг ашиглан ангилалд оруулдаг.

Соёлын салбар дахь ажил мэргэжлийн дараах тодорхойлолтуудыг Австрали болон Шинэ Зеландын үйлдвэрлэлийн стандарт ангилал болон Канадын Соёлын статистикийн хүрээнд тулгуурлаж гаргасан. Хэдийгээр Австрали, Шинэ Зеландын соёлын статистик нь өргөн хүрээтэй ч энэхүү дэвшүүлж буй тодорхойлолт нь 2-р зурагт үзүүлсэн уран бүтээл, урлагтай холбоотой соёлын үндсэн салбаруудын ажил мэргэжлийн үзүүлэлтүүдэд төвлөрсөн.

Соёлын салбар дахь ажил мэргэжилд бүтээлч, уран бүтээлч үйлдвэрлэл болон соёлын өв цуглуулж, хадгалахтай холбоотой ажил мэргэжлүүд багтсан. Эдгээр ажил мэргэжлүүд нь дараах зорилт үүргүүдэд чиглэсэн байдаг. Үүнд:

- Соёлын, бэлгэ тэмдгийн болон оюун санааны утга учрыг бүтээх, хөгжүүлэх, хадгалах, тусгах;
- Гол төлөв оюуны өмчийн эрхээр баталгааждаг соёлын бараа, үйлчилгээ зэргийг бүтээх, үйлдвэрлэх, түгээх;
- Уран бүтээлч зорилгыг хангах (визуал, хөгжим, уран зохиол, бүжгийн урлаг, жүжгийн урлагийн г.м) багтаж байна.

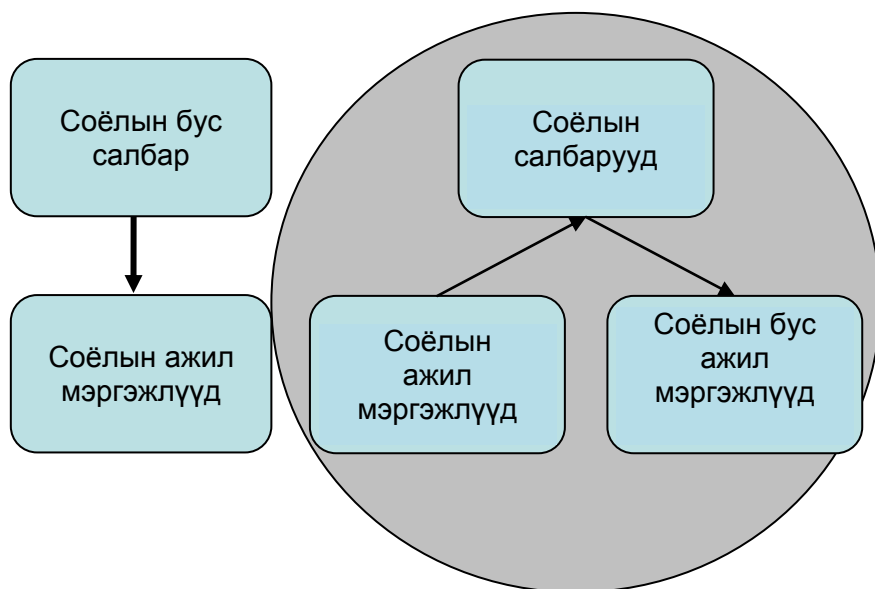
2-р зурагт тодорхойлсны дагуу холбогдох салбарыг багтаах бөгөөд илүү өргөн хүрээний тодорхойлолт нь спорт болон идэвхтэй амралт зэрэг чөлөөт цагаараа хийдэг үйл ажиллагаануудад хамаардаг. Эдгээр салбаруудад спорт, идэвхтэй амралт, чийрэгжүүлэлт, амралт, таашаал авах, хүч чадлаа сэлбэх зэрэгтэй холбоотой үйл ажиллагаанууд багтана.

Соёлын ажил эрхлэлтийг хэмжих нь

Соёлын ажил эрхлэлтийг тодорхойлохын тулд дизайн зэрэг соёлтой холбоотой болон холбоогүй соёлын ажил мэргэжилтэй хамааралтай мэргэжлийг оруулах шаардлагатай (3-р зургийг үз).

3-р зурагт соёлын салбарыг тусгахдаа албан ба албан бус соёлын төрөл бүрийн бүлгүүдийг (саарлаар тэмдэглэсэн хэсэг) системд нь харуулсан. Соёлтой хамааралгүй салбарыг ажил эрхлэлтийн зурагт оруулах бол зөвхөн тэдгээрт соёлын ажилтнууд ажилладаг бол л хамруулна. Жишээ нь: автомашин үйлдвэрлэлийн салбарын дизайнер нь соёлын бус салбарт ажилладаг соёлын ажилтан юм.

Зураг 3. Соёлын ажил эрхлэлт

Соёлын салбарын ажил эрхлэлтэд тосгоны² гар урлал ихээхэн хувь нэмэр оруулдаг. Хөгжиж буй орнуудад хөдөө аж ахуй, газар тариалангийн болон бусад ажиллагсад гар урлалын нэмэлт мэргэжилтэй байж болох учир соёлын ажил мэргэжлийг нэмэлт гэж үзэх нь элбэг байдаг. Харин энэ мэдээ баримт хүн амын болон ажиллах хүчний судалгаанд хамрагдахгүй байх нь элбэг бөгөөд ийм төрлийн нуугдмал буюу “шигтгэсэн” соёлын мэргэжлүүд нь түүвэр судалгааны асуулгаар нарийн тодорхой хэмжигддэггүй. Эдгээр нь ихэнх тохиолдолд аж ахуй эрхлэлтийн асуулгад хамрагддаггүй өөрөө өөртөө ажил олгогч буюу албан бус 10-с доош ажилчинтай жижиг компаниуд байдаг. Ерөнхийдөө бол жижгэвтэр байгууллага дээр соёл уран бүтээлийн шинж чанартай ажлын хувь өндөр гэж үздэг бөгөөд энэ тал дээр Европын статистик ч соёлын салбарын ажил эрхлэлтийг дутуу үнэлэх нь байдаг.

Үүнээс гадна соёлын салбарын ажил эрхлэлтэд сайн дурынхан болоод цалингүй ажиллагсад их үүрэг гүйцэтгэдэг. Энэ төрлийн ажил эрхлэлтийг илүү бүрэн дүүрэн үнэлэхийн тулд шинэ нэмэлт арга зүйн судалгаа шаардлагатай.

Соёлын бус үйл ажиллагаанд соёлын ажил мэргэжлийг тодорхойлохын тулд (Зураг 3-ийг үз) ажил мэргэжлийн олон улсын стандарт ангиллын тоо баримтыг үйлдвэрлэлийн ангиллын ангилалтай зөв хослуулан хэрэглэх нь чухал (Каннигам ба Хиггс, 2008).

АМОУСА 08-ын дагуу соёлын ажил мэргэжлийг тодорхойлох нь

АМОУСА нь ажил, туршлага гэсэн хоёр ойлголтод тулгуурласан. АМОУСА 08 ангилалд ажил гэдгийг “өөрөө өөртөө ажил олгох ажиллагааг оруулаад тодорхой ажил олгогчийн төлөө багц ажил гүйцэтгэж, үүрэг даалгавруудыг биелүүлэх чадвар юм” гэжээ. Туршлага гэдэг нь “тодорхой ажилтай холбоотой үүрэг, даалгавруудыг биелүүлэх чадвар” юм (ILO, 2008).

Янз бүрийн арга туршлагыг шаарддаг маш олон төрлийн мэргэжлийг хамардаг тул мэргэжлийн бүх төрлүүдийг тусгай ангилалд оруулах боломжгүй ч ЮНЕСКО-гийн статистикийн хүрээлэн, Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллагаас ОУХБ-д 2007 онд санал болгосноор хамтын саналд үндэслэсэн соёлын ажил мэргэжлийг илүү сайн тодорхойлох ажил мэргэжлийн шинэ ангиллуудыг АМОУСА 08-д оруулсан байна.

АМОУСА 08 болон *ЮНЕСКО-гийн 2009 оны ССХ-д* соёлын салбарын дараах үндсэн ажил мэргэжлүүдийн ангиллыг ашигласан. Үүнд:

- 262 Номын санч, архивч, хадгалалтын ажилтнууд;
- 264 Зохиолч, сэтгүүлч, хэл шинжээчид (шинэ ангилал);
- 265 Бүтээлч, жүжигчид;
- 343 Урлаг, соёл, хоол хүнсний холбогдох мэргэжилтнүүд;
- 3521 Нэвтрүүлэг, дүрс, дуу бичлэгийн салбарын мэргэжилтнүүд;
- 73 Хэвлэл болон гар урлалын мастерууд (шавар, металл, шил, мод, даавуун гар урлалтай холбоотой бүх урчуудыг багтаасан шинэ ангилал).

² Тосгоны гар урлал гэдэг нь бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг үйлдвэрт бус гэртээ гар аргаар үйлдвэрлэхийг хэлнэ.

5-р бүлгийн 4-р хүснэгтэд соёлын салбарын мэргэжлийг тодорхойлох үндэс болохуйц ангиллуудын жагсаалтыг үзүүлэв. Гэсэн хэдий ч соёлын салбарын ажил эрхлэлтийг үнэлэхэд шийдвэрлээгүй асуудлууд байсаар байна. Ажил мэргэжлийн стандарт ангилалд ажил мэргэжлүүд ангилагдсан ч тэдний хоорондын зааг ялгааг нарийн гаргахаар хийгдээгүй юм. Түүнчлэн АМОУСА-аас тусдаа шинэ ангилал үүсгэхүйц олон тооны ажиллагсадтай мэргэжлүүд бий. Жишээ нь: дараах үндсэн ангиллуудад соёлын мэргэжлийг ялгаж салгахад бэрх байна. Эдгээрт:

Соёлын өв болон хадгалалт

Соёлын өв болон тэдгээрийн хадгалалттай холбоотой археологич, хадгалалтын ажилтнуудын мэргэжлийн тодорхойлолт эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангилалд багтаагүй ч 2632 гэсэн ангилалд багтсан (социологич, антропологич болон холбогдох мэргэжилтнүүд). Энэхүү салбарт ажиллагсад голцуу шинжлэх ухааны мэдлэг, ажлын арвин их туршлагатай хүмүүс байдаг тул АМОУСА-ын мэргэжилтнүүд 2 хэмээх үндсэн бүлэгт хамааруулж болно.

Менежер, ахлах мэргэжилтэн, хууль тогтоогчид

Менежер, ахлах мэргэжилтэн, хууль тогтоогчдын хувьд бол тэдний мэргэжил зөвхөн АМОУСА-ын 1113-тай л (уламжлалт суурингийн ахлагч, омгийн толгойлогчид) холбоотой. Гэсэн хэдий ч урлагийн компанийн захирал зэрэг мэргэжлийг хаана хамааруулах асуудлыг эргэж харах нь зүйтэй. Тухайлбал урлагийн хүрээний менежер, албан тушаалтнуудыг харьяалах ангилал дутагдаж байгаа юм.

Боловсрол

Соёлын салбарт багш нарыг "Бусад багш нар" гэсэн төрөлд хамааруулдаг бөгөөд үүнд 2354 (бусад хөгжмийн багш нар), 2355 (бусад урлагийн багш нар), 2352 (бусад хэлний багш нар)³ багтдаг ч ерөнхийдөө бол бүх шатны боловсролын (дээд, тусгай мэргэжлийн болон дунд) урлагийн болон хүмүүнлэгийн ухааны багш нар энэ ангиллуудад ороогүй бөгөөд тэднийг албан ба албан бус мэргэжлийн боловсролын ангилалд хамруулж болох юм.

Мэдээлэл, харилцааны технологи (МХТ)

Мэдээлэл, харилцаа холбооны технологитой холбоотой соёлын ажил мэргэжлүүд ихэвчлэн аудио-видео ажил мэргэжил, мультимедиа дизайнер гэх зэрэг шинэ хэрэгслүүдтэй голцуу холбогддог. Тэдгээр нь *Аудио болон интерактив хэрэгсэл* болон *Дизайн, бүтээлч үйлчилгээ* гэсэн хоёр үндсэн салбарт хуваагдана. Гэсэн ч компьютер графикийн мэргэжилтнүүдийг оролцуулаад нэвтрүүлэг, мультимедиа үйл ажиллагааны менежерүүдийг багтаасан тусгай ангилал АМОУСА 08-д байхгүй.

³ Австрали гэх мэт зарим орнуудын хувьд хэлний багш нарыг соёлын ажил мэргэжилд хамруулдаггүй.

3.5 Соёлын өвийг хэмжих нь

Өмнө дурьдсанчлан соёлын өвийн салбар нь бусад салбараас огт өөр загвараар тодорхойлогддог. Энэхүү салбарын үйл ажиллагааны дийлэнх нь соёлын өвийн хадгалалт, хамгаалалттай холбоотой учир эдийн засгийн үүднээс авч үзвэл соёлын өв нь хөрөнгө юм. Хөрөнгийн үнэ цэнэ нь тэдгээрийг хэрхэн тордон хадгалж байгаагаас шалтгаалан буурах буюу өсч болно. Олон нийт тэдгээрийг хэрхэн үнэлж дүгнэж, эрхэмлэн дээдэлж байгаад үндэслэж соёлын өвийн эдийн засгийн үнэ цэнэд эдийн засгийн дүн шинжилгээ хийсэн (Наврид ба Рэди, 2002). Энэ тооцоонд ирээдүй үедээ зориулан хэн нэг хүн соёлын өвийг хадгалах болон түүхэн дурсгалт газарт очиход зориулж хэдий хэмжээний төлбөр төлөхөд бэлэн байгааг асуун соёлын өвийн үнэ цэнийг тогтоожээ. Гэхдээ энэхүү бодит бус өртөг болон аяллын зардлын улмаас орон нутгийн үнэт зүйлст зориулах хөрөнгийг эргэн нөхөх асуудал хүндрэлтэй болохыг онцгойлон тэмдэглэх ёстой.

Эдийн засгийн үнэт зүйл байхын сацуу соёлын өв нь нийгмийн баялаг юм. Энэ нь гоо зүй, түүх, нийгэм, оюун санаа болон боловсролын үнэ цэнийг бүрдүүлдэг. Биет соёлын өвийн газар нутгийг ихэвчлэн биет бус соёлын өвийн элементүүдийг агуулдаг баяр ёслолыг тэмдэглэхэд ашигладаг. Хөгжингүй орнуудад хөшөө дурсгал, музей гэх зэрэг соёлын үнэ цэнэтэй өмчтэй харилцахдаа бүртгэлд оруулдаг. Гэвч ердийн аялал жуулчлалын статистик үзүүлэлтээс соёлын аялал жуулчлалын мэдээ баримтыг ялгаж салгахад цаашдын нэмэлт боловсруулалт хийх шаардлагатай. Жуулчид болон соёлын өвийн бүсийн орон нутгийн оршин суугчдын дунд түүвэр судалгаа хийх нь статистик үзүүлэлтийн чухал хэрэгсэл юм. Хөгжиж буй орнуудад соёлын өвийн бүсэд очиж үзэх хүмүүсийн судалгаа нь хэдийгээр үзэгчдээс тоглогчдыг ялгахад хүндрэлтэй байх зэрэг асуудлууд байж болох ч уг судалгаа нь хэмнэлттэй байж, соёлын статистикийн хүрээнд том хэмжээний үүрэг гүйцэтгэдэг.

Зохиогчийн эрхийн гүйцэтгэх үүрэг

Зохиогчийн эрх нь зохиол бүтээлийн илрэх хэлбэрээс үл шалтгаалан уран зохиол, шинжлэх ухаан, уран сайхны салбарын бүхий л төрөлд хэрэглэгдэнэ (Олон Улсын Оюуны Өмчийн Байгууллага, 1979). Уран зохиол, уран сайхны бүтээл нь ном болон бусад туурвилууд, хөгжим, жүжгийн зохиол, бүжгийн зохиол, фото зураг, кино, уран барилгын зураг төсөл, хөөмөл, цутгамал, уран зураг болон уран баримал зэргийг багтаана (Олон Улсын Оюуны Өмчийн Байгууллага, 1979). ЮНЕСКО зохиогчийн эрх, үүнтэй төстэй хууль эрхийн хамгаалалтыг “хувь хүний уран бүтээлч санааг нэмэгдүүлэх, соёлын салбарыг хөгжүүлэх, соёлын олон төрөл зүйлийг дэмжих” үндсэн нөхцөл гэж үзсэн байна (ЮНЕСКО, 2009а).

Оюуны өмчийн эрхийг тодорхойлдог бараа, үйлчилгээг тодорхойлох нь соёлын эдийн засагт оруулах хувь нэмрийн гол бүрэлдэхүүн хэсэг болдог бөгөөд хууль эрх зүйн тодорхой системтэй холбоотойгоороо давуу талтай. ССХ-д соёлын бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ нь зохиогчийн эрхийн дагуу байх боломжтой гэж тодорхойлогддог. Зохиогчийн эрх нь салбар бүрийн ихэнх элементүүдэд ашиглагддаг.

Олон улсын оюуны өмчийн байгууллагаас оюуны өмчийн салбарын эдийн засагт оруулах хувь нэмрийг (Олон Улсын Оюуны Өмчийн Байгууллага, 2003) тодорхойлох зарчмуудыг боловсруулсан юм. “Зохиогчийн эрхийн үндсэн салбаруудын” тодорхойлолт нь ССХ-н дэх соёлын салбаруудтай адил төстэй боловч зарим нэг нэмэлт тайлбаруудтай. Олон улсын оюуны өмчийн байгууллагын зохиогчийн эрхийн үндсэн салбаруудад програм хангамж болон техник хангамжийн зохиогчийн эрх багтдаг бол ССХ-д багтдаггүй. Түүнчлэн олон улсын оюуны өмчийн байгууллагаас гаргасан соёлын салбарын тодорхойлолт нь уг ССХ-д тодорхойлсноос өөр байгаа. Учир нь уг ССХ соёлын амьдрал дахь практик болон музейн үйл ажиллагаа зэрэг оюуны өмчийн эрхийн салбарыг хамардаггүй.

4. Соёлын статистик: Нийгмийн үзүүлэлтүүдийг хэмжих нь

4.1. Соёлын оролцоог хэмжих нь

Өмнөх бүлэгт статистик мэдээллийг олон улсын ангиллуудын (эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангилал, ажил мэргэжлийн олон улсын стандарт ангилал, Уялдуулсан систем) хэрэглээний талаар авч үзсэн билээ. Харин энэхүү бүлэг нь Соёлын статистикийн хүрээ болон соёлын үндсэн бүрэлдэхүүн хэсэг болох нийгмийн үзүүлэлтүүдийн хэмжилтийн асуудлыг авч үзнэ.

Эдийн засгийн үйл ажиллагаагүй албан бус салбаруудад байнга үзэгддэг соёлын нийгмийн үзүүлэлтүүдийг хэрхэн үнэлэх тухай асуудалд гол хүндрэл гарч ирж байгаа юм. Соёлын нийгмийн хэмжүүрийн зарим асуудал нь соёлын бэлгэдлийн чанартай үнэт зүйлс буюу эдгээрийн гүйцэтгэдэг үнэт зүйлс болон ижилслээ мэдэрснээр нийгмээс салан тусгаарлах бус харин нийгэм хамт олонтой нэгдэн, тогтвортой байх үүрэгтэй нь холбоотой байдаг. Эдгээр үүргүүд нь соёлын бодит бус хэмжилтээр илэрдэг бөгөөд, амьдрал дээр олон нийт, бүлгийн хүрээнд голлон хэрэгждэг тул эдийн засгийн харилцаанд ордоггүй аспектиудыг хамардаг. Ер нь соёлын нийгмийн асуудлыг хэмжихэд ямагт амаргүй байдаг. Гэсэн хэдий ч соёлын нийгмийн үзүүлэлтүүдийг судлахад ашиглаж болох нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн цөөн хэдэн статистикийн тодорхой стандартууд байдаг.

Соёлын оролцооны талаарх мэдээллийн үндсэн эх сурвалж нь өрх болон зарцуулсан цаг хугацааны талаарх асуулга юм. Гэхдээ энэ нь ихээхэн зардал шаарддаг төдийгүй улс орнууд боловсруулсан асуулгадаа соёлтой холбоотой асуудлыг маш бага оруулдаг. Харьцуулалтыг олон улсын хүрээнд үүсгэн соёлын нийгмийн аспектиудаар нэгдмэл үзүүлэлтүүдийг бий болгохыг тодорхойлолт болон стандартын хэрэгслийн цаашдын хөгжил шаардаж байгаа билээ. Үүнтэй холбоотойгоор энэхүү хамрах хүрээнд соёлын нийгмийн загварыг нийтээр ойлгон ухамсарлах асуудлаар өргөн зөвшилцөлд хүрч, улмаар соёлын нийгмийн хэмжилтүүдийг тодорхойлох, үзүүлэлт тодорхойлолтуудыг бий болгосноор статистикийг хөгжүүлэх ерөнхий чиглэл өгөхийг эрмэлзлээ.

Соёлын оролцоо

Соёлын статистикийн хүрээ нь соёлын үйл ажиллагаанд оролцох бүхий л элементүүдийг (мөнгө санхүүгийн байдал, өрх гэрт өрнөх соёлын үйл ажиллагаа зэргээс бусад) албан ёсны ажил эрхлэлт, үзэж оролцох (театрт тоглолт үзэх буюу төлбөр хураамж төлөх гэх зэргээр) эсвэл албан бус үйл явц (олон нийтийн үйл ажиллагаа, гэр бүлийн үйл ажиллагаа)-д оролцох зэргийг хамарсан юм.

Соёлын үйл ажиллагаан дахь оролцооны эдийн засгийн хэмжилтийг хэрэглэгчдийн соёлын салбарын бараа, үйлчилгээ болон төлбөрт арга хэмжээнд зарцуулсан мөнгөний статистикийн үзүүлэлтээр хийж болно. Эдгээр үзүүлэлтийг өрхийн зардал болон үйл ажиллагааны судалгаагаар хэмжиж болох бөгөөд удирдлагын мэдээ мэдээллийг мөн ашиглаж болно.

“Хэрэглээ” гэсэн нэр томъёо нь хэрэглэгчийн авсан төлбөртэй үйлчилгээг илэрхийлдэг бол “оролцох” гэдгийг сонирхогчийн, төлбөргүй үйл ажиллагаанд оролцох гэсэн утгаар голлон хэрэглэж ирсэн. Гэтэл амьдрал дээр хэрэглэгч, оролцогчид нь албан бус үйл ажиллагаанд ямар нэг байдлаар төлбөр төлдөг тул эдгээрийг хооронд нарийн ялгаж салгахад хүндрэлтэй. Жишээ нь: “Хэрэглэгч” жүжигчний байр, хоол ундыг бэлтгэн хариуд нь тоглолтыг нь үзсэнээр харилцан бие биедээ үйлчилсэн болно. Үүнтэй нэг адилаар сонирхогч, мэргэжлийн бус жүжигчид сургалт, бэлтгэлд хамрагдсанаар “мэргэжлийн болох” боломжтой. Ингэснээр нийгмийн буюу сонирхогчдын соёлын үйл ажиллагаа нь соёлын олон салбарын эх сурвалж болж болох талтай.

Соёлын оролцооны талаарх бие даасан асуулгыг Европын холбооны орнуудад голлон явуулж байсан. Европын холбооны соёлын статистикийн LEG туршилтын хэсгийн удирдлага (LEG Eurostat, 2000) “Евробарометр” судалгааны цувралд хэрэглэж байсан бүс нутгийн загварыг боловсруулах оролдлого хийсэн. Тэр үеэс хойш энэхүү загварт нийцүүлж хэрэглэн Европчуудын соёлын үйл ажиллагааны оролцооны талаар уялдаат мэдээлэл цуглуулахын тулд гурван удаа асуулга явуулсан. Беннеттийн судалгаагаар Европчууд урлаг болон чөлөөт цаг, зугаа цэнгэлийг өдөр тутмын амьдралаараа соёлын салбарт оруулдаг гэж тодорхойлсон. Уг тодорхойлолт нь “анги, хүйс зэрэг нийгмийн ач холбогдол бүхий ард иргэд, бүлгүүдийн хувьд зөвхөн урлаг, уран сайхны илэрхийллээр бус өдөр тутмын амьдралынх нь хэв маягт агуулагдан байдаг тэдний соёлын үнэт зүйлс, сонирхол, зан үйл, язгуур (үндэс угсааны) ялгаа, ижилсэл нь хамааралтай” юм (Беннетт, 2001).

Ийнхүү соёлын оролцоонд амьдрал, уламжлал, сүсэг бишрэлийг тусгадаг, хэрэглээг агуулсан нийгэм дэх үйл ажиллагаа болох соёлын дадлууд багтана. Эдгээр нь албан ёсны төлбөрт арга хэмжээ болох кино, концерт үзэх, албан бус олон нийтийн цуглаан, сонирхогчдын уулзалт, түүнчлэн өдөр тутмын үйл явдал, тухайлбал ном унших зэргийг багтаана. Соёлын амьдралын оролцоо нь ерөнхийдөө олон нийт, нийгмийн бүлэг, яс үндэс, нас, хүйс зэргийг бүхэлд нь хамруулан хэмжинэ. Яс үндэс, нийгмийн бүлэг, хүйс зэрэгт тулгуурласан дүн шинжилгээ нь мөн соёлын илэрхийллийн олон төрөл зүйлийн хэмжилттэй холбоотой байж болно.

Түүнчлэн соёлын оролцоо нь идэвхтэй, идэвхгүй зан байдлын аль алиныг хамарна. Энэ нь концерт үзэгч болон хөгжим сонирхдог хүмүүст хамаарна. Соёлын оролцооны асуулгын зорилго бол идэвхтэй, идэвхгүй зан байдлыг хооронд нь ялгаж салгах бэрхшээлтэй байдлыг үл харгалзан бүх үе шатанд нь үнэлгээ өгөх юм. Жишээ нь: Зарим фестивал дээр хувь хүн нэг талаараа оролцогч (идэвхтэй, бүтээлч, бусдыг урамшуулан дууддаг) байхад, нөгөө талаараа зөвхөн үзэгч (идэвхгүй, зөвхөн урам зориг авах) байдаг. Соёлын оролцоо нь мэргэжилтэй холбоотой тул ажил эрхлэлттэй холбоотой хийгдэх үйл ажиллагаатай холбоогүй (ILO, 1988). Жишээ нь: Соёлын оролцоонд музей үзэгч багтах ч төлбөрт хөтөч тайлбарлагч багтахгүй.

ЮНЕСКО-гийн статистикийн хүрээлэн 2006 онд Европын холбооны “Евробарометр” загварыг хөгжиж буй орнуудын соёлын үйл ажиллагааны нөхцөл байдалд хэрэглэх тухай илтгэлийг бэлтгэсэн юм. Энэхүү илтгэлд соёлын үйл ажиллагааг дараах гурван ангиллаар тодорхойлжээ (ЮНЕСКО-гийн статистикийн хүрээлэн, 2006b). Үүнд:

- i) **Өрхөд суурилсан** (culture d'appartement): телевизор үзэх, радио сонсох, хөгжмийн нэвтрүүлэг үзэх ба хөгжим сонсох, ном унших, мөн компьютер болон интернэт ашиглах зэрэгт зарцуулах цаг хугацаатай холбоотой.
- ii) **Өрхөөс гадуур** (culture de sortie): кинотеатр, театр, концерт, музей, хөшөө дурсгал болон соёлын өвтэй газрууд зэрэг соёлын дурсгалт газруудад очихтой холбоотой.
- iii) **Соёлыг таних** (culture identitaire): соёл сонирхогч, соёлын холбооны гишүүнчлэл, түгээмэл соёл, угсаатны соёл, ард түмний дадал болон залуучуудын соёл зэрэг багтана.

Өрхөд суурилсан соёлын үйл ажиллагааг хэмжих нь

Өрхөд суурилсан соёлын үйл ажиллагаануудыг хэмждэг ердийн арга хэрэгсэл нь цаг ашиглалтын судалгаа юм. Өрхөөс гадуур болон соёлыг таних хэсгүүдийг хэмжиж тогтооход түүвэр судалгаа тохиромжтой байдаг.

НҮБ-ын үндэсний статистикийн хэлтэс “Төлбөрт болон төлбөрт бус ажлын хэмжилтийг сайжруулах” арга хэмжээний хүрээнд НҮБ-ын “Цаг ашиглалтын судалгааны үйл ажиллагааны олон улсын ангилал” хөтөлбөрийг боловсруулсан байна (ЦАСҮАОУА), (НҮБ 2005). Энэхүү ангилал нь зарцуулсан цаг хугацааны статистик тооцоог хөгжиж буй болон хөгжингүй орнуудад аль алинд нь ашиглуулах зориулалттай. Түүнчлэн энэ нь эмэгтэйчүүдийн эдийн засгийн үйлдвэрлэл бүтээмжийн үйл ажиллагааны тоо хэмжээг сайжруулах зорилготой. ЦАСҮАОУА нь олон нийтийн дадлыг багтаасан соёлын дадал заншлын иж бүрэн жагсаалттай цорын ганц ангилал юм. Ангиллын жагсаалтыг 5-р бүлгийн 5-р хүснэгтэд харуулав.

Өрхөд суурилсан дадал заншлыг “байршил”, “аяллын хэлбэр”, “хэнд”, “хэнтэй” гэсэн харилцан адилгүй нөхцөл байдлаар тодорхойлж ангиллаа.

ЦАСҮАОУА-ын бүтцээр Үндэсний тооцооны системийн ангиллын үйл ажиллагаанд оролцогч хувь хүмүүсийг хоёр том бүлэгт хуваасан байна. Энэ хоёр бүлэг нь мэргэжлийн бүтцээрээ хоорондоо холбоотой бөгөөд өрхийн гишүүд нь хувийн аж ахуй эрхэлдэг бөгөөд бүтээгдэхүүн нь аж ахуйдаа нэмэр хандив болдог, харин нөгөө хэсгийн бүтээгдэхүүн нь хувийн аж ахуйгаас бусад бүтцийн салбар хэсэгт хамаардаг байна (UNSD, 1998).

Соёлын оролцоог дахин дахин судлан шинжлэхэд маш их нөөц бололцоо шаардагддаг. Энэхүү хамрах хүрээнд оролцооны асуулга судалгааг ерөнхий түвшинд хийсэн ба тухайн соёлын үйл ажиллагааг хамаардаг салбарыг бүртгэхэд голлож төвлөрсөн. Энэ төрлийн судалгааг хөгжим, бүжиг, уншлага зэрэг салбарт хийхэд нийгмийн асуудлыг нь харах, түүнчлэн сонирхогчдын болон уран сайханчдын бүтээлийг мэргэжлийн бүтээлтэй холбох зэрэг боломжийг олгодог. Ийм холбоо нь соёлын салбарын үндсэн асуудал болох арилжаа, түүний нийтэд бүхэлд нь үзүүлэх нөлөөг судлахад амин чухал ач холбогдолтой юм.

4.2 Биет бус соёлын өвийг хэмжих нь

Энэ бүлэгт биет бус соёлын өвийг хэмжих эхний элемент, арга зүйг авч үзнэ. Бие даасан бүлгүүдийн хэрэгцээг ханган тэднийг цаашид хөгжүүлэхийн зөв бодлого тодорхойлохын тулд энд тусгай хэмжих хэрэгсэл шаардлагатай.

Статистикийн энэхүү хамрах хүрээнд биет бус соёлын өвийг “олон нийт болон зарим тохиолдолд тодорхой хүмүүс хүлээн зөвшөөрч буй дадал заншил, төлөөлөл, илэрхийлэл, мэдлэг, чадвар түүнчлэн тэдэнтэй холбоотой арга хэрэгсэл, биет, түүхэн дурсгалт зүйлс болон соёлын орон зай” гэж авч үзжээ (ЮНЕСКО, 2003b, Зураг 2). Иймээс биет бус соёлын өв нь соёлын аль ч салбарт үзэгдэж болох бөгөөд энэ чанараараа тус хамрах хүрээний холбогдох салбар байдлаар хаана ч гарч ирж болох юм.

Биет бус тул зарим ББСӨ-ийн бүтээгдэхүүнийг тоо болон чанарын хувьд хэмжихэд нэн бэрх байдаг тул ББСӨ-ийн бүх илрэлийг хэмжих шаардлагагүй юм.

Хүрээ 1. Европын цаг ашиглалтын судалгааны асуулгын удирдамж⁴

Арга зүйн үндсэн удирдамж болгон дараах зүйлсийг авсан байна. Үүнд:

- Асуулга нь хүн амын тодорхой нэг хэсэг бус нийт хүн амыг хамрах ёстой. Хамгийн багадаа 10 болон түүнээс дээш насныхныг хамруулбал зохино. Хэрэв ингэх боломжгүй бол 15 болон түүнээс дээш насныхныг хамруулах шаардлагатай.
- Түүврийн хэмжээ нь бүх үнэлгээний төлөөллийн үр дүн болон нас, хүйс, боловсролын түвшин зэрэг хүн ам зүйн үзүүлэлтүүдийг бүрэн хангавал зохино.
- Санал асуулга 2 өдөр явагдал зохионо: Нэг нь 7 хоногийн дундуур, нөгөө нь 7 хоногийн сүүлээр.
- Цаг ашиглалтын судалгаа (ЦАС) дараалан 12 сарын турш хийгдэнэ. Хэрэв ингэх боломжгүй бол ердийн 7 хоногийн өдрүүдийг оруулж болно.
- 10-15 минутын зайтайгаар тэмдэглэл хөтөлнө.
- Асуулгад үндсэн ба туслах ажлыг оруулна. Машин жолоодонгоо хөгжим сонсох, аяга тавга угаангаа телевизор үзэх гэх зэрэг мэдээллийн хэрэгсэлтэй холбоотой дадал зуршлыг хамруулах нь тун чухал юм.
- Асуулгад оролцогчдод ялангуяа олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэл ашиглахтай холбоотой өргөн хэмжээний үйл ажиллагааны ангиллын жагсаалт ашиглуулбал зохино.

ЦАСҮАОУА нь нийтийн мэдээллийн хэрэгсэлтэй холбоотой дадал зуршлыг хэмжих хамгийн оновчтой арга боловч судалгаа хийхэд маш өртөг өндөртэй байдаг. Харин үүний оронд түүвэр судалгааны асуулгад хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл ашиглаж хэр их цаг хугацаа зарцуулж буй талаар асуулт оруулж, 7 хоногийн ажлын болон амралтын өдрүүдэд хүмүүсээс судалгаа авах боломжтой. Энэ тохиолдолд урьдчилан ангилсан үйл ажиллагааны жагсаалтыг хэрэглэнэ.

Дээрх 2 ангилал нь түгээмэл бус, ховор тохиолдох дадал заншилтай холбоотой тул *өрхөөс гадуурх* болон *соёлыг таних* зорилгоор энэ хэлбэрийн асуулгыг хийхэд тохиромжтой. Түүнчлэн олон улсын хэмжээний харьцуулалт хийх боломжтой байлгахын тулд улс үндэстний түвшинд хийх санал асуулга нь доорх арга зүйн шалгууруудыг хангаж байх ёстой. Эдгээрт:

- Ердийн үргэлжлэх хугацаа нь 1 жил байна. Асуулгад оролцогчид сүүлийн 12 сарын хугацаанд оролцсон соёлын үйл ажиллагааныхаа талаар мэдэвлэнэ.
- Түүвэрлэлтийн хамгийн жижиг нэгж нь хувь хүн байна. Ганцаарчилсан ярилцлага хийхээс (өрхийн судалгаанд ихэвчлэн хэрэглэгддэг) зайлсхийх ёстой. Учир нь судалгаанд оролцогчид өрхийн бусад гишүүдийнхээ соёлын бүх үйл ажиллагааны талаар мэддэггүй.
- Боломжтой бол судалгааны хамрах хүрээ нь нийгмийн ерөнхий судалгаа, амралт чөлөөт цагийн судалгаа гэх зэрэг соёлын оролцооноос ч илүү өргөн хүрээтэй байж болно. Улмаар олон улсын түвшинд харьцуулалт хийж ашиглаж болно. Соёлын оролцоог хэтрүүлж үнэлдэг соёлын хандлагад эдгээр санал асуулгыг зориулдаг ч хэрэв өөр тоо баримт байхгүй бол зорилтот асуулгыг ашиглаж болно.

Цаг ашиглалтын судалгааны асуулгын удирдамжийг хөгжиж буй орнуудад тохируулан хэрэглэх нь:

- Нийгэм-хүн ам зүйн шинж байдал: Хөгжиж буй орнуудад олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэл ашиглах дадал зуршлын талаар тоо баримт цуглуулахад өргөн ашигладаг 5 болон түүнээс дээш насныхныг хамруулбал зохино. Нас, хүйс, боловсролын түвшин, үндсэн үйл ажиллагаа, орлогын түвшин, угсаатны бүлэг гэх зэрэг хүн ам зүйн хувьсах хүчин зүйлсийг харгалзан үзнэ.
- Түүврийн хэмжээ: Холбогдох шинж байдлынхаа төлөөлөл нь болж чадах хүн амын тоо, шинж байдлыг харгалзан түүврийн хэмжээг төлөвлөнө.
- Нэр төрөл, ангилал: Олон улсын хэмжээнд харьцуулалт хийх боломжтой болгохын тулд бараа бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний олон улсын ангиллыг ашиглах хэрэгтэй.
- Ажлын баг: Соёлын салбарын төрөл бүрийн нэгжүүдэд хамааралтай хүмүүсийн дунд уг ажлыг зохион байгуулна. Сэдвийн асуулгыг найдвартай сайн боловсруулахын тулд статистикч, эдийн засагч, соёл арга зүйч нарыг багтаасан салбар хоорондын холимог ажлын багийг бүрдүүлэх нь зүйтэй.

⁴Eurostat Европын Холбооны статистикийн албанаас *Европын уялдуулсан цаг ашиглалтын судалгаан (HETUS)* дээр олон тооны удирдамжууд хэвлүүлж гаргасан. Эдгээрийг дараах вэб хуудаснаас үзэж болно: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CC-04-007/EN/KS-CC-04-007-EN.PDF

ББСӨ нь дуу хөгжим, өгүүлэл, бүжиг болон бусад урлагийн тоглолтын төрлөөр илэрч байвал өөр арга хэмжээ авах шаардлагатай. Жишээ нь: асуулгыг зохих түвшинд (орон нутаг бүс нутаг, үндэсний түвшинд) явуулж чадвал оролцогч/гүйцэтгэгчдийн⁵ тоог тусгаж чадна. Судалгаанд агуулга, дамжуулах арга хэлбэрийг баримтжуулж болно.

Биет бус соёлын өвийн биет бус байдал нь хэмжихэд түвэгтэй болгодог учир түүнийг хэмжих хэрэгсэлд арга зүйн цаашдын боловсруулалт зайлшгүй чухал.

Хэл

Аливаа улс орнуудын хувьд хэл нь чухал хувьсах хэмжигдэхүүн байдаг. Хэл нь биет бус соёлын өвийн илэрхийлэл, дамжуулагч, хүрээлэн буй орчныг болон тухайн бүлэг хүмүүсийн нийгэм болон оршин буй орчны хүртэх ойлгох арга хэрэгсэл нь байдаг.

Хүмүүсийн ярьж буй хэл, тухайн хэл дээр ярьж буй хүний тоог хэмжих асуудлын талаар маргаан их байдаг. Хэл шинжээчид дараах хоёр үзүүлэлтийг ашиглан хэлийг тодорхойлдог. Үүнд: 1) Хэл нь харилцан ойлгодог ярианы хэрэгслийн цуглуулга, 2) Бүлгийн харилцан танин ойлголцол: хэрэв хоёр бүлгийн хүмүүс өөрсдийгөө өөр ард түмнүүд гэж үзэж байвал тэд өөр өөр хэл дээр ярьдаг гэсэн үг (ЮНЕСКО, UIS, 2006).

Олон оронд хүн амын тооллогод хэлний асуудал ордог. НҮБ-ын хүн ам, аж ахуйн тооллогын зарчимд зааснаар хэлний тухай 3 төрлийн баримт байдаг. Эдгээрт:

- а) Төрөлх хэл гэдэг нь бага насандаа гэртээ ярьдаг байсан хэл;
- б) Ярианы хэл гэдэг нь тухайн хүний одоогийн ярьж байгаа буюу голцуу гэр орондоо ярьж буй хэл;
- в) Тооллогын үед нэрлэсэн 1 буюу түүнээс дээш тооны хэлээр ярих чадвар зэрэг юм.

Хэлний тухай баримтууд нь хэлний олон талт шинж байдлын төлөв, чиг хандлага болон төрөлх хэлээрээ ярьдаг хүмүүсийн тоог тодорхойлох боломж олгоно. ЮНЕСКО-д (2003) хэлний амьдрах чадвар, түүнд учирч буй аюулыг дүгнэх арга зүйн дараах 9 үзүүлэлтийг боловсруулсан. Эдгээрт:

- Тухайн хэлээр яригсдын үнэмлэхүй тоо;
- Тухайн хэлээр ярьдаг хүмүүсийн тоог нийт хүн амын тоотой харьцуулсан байдал;
- Тухайн хэлний боловсрол, хэлзүйн материалын хүртээмжтэй байдал;
- Шинэ салбар болон олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэлд үзүүлэх хариу үйлдэл;
- Бичиг баримтын төрөл, чанар;
- Хэлний үеэс үед дамжиж ирсэн байдал;
- Ард түмний гишүүдийн төрөлх хэлэндээ хандах хандлага;
- Хэл хэрэглэх салбарын шилжилт өөрчлөлт;
- Харилцаа ба төрийн болон албан ёсны хэлний тухай бодлогыг оруулаад засгийн газар, мэргэжлийн хэлний хандлага, бодлого зэрэг багтана.

⁵Зарим тохиолдолд тоглолтын өөр өөр цаг үед үзэгч, тоглогч нь нэг хүн байж болно.

Энэхүү арга зүйг ашиглан ЮНЕСКО аюулд учраад байгаа хэлнүүдийн жагсаалтыг гарган *Аюулд өртөөд байгаа дэлхийн хэлнүүдийн атласт* тэмдэглэсэн нь биет бус соёлын өв болон өвөрмөц шинж байдлын эх үүсвэрийн устан алга болж буй үзэгдлийг шинжин судлах зорилготой (ЮНЕСКО, 2009b).

Соёлыг таних дадал заншлыг хэмжих нь

Соёлын нийгмийн үзүүлэлтийг хэмжих өөр нэг арга бол соёлын үйл ажиллагааны нийгэм, эдийн засгийн нөлөөг судлан хэмжих юм.

Колумбид “фиеста”-ийн нийгэм, эдийн засаг, соёлын нөлөөг үнэлдэг байна. “Фиеста” буюу “баяр наадам” гэдэг нь “амьдрал, ертөнцийн чиг баримжаа, домог, итгэл үнэмшил зэргийн үлгэр мэт зөн билгийн бүтэц, эдийн засаг, шашин шүтлэг, улс төр болон бусад сэдлүүдтэй холбоотой олон түмний ойлголт гэж тодорхойлж болох юм. Эдгээр нь тодорхой цаг үед, тодорхой орон зайд, тодорхой нийгэмд уламжлалаар дамжих мөн чанартай” (Конвенио АНдрес Белло, 2004). Фиеста-гийн нийгэм, соёлын хэмжилтийг дараах зүйлсийг задлан шинжилснээр хийх боломжтой. Үүнд:

- Нийгмийн оролцоо: олон нийтийн үзэгч-жүжигчдийг фиеста-д идэвхтэй оролцуулах;
- Соёлыг таних: тухайн ард түмний үйл ажиллагаанд оролцох оролцоо (нийгэм, соёлыг таних);
- Соёлын олон төрөл зүйл: фиеста бэлтгэх, зохион байгуулах үеийн янз бүрийн соёлын хандлагын илэрхийллүүд (уламжлалт, угсаатны зүйн, шашны болон уран сайхны илэрхийлэл, тоглоом наадам г.м);
- Нийгмийн нэгдэл; фиеста-г бэлтгэх, зохион байгуулахад оролцох янз бүрийн салбар, уран бүтээлчдийн оролцоо;
- Нийгмийн харьяалал: бүлэг хүмүүс нийгмийн уран бүтээлчид фиеста-г эзэмших эрхээ дамжуулан илэрхийлдэг хувь хүний болоод олон нийтийн хэлбэрүүд зэрэг багтаж байна.

Соёлын бусад нийгмийн хэмжүүрүүд

Соёлоос нийгэм эдийн засгийн хөгжилд оруулах хувь нэмрийг хэмжихэд соёлын болон нийгмийн капиталын үзэл баримтлал тун хэрэгцээтэй байдаг. Дэвид Тросбигийн үзэж байгаагаар “соёлын капиталын биет нь соёлын үнэ цэнийг өөртөө агуулсан ямарваа нэг эдийн засгийн үнэт цэнээс гадна соёлын үнэт зүйлсийн хөрөнгө гэж тодорхойлж болох юм... соёлын өвд авсан барилга нь үл хөдлөх хөрөнгийн хувьд арилжааны үнэ өртөгтэй байх боловч тодорхой бие хүмүүс, олон түмний хувьд түүний үнэ цэнэ нь эн түрүүн гоо сайхан, оюун санаа, бэлгэ тэмдгийн элементүүдэд байх бөгөөд эдийн засгийн аливаа тооцооноос ангид оршино. Эдгээр үнэт чанаруудыг нь соёлын үнэ цэнэ гэж үзнэ. Ийм шинж чанараар тодорхойлогдсон соёлын капитал нь барилга байшин, дурсгалт зүйлс, урлагийн бүтээл, материаллаг соёлын хөшөө дурсгал зэргийн байрлаж буй газар нутаг гэх зэрэг биет хэлбэрээр, мөн санаа сэдэл, ёс заншил, итгэл үнэмшил, уламжлал зэрэг биет бус хэлбэрээр байж болно” (Тросби, 2001).

Хүрээ 2. Уугуул болон уламжлалт мэдлэг

Уламжлалт, орон нутгийн мэдлэг нь уугуул ард түмний мэдлэгтэй байнга холбогддог. Угандачууд уугуул ард түмний мэдлэгийг “уламжлалт болон орон нутгийн мэдлэг нь газарзүйн тодорхой нэг байршилд тухайн нутгийн уугуул бүлгийн хүрээнд тодорхой нөхцөл байдалд оршдог” гэж тайлбарлажээ (Хүйс, Хөдөлмөр, Нийгмийн Хөгжлийн Яам, 2006).

Номхон далайн нийгэмлэгийн хэрэг эрхлэх газраас тодорхойлсноор уламжлалт болон орон нутгийн мэдлэг гэдэг нь “агуулга, чанар, зорилгоос үл хамааран илрэн гарч буй уламжлалт мэдлэгийн илрэх аргыг хэлэх бөгөөд тэдгээр нь биетээр болон биет бусаар оршин байж болох ба дээр дурьдсанаас гадна дараах зүйлсийг багтаана. Үүнд:

- а) нэр ус, өгүүлэл, аялгуу, оньсого, түүх, дуу зэргийн аман хэлбэр;
- б) урлагийн болон гар урлалын эд зүйлс, хөгжмийн зэмсэг, баримал, уран зураг, сийлбэр, вааран эдлэл, наанги шороон зүймэл, модон эдлэл, металл эдлэл, хар зураг, гоёл чимэглэлийн зүйлс, сүлжсэн эдлэл, хатгамал, хясаан зүйлс, хивс, хувцас хунар, бөс бараа ;
- в) дуу хөгжим, бүжиг, театр, уран зохиол, баяр ёслол, зан үйлийн илэрхийлэл, соёлын дадал заншлууд;
- г) хэлбэржсэн дүрс, барилга байгууламж болон визуал байгууламжийн биетүүд, хэсгүүд;
- д) уран барилгын хэв загвар;

Ариун гэгээн нууц гэдэг нь аливаа уламжлалт мэдлэг, нууц болон ариун зүйлсийг агуулан уламжлалт эзэмшигчийн хууль ёс, заншилтай зохицсон уламжлалт мэдлэг ба соёлын мэдлэг буюу илрэл юм.

Уламжлалт мэдлэг нь ерөнхийдөө дараах шинж чанартай:

- а) уламжлалт эдийн засаг, оюун санаа, зан үйл, өгүүлэмж, чимэглэл, зугаа цэнгэлийн зорилгоор бүтээж, эзэмшиж, урамшуулах.
- б) үеэс үед дамжсан;
- в) тодорхой уламжлалт бүлэг, отог омог болон ард түмэнд (тухайн орны) харьяалагддаг гэж тооцогддог;
- г) хамтын бүтээл бөгөөд хамтаар эзэмшдэг зэрэг болно”.

Эх сурвалж: SPC, 2002.

Гонг Конгийн бүтээлч индексэд нийгмийн капиталыг “итгэлцэл, харилцан нөлөөлөл, хамтын ажиллагаа, өргөн хүрээтэй нийгмийн харилцаа холбооны үндсэн дээр... үүсч, хамтын сайн сайхан байдал, нийгмийн амьдралын оролцоо, иргэний идэвхийг дээшлүүлж, хувь хүн болон нийгмийн хөгжил цэцэглэлтэд хүргэх боломжийг бий болгоно” гэж тодорхойлжээ. Энэ нь дараах 9 үзүүлэлтээр хэмжигдэнэ. Үүнд: Ерөнхий итгэлцэл, хууль эрхийн итгэлцэл, харилцан үйлчлэл, ач холбогдолтой байх, хамтын ажиллагаа, цөөнхөд найрсаг хандах, орчин үеийн үнэлэмжийг даах, өөрийгөө илэрхийлэх, нийгмийн амьдралд оролцох зэрэг багтжээ (Соёлын Бодлогын Судалгааны Төв, 2005).

Соёлын зарим нийгмийн элементүүд, тэдгээрийн нийгэмд үзүүлэх нөлөө зэрэг соёлын бусад салбаруудыг уг хамрах хүрээнд багтаахын тулд соёлын бусад үзүүлэлттэй холбоотой ажлыг үргэлжлүүлэх шаардлагатай. *Соёлын болон байгалийн өвийн* салбарт хэсэгчлэн оруулсан соёл, байгаль орчны харилцааг тогтвортой хөгжүүлэхийн тулд асуудлыг цаашдаа улам боловсруулах шаардлагатай. Хурцаар тавигдаж буй бас нэг асуудал нь соёл болон сайн сайхны тухай буюу тухайлбал соёл болон эрүүл мэндийн асуудал юм. Эрүүл мэнд, байгаль орчны хоорондын харилцаа нь өргөн утгаараа соёлын хүрээнээс давж байгаа бөгөөд энд соёл түүний статистикийн бусад салбартай холбогдох асуудлыг хэлэлцэх ёстой. Жишээ нь: Хөгжим тоглох зэрэг соёлын үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд ерөнхий эрүүл мэндийн байдалд нөлөөлж болзошгүй байдлыг үүнд багтааж болно (Микалос, 2003, 2005).

5. Тоо баримт цуглуулах: Олон улсын ангиллын дүрмийн хүснэгтүүд

Энэ бүлэгт өмнөх хэсэгт тайлбарласан олон улсын ангиллын дүрмийн жагсаалтыг орууллаа. Үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагаа, бараа, үйлчилгээ, ажил эрхлэлт болон дадал заншил зэргийг соёлын салбар бүрээр, соёлын мөчлөгийн хүрээний үүргээр нь тодорхойлсон болно. Гэлээ ч бүх салбарын ангилал болон соёлын мөчлөгийн бүх үе шатыг нэг бүрчлэн тодорхойлох шаардлагагүй юм. Жишээ нь: ЭЗБТҮАСА (эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангилал), БҮНА (бүтээгдэхүүн үйлчилгээний нэгдсэн ангилал), УС (уялдуулсан систем), ТТҮА (төлбөрийн тэнцэл дэх үйлчилгээний ангилал) зэрэг нь эдийн засагтай уялдаатай ба эдгээр соёлын дүрмүүд нь бүтээн бий болгохоос эхлээд тайлагнан үзүүлэх хүртэлх бүх үе шатыг хамардаг төдийгүй ЦАСҮАОУА-ын оролцоог ч мөн хамруулсан болно.

Ангилал тус бүр зөвхөн ганц удаа дурьдагдана. ЭЗБТҮАСА болон БҮНА харьцааг олох зорилгоор ЭЗБТҮАСА ангилал янз бүрийн салбарууд дээр гарч ирж болно (Хүснэгт 2). Гэхдээ ЭЗБТҮАСА ангиллыг ашиглаж соёлын салбарын хэмжээг тодорхойлоход тэдгээрийг ганц л удаа дурьдагдах ёстой. Налуу хэвээр бичсэн буюу одоор тодруулсан ангиллуудыг соёлын болон соёлын бус гэж ялгаж ангилах үед л хэрэглэнэ.

Хүснэгт 2. БУНА 2, ЭЗБТУАСА 4 ангиллуудаар тодорхойлогдсон соёлын үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагаа, бараа, үйлчилгээ

СОЁЛЫН САЛБАРУУД					
Салбар	Үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагаа ¹			Бараа, үйлчилгээ	
	ЭЗБТУ АСА 4		Тодорхойлолт	БУНА 2	Тодорхойлолт
А. Соёлын болон байгалийн өв	9000		Бүтээлч, урлаг, үзвэр үйлчилгээний үйл ажиллагаа	38962	Шуудангийн болон тэмдэгт марк, хүчингүй болсон марк, анхны сүлд тэмдэг, захидлын нүүр, дугтуйнууд, шуудангийн хэрэгслүүд (тэмдэгт цаас) болонэдгээртэй төстэй зүйлс; мөн зоос цуглуулах сонирхол эсхүл угсаатны, түүхийн, биений бүтэц зүйн, эрдэс судлалын, ургамлын, экологийн, амьтан судлалын сонирхлыг харуулсан цуглуулгын хэсгүүд
	9102	4	Түүхэн дурсгалт барилга байгууламж, газруудын музей, үзвэрийн үйл ажиллагаа	96411 96412	Түүхэн газар нутаг, барилга байгууламжаас гадна музейн үйлчилгээ Түүхэн дурсгалт газар нутаг, барилга байгууламжийг хамгаалах үйлчилгээ
	9103		Дархан цаазтай газар, амьтны болон цэцэрлэгт хүрээлэнгүүдийн үйл ажиллагаа	96421 96422	Амьтны хүрээлэн, ургамал судлалын хүрээлэнгийн үйлчилгээ Зэрлэг амьтан, ургамлыг хамгаалах үйлчилгээг багтаасан байгаль хамгаалах үйлчилгээ
	4774	5	Хэрэглэж байсан буюу хуучин бараа бүтээгдэхүүний жижиглэн худалдаа	621**	6 Мэргэжлийн бус дэлгүүрийн жижиглэнгийн худалдааны үйлчилгээ
Б. Урлагийн тоглолт, баяр ёслол ²	9000	7	Бүтээлч, урлаг, үзвэр үйлчилгээний үйл ажиллагаа	96210 96220 96230 96290 96310 95997	Урлагийн тоглолтыг сурталчлах, зохион байгуулах үйлчилгээ Урлагийн тоглолтыг найруулж, үзүүлэх үйлчилгээ Урлагийн тоглолтын байгууламжийн үйл ажиллагааны үйлчилгээ Бусад урлагийн тоглолт болон амьд тоглолтод зориулсан үйлчилгээ Урлагийн тоглолтын үйлчилгээ Соёл, амралтын холбоод (спорт, тоглоомоос бусад)
	3220		Хөгжмийн зэмсгийн үйлдвэрлэл	38310 38320 38330 38340 38350 38360	Төгөлдөр хуур болон бусад даралтат хөгжмийн зэмсгүүд Бусад чавхдаст хөгжмийн зэмсгүүд Үлээвэр хөгжмийн зэмсгүүд (үүнд баян хуур, бишгүүр, гуулин үлээвэр хөгжим, орган багтана) Дуугаралтыг нь боловсруулсан буюу цахилгаан, өсгөгчтэй хөгжмийн зэмсгүүд Бусад хөгжмийн зэмсгүүд (үүнд баян хуур, эгшигт хайрцаг, цохивор хөгжмийн зэмсэг багтана); шовшуур, шүгэл, эвэр бүрээ болон бусад дохиот үлээвэр хөгжмийн зэмсэг Хөгжмийн зэмсгүүдийн эд анги, дагалдах хэрэгслүүд (метроном, хөглөгч, хөг оруулагч)
	5920		Дуу бичлэг, хөгжмийн бүтээл хэвлэх үйл ажиллагаа	32520 47610 96111 96112 96113 84321 73320	8 Хөгжми, хэвлэсэн болон гар бичмэл нотууд Хөгжмийн аудио хуурцаг, хальс, бусад биет медиа Дуу бичлэгийн үйлчилгээ Амьд хөгжим бичлэгийн үйлчилгээ Дуу бичлэгийн эх хувь Хөгжмийн аудио татан авалт Үзвэр үйлчилгээ, зохиолын болон акустик эх хувийг ашиглах эрхийн зөвшөөрөл олгох үйлчилгээ

	4762		Хөгжмийн болон видео бичлэгээр төрөлжсөн дэлгүүрийн жижиглэн худалдаа	62242		Радио, телевизийн тоног төхөөрөмж болон бичлэгтэй аудио-видео диск, хуурцаг зэргийн төрөлжсөн дэлгүүрийн жижиглэн худалдаалах үйлчилгээ
В. Визуал урлаг ба гар урлал	9000	9	Бүтээлч, урлаг, үзвэр үйлчилгээний үйл ажиллагаа	38961		Уран зураг, хар зураг, өнгийн зураг; өвөрмөц сийлбэр,хэвлэлийн зураасан зураг, чулуун бар урлал; янз бүрийн материалаар хийгдсэн өвөрмөц уран баримал, баримал
	7420	10	Гэрэл зургийн үйл ажиллагаа	83811 83812 83813 83814 83815 83819 83820 38942 38941		Хөрөг зураг авалтын үйлчилгээ Реклам сурталчилгаа, холбогдох зураг авалтын үйлчилгээ Арга хэмжээний гэрэл зураг авах болон бичлэг хийх үйлчилгээ Мэргэжлийн зураг авах үйлчилгээ Зураг тодруулах, сэргээн засварлах үйлчилгээ Зураг авалттай холбоотой бусад үйлчилгээ Зураг боловсруулах үйлчилгээ Кино урлагтай хамааралгүй үзвэрийн болон гэрэл зургийн боловсруулсан ялтас, хальснууд Угаагдаагүй боловсруулсан гэрэл зургийн ялтас, хальс, цаас, картон, даавуу
	5819		Хэвлэлийн бусад үйл ажиллагаа	32540		Хэвлэгдсэн зураг, дүрс, гэрэл зураг
	3211		Үнэт эдлэл болон бусад холбогдох бараа бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл	38220 38240 38210	11	Хиймэл сувд, үнэт болон хагас үнэт эрдэнийн чулуу, сэргээн засварласан үнэт болон хагас үнэт эрдэнийн чулуу (үйлдвэрийн алмаз чулуунаас бусад) Гоёл чимэглэлийн эдлэл, үнэт металаар хийж, чимэглэсэн бусад эдлэлүүд; үнэт болон хагас үнэт чулуугаар хийсэн эдлэл, жинхэнэ болон хиймэл сувд, үнэт болон хагас үнэт сувдаар хийсэн эдлэлүүд Жинхэнэ болон хиймэл, засаагүй сувд
	7220		Нийгэм судлал, хүмүүнлэгийн салбарын туршилт, судалгааны ажлын боловсруулалт	81229	12	Хүмүүнлэгийн бусад салбарын судалгаа шинжилгээ, боловсруулалт хийх үйлчилгээ
Г. Ном, хэвлэл	9101		Номын сан, архивын үйл ажиллагаа	84510 84520		Номын сангийн үйлчилгээ Архивын үйлчилгээ
	5811		Номын хэвлэлт	32210 32220 32291 32292 32299 32510 32511 32530 47691 47692 84311 89110		Хэвлэмэл боловсролын сурах бичиг Хэвлэмэл ерөнхий лавлах толь Хэвлэмэл мэргэжлийн, техникийн, эрдэм шинжилгээний ном Хүүхдүүдэд зориулсан хэвлэмэл ном Бусад бүлгээр ангилагдаагүй хэвлэмэл ном Номын бус хэмжээгээр хэвлэгдсэн газрын зураг болон үүнтэй төстэй схем, ханын газрын зураг Номын бус хэмжээгээр хэвлэгдсэн гидрографынболон үүнтэй төстэй схемүүд (дэлхийн газрын зураг, топографын төлөвлөгөө болон ханын газрын зургууд) Хэвлэмэл буюу зурагтил захидал, таславчтай болонтаславчгүй дугтуйтайгаа илгээгддэг эсвэл тодорхой хүний мэндчилгээ бүхий хэвлэмэл шуудангийн ил захидлууд Диск, хуурцаг болон бусад хэрэгсэл дээр бичигдсэн аудионорм Бичвэрт суурилсан диск, хуурцаг болон бусад хэрэгсэл Онлайнном Төлбөр болон гэрээний үндсэн дээрх хэвлэл нийтлэлийн үйл ажиллагаа

	5813		Сонин, сэтгүүл болон бусад тогтмол хэвлэлүүд	32300 32410 32420 32490 84312		Долоо хоногт 4-өөс доошгүй удаа гардаг тогтмол хэвлэл, сонин, сэтгүүл Өдөр тутмын бус ерөнхий тогтмол хэвлэл, сонин Өдөр тутмын бус тогтмол хэвлэл, бизнес, мэргэжлийн, эрдэм шинжилгээний хэвлэмэл сонинууд Өдөр тутмын бус тогтмол хэвлэл болон бусад төрлийн сонин, хэвлэлүүд Онлайн сонин, тогтмол хэвлэлүүд
	5819		Хэвлэлийн бусад үйл ажиллагаа	84399		Бусад ангилалд багтаагүй онлайн агуулгууд
	4761		Тусгай төрөлжсөн дэлгүүрүүдээр ном, сонин, бичиг хэргийн хэрэгслийн жижиглэнгийн худалдаа	62251 62151 62451 62551 62351		Ном, сэтгүүл, сонин, бичиг хэрэгслийн зүйлсийг жижиглэнгээр худалдаалдаг төрөлжсөн дэлгүүрүүдийн үйлчилгээ Ном, сэтгүүл, сонин, бичиг хэрэгслийн зүйлсийг жижиглэнгээр худалдаалдаг зориулалтын бус дэлгүүрүүдийн үйлчилгээ Ном, сэтгүүл, сонин, бичиг хэрэгслийн зүйлсийг дэлгүүрээс гадуур жижиглэн худалдааны бусад үйлчилгээ Ном, сэтгүүл, сонин, бичиг хэрэгслийн зүйлсийг худалдаалах төлбөр хураамж, гэрээний үндсэн дээрх жижиглэн худалдааны үйлчилгээ Ном, сэтгүүл, сонин, бичиг хэрэгслийн зүйлсийг шуудангийн захиалгаар худалдаалах үйлчилгээ
	6391		Мэдээллийн агентлагуудын үйл ажиллагаа	84410		Сонин болон тогтмол хэвлэлийн мэдээллийн агентлагуудын үйлчилгээ
	6399		Бусад ангиллуудад багтаагүй мэдээллийн үйлчилгээний хүрэн дэх үйл ажиллагааны өөр төрлүүд	85991		Мэдээллийн бусад үйлчилгээ
	4649*	13	Бусад гэр ахуйн барааны бөөний худалдаа*	61251 61151		Ном, сэтгүүл, сонин, бичиг хэрэгслийн зүйлсийг худалдаалах төлбөр хураамж, гэрээний үндсэн дээрх бөөний худалдааны үйлчилгээ Ном, сэтгүүл, сонин, бичиг хэрэгслийн зүйлсийг төлбөр хураамж, гэрээний үндсэн дээр худалдаалахаас бусад бөөний худалдааны үйлчилгээ
	9000	14	Бүтээлч, үзвэр үйлчилгээний үйл ажиллагаа	96320 96330	15 15	Жүжигчдээс бусад соёлын зүтгэлтнүүд, хөгжмийн зохиолч, уран барималч, зохиолчдын үзүүлж буй үйлчилгээ Жүжигчин, зураач, уран барималчдаас бусад хөгжмийн зохиолч, соёлын зүтгэлтэн, зохиолчдын эх бүтээлүүд
	5820		Програм хангамжийн хэвлэлт	38582 47822 84391		Видео тоглоом тоглуулагчдад зориулсан програм хангамжийн диск Савлагдсан компьютерийн тоглоомын програм хангамж Интерактив тоглоомууд
Д. Аудио-визуал, интерактив хэрэгслүүд	5911		Телевизийн програм, видео, кино үйлдвэрлэл	38950 47620 84331 84332 96121 96123		Киноны дуутай болон дуугүй эсвэл зөвхөн дуутай үзвэр, олны хүртээл болсон кинонууд Соронзон хальс, хуурцаг болон бусад хэрэгслүүд дээрх кино, видео бичлэгүүд Диск, хуурцаг болон бусад биет хэрэгсэлд бичсэн кино болон бусад видео бичлэгүүдийг Урсдаг видео хөтөлбөрүүд Кино, видео бичлэг, телевизийн хөтөлбөрийн үйлдвэрлэлийн үйлчилгээ Кино, видео бичлэг, телевизийн болон радиогийн хөтөлбөрийн эх хувиуд

	5912		Кино, видео бичлэг, телевизийн хөтөлбөрүүдтэй холбоотой үйлдвэрлэлийн дараах үйл ажиллагаа	96131 96132 96133 96134 96135 96136 96139		Аудио-визуал засвар хийх үйлчилгээ Анхны эх хувиудыг хуулах болон дамжуулах үйлчилгээ Дижитал дахин сэргээлт, өнгө засах үйлчилгээ Дүрсний эффект янзлах үйлчилгээ Дүрс амилуулах үйлчилгээ Гарчиг, дэд гарчиг, тайлбар оруулах үйлчилгээ Боловсруулалтын дараах бусад үйлчилгээнүүд
	5913		Кино, видео бичлэг, телевизийн хөтөлбөрийн түгээлтийн үйл ажиллагаа	96140		Кино, видео бичлэг, телевиз, радиогийн хөтөлбөр түгээх үйлчилгээ
	5920		Хөгжмийн бүтээлүүдийн хэвлэл, дуу бичлэгийн хүрэн дэх үйл ажиллагаа	96137 47699 84322		Ая засвар, дизайны үйлчилгээ Бусад хөгжмийн бус аудио диск болон хуурцгууд Урсдаг аудио агуулгууд
	5914		Кино үзүүлэх үйл ажиллагаа	96150 96152		Кино үзүүлэх үйлчилгээ Видео үзүүлэх үйлчилгээ
	6010		Радио нэвтрүүлэг	84611 84621 96122		Радио нэвтрүүлгийн эхүүд Радио сувгийн хөтөлбөрүүд Радиогийн хөтөлбөр боловсруулах үйлчилгээ
	6020		Телевизийн хөтөлбөр зохиох, телевизийн нэвтрүүлгийн үйл ажиллагаа	84612 84622 84631 84632 84633 84634		Телевизийн нэвтрүүлгийн эхүүд Телевизийн сувгийн хөтөлбөрүүд Нэвтрүүлэх үйлчилгээ (хөтөлбөр зохиож, хуваарь гаргах) Үндсэн хөтөлбөрийн багцаар гэрийн хөтөлбөрүүдийг түгээн гаргах үйлчилгээ Суурь хөтөлбөрийн багцаар гэрийн хөтөлбөрүүдийг түгээн гаргах үйлчилгээ Гэрээр үзэж болох төлбөртэй хөтөлбөрийг цацах үйлчилгээ
	6312		Вэб порталууд	84394		Вэб хайлтын порталын агуулга
	7722		Видео хуурцаг, диск түрээслүүлэх үйлчилгээ	73220		Видео бичлэг, хуурцгуудыг түрээслэх үйлчилгээ
	6391		Мэдээллийн агентлагуудын үйл ажиллагаа	84420		Аудио-визуал олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслүүдэд мэдээллийн агентлагуудын зүгээс үзүүлэх үйлчилгээ
	4762*		Тусгай төрөлжсөн дэлгүүрүүд дэх хөгжмийн болон видео бичлэгийн жижиглэн худалдаа	62542 62242		Радио-телевизийн тоног төхөөрөмж, бичлэгтэй аудио болон видео диск, хуурцаг жижиглэнгээр худалдаалах үйлчилгээ Радио-телевизийн тоног төхөөрөмж, бичлэгтэй аудио болон видео диск, хуурцаг жижиглэнгээр худалдаалах төрөлжсөн дэлгүүрийн үйлчилгээ
	4791		Интернэт болон шуудангаар захиалгаа хийдэг фирмүүдээр дамжуулсан жижиглэн худалдаа	62432		Радио-телевизийн тоног төхөөрөмж, бичлэгтэй аудио болон видео диск, хуурцаг шуудангийн захиалгаар хүргэх жижиглэн худалдаа

Е.Дизайн ба бүтээлч үйлчилгээ	7410	16	Тусгай дизайны үйл ажиллагаа	83911 83919 83920		Дотоод засал чимэглэл, дизайны үйлчилгээ Дизайны салбар дахь бусад мэргэшсэн тусгай үйлчилгээ Дизайныгх сурвалж
	7110*		Архитектур, инженерчлэлийн үйл ажиллагаа болон түүнтэй холбоотой техникийн зөвлөгөө	32550 83211 83212 83213 83214 83231 83232 73390	17 18	Байршил зүй, худалдаа, үйлдвэрлэл, инженерчлэл, барилга болон эдгээртэй төстэй зориулалтын зураг болон, төлөвлөгөө; дээр дурдсан зүйлсийн хуулбараар хийгдсэн гэрэл зургийн хуулбарууд; гар бичмэл болон гараар хийгдсэн эх хувиуд Архитектурын зөвлөгөө өгөх үйлчилгээ Орон сууцны барилгын төслийн архитектурын үйлчилгээ Орон сууцны бус барилгын төслийн архитектурын үйлчилгээ Уран барилгын архитектурын дурсгалуудыг сэргээн засварлах үйлчилгээ Барилга архитектурын газрын байршлын талаар зөвлөх үйлчилгээ Барилга архитектурын газрын байдлын талаарх үйлчилгээ Бусад оюуны өмчлөлттэй бүтээгдэхүүн ашиглах эрхийн тусгай зөвшөөрөл олгох үйлчилгээ
	7310		Реклам, сурталчилгаа	83611 83619		Бүрэн үйлчилгээтэй сурталчилгаа Реклам сурталчилгааны бусад үйлчилгээ
	ХОЛБОГДОХ САЛБАРУУД					
Соёлын боловсрол	8522* 8530* 8542*		Техникийн, мэргэжлийн дунд боловсрол* Дээд боловсрол* Соёлын боловсрол	92911		Соёлын салбарын боловсролын үйлчилгээ

Тайлбар:

- 1 ЭЗБТУАСА 7490 ангилал болох бусад салбаруудад ангилагдаагүй шинжлэх ухаан, техник, мэргэжлийн үйл ажиллагаанд киноны зураг авалтын үед спортын болон хөгжөөнт арга хэмжээ эсвэл театрын жүжиг тавилт, цаашлаад гэрэл зураг, урлагийн бүтээл, жүжгийн зохиол, номын танилцуулга зэрэгт оролцох арга замаар хувь хүний өмнөөс агентлаг, төлөөлөгчдийн хийх олон үйл ажиллагаанууд багтдаг. Энэ үйл ажиллагаа нь тухайн ангилалд туслах шинж чанартай байгаа учраас ССХ-д хамруулаагүй.
- 2 Хөгжимтэй холбоотой тулгамдсан асуудлууд нь зүй ёсоор “Аудио-визуал” хэрэгслүүд болон “Тоглолт, баяр ёслол” гэсэн салбаруудад багтдагаар тодорхойлогдоно. Энэ ангилалд хөгжмийн бичлэгтэй холбоотой үйл ажиллагаануудын ихэнх нь багтдаг. Эдгээр ангиллууд нь аудио болон видео нэвтрүүлгийн салбарын үйл ажиллагааг багтаасан үед бөөнөөр болон жижиглэнгээр түгээх үйл ажиллагаа нь “Аудио-визуал” хэрэгслүүд гэсэн салбарт багтдаг.
- 3 Гар урлал: ЭЗБТУАСА нь үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагааг хамарч байгаа тул гар урлалын үйлдвэрлэлийг хэмжих боломжгүй юм. 1392 ангилал ЭЗБТУАСА бэлэн даавуун эдлэлийн үйлдвэрлэлд хувцаснаас бусад гараар сүлжсэн хивсэн эдлэлийг багтаадаг; 2826-арьсаар хийсэн хувцас, бүтээгдэхүүний машин механизмд нэхмэлийн гар машиныг оруулаад нэхмэлийн машиныг (нэхмэлийн суурь машин) багтаадаг.
БҮНА: БҮНА нь статистикийн ангиллын хүрээнд гар урлалын үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагааг хэмжих үндсэн асуудлыг шийдвэрлэх бодит шийдэлгүй тул бүтээгдэхүүнүүдийг гараар хийсэн эсвэл үйлдвэрлэлийн аргаар хийсэн гэх зэргээр үйлдвэрлэлийн арга ажиллагаагаар нь бус харин хэлбэр буюу төрлөөр нь (“хөшөө болон бусад шавар эдлэл” болон “хивс болон шалны даавуун дэвсгэр” гэх зэрэг) ихэвчлэн тодорхойлдог. Тэгэхээр бидний хэлэх гэсэн гол санаа бол ашигласан материал болон бүтээгдэхүүний төрлийг нь заасан, бөөний үйлдвэрлэлээс илүүтэйгээр гар урлалд харьцангуй илүү тулгуурласан ангиллуудыг ашиглуулах юм.
- 4 Музейн цуглуулгын эд зүйлс болон урлагийн бүтээлүүдийг сэргээн засварлах ажлууд хасагдсан (ангилал 9000-д).

- 5 Эртний эдлэлийн жижиглэн худалдаа багтсан. Ангилал 4773-т “эртний эдлэлийн дэлгүүр, дуудлага худалдаа болон уран зургийн худалдааны галерейн үйл ажиллагаа” багтаагүй. Учир нь уг ангилал хэт өргөн хамрах хүрээтэй юм.
- 6 Үүнд жижиглэнгийн дуудлага худалдаа явуулах газрын үйлчилгээ багтдаг. БУНА-д зөвхөн хуучин эд барааг хамарсан тусгай ангилал байдаггүй.
- 7 Дуурь болон бүжгэн жүжиг, концерт, театрын амьд тоглолтууд болон тайзны бусад бүтээлийг тавих; хөгжмийн хамтлаг, найрал хөгжим, компани, цирк зэрэг баг, бүлгийн үйл ажиллагаанууд; тусгай тоноглол төхөөрөмж ашигладаг болон ашигладаггүй уран сайхны амьд үзүүлбэрийг зохион байгуулдаг тоглолт зохион байгуулагч, продюсер, зохиолч, хөгжимчид зэрэг бие даасан уран бүтээлчдийн үйл ажиллагаа.
- 8 Бусад ангиллуудын адилаар БУНА нь аудио-визуал үйл ажиллагааг сайн тусгадаг. Аудио-визуал үйл ажиллагааг илүү тодорхой, бүрэн дүүрэн тусгаж ангиллуудыг хэрэглэхтэй холбоотой шийдвэрлэвэл зохих олон асуудлууд байсаар байдаг: Ангилал 73320 “үзвэр үйлчилгээ, уран зохиол, акустикийн эх хувийг ашиглах эрх зүйн лицензийн үйлчилгээ” нь аудио-визуал үйл ажиллагаанаас гадна соёлын бусад салбаруудад хамаарах үйл ажиллагаануудыг хамардаг. Янз бүрийн салбарын эдгээр ангиллуудын хүрээнд хамаарах үйл ажиллагаануудыг илүү нарийн тодорхой ангилах боломжийг тодорхойлохын тулд улс орон бүрт туршилт судалгаа хийх шаардлагатай.
- 9 Сийлбэрч, шог зураач, зураач, уран барималч, хөөмөлчүүдийн болон уран зураг болон урлагийн олон бүтээлийг сэргээн засварлах үйл ажиллагаа ордог.
- 10 БУНА дахь гэрэл зураг авалтыг түгээн дэлгэрүүлэх үйл ажиллагаа (бөөний болон жижиглэнгийн худалдааны) нь “Харааны болон илүү нарийвчлалтай төхөөрөмж”-тэй хосолдог тул хангалтгүй боловсруулагдсан байдаг. Иймд эдгээр ангиллуудыг соёлын салбарт оруулаагүй.
- 11 Сувдыг зөвхөн гар урлалын бүтээл болон үнэт эдлэлийн үйлдвэрлэлд л авч үздэг.
- 12 Түүх, гүн ухаан, урлаг, шашин, шашны номлол зэрэгтэй холбоотой туршилт, судалгааны боловсруулалт хийх үйлчилгээг багтаадаг.
- 13 Ном, сэтгүүл, сонин, бичиг хэрэгслийн барааны бөөний худалдааг багтаадаг.
- 14 Бие даасан зохиолч, сэтгүүлчдийн үйл ажиллагааг багтаана.
- 15 Энэ ангилал нь зохиолчдоос гадна соёлын бүтээлч үйл ажиллагааны бусад олон төрлийг (бие даасан) хамардаг учраас тун ярвигтай юм. Янз бүрийн салбар дахь энэ ангиллын хүрээнд үйл ажиллагааг нарийн ангилах боломжийг тодорхойлоход улс орон бүр туршилтын судалгааны ажил хийх шаардлагатай.
- 16 Үүнд: дотоод гоёл засалч эсвэл “график дизайнеруудын” бүтээсэн хувийн болон гэр ахуйн эд зүйлс, бусад дизайны бараа, дотоод засал чимэглэл, тавилга, үнэт эдлэл, гоёл чимэглэл, гутал, хувцас, нэхмэлтэй холбоотой хийц дизайн багтана. Архитектурын үйл ажиллагаануудтай холбоотой хэсгүүдийг үнэлж дүгнэх шаардлагатай. ЭЗБТУААСА-ын ангиллуудад өөр өөр хэв маяг бүхий архитекторын үйл ажиллагаа багтаагүй (газарзүйн болон түүхийн сэргээн босголт зэрэг).
- 17 Хэрвээ тухайн улс оронд соёлд хамаатай болон хамааралгүй бүтээгдэхүүнүүдийн хоорондын ялгааг гаргах боломжгүй бол 32550 ангиллыг (“уран барилгын зураг, төлөвлөгөөтэй холбоотой байрлалын, худалдаа үйлдвэрлэлийн, инженерийн, уран барилгын зорилгуудад хүрэх зураг, төлөвлөгөөнүүд нь хуулбар зураг, гар бичмэл зэрэг эх нь гараар хийгдсэн зүйлс”) багтаах шаардлагатай юм.
- 18 Барилга, инженерийн төлөвлөгөө, үйлдвэрлэлийн дизайн гэх мэт оюуны өмчийн олон хэлбэрүүдийг ашиглах эрх зүйн зөвшөөрлийн үйлчилгээг энэ дэд ангилалд багтаадаг.
- 19 Дуурийн болон бүжгэн жүжиг, концерт, театрын амьд тоглолт болон тайзны бусад бүтээлийг тавих; хөгжмийн хамтлаг, найрал хөгжмийн үйл ажиллагаа, зохион байгуулалт; тусгай тоноглол төхөөрөмж ашигладаг болон ашигладаггүй уран сайхны амьд үзүүлбэр зохион байгуулагч эсвэл продюсер, зохиолч, хөгжимчид зэрэг уран бүтээлчдийн үйл ажиллагаатай холбоотой соёлын боловсрол, сургалтыг багтаадаг.

ХОЛБОГДОХ САЛБАРУУД					
Салбар	Үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагаа			Бараа бүтээгдэхүүн ба үйлчилгээнүүд	
	ЭЗБТУАСА4		Тодорхойлолт	БУНА2	Тодорхойлолт
Ё. Аялал жуулчлал	4911* 4922* 5011 5110		Хот хоорондын төмөр замын зорчигч тээвэр* Хуурай замын бусад зорчигч тээвэр* Тэнгисийн, усан замын зорчигч тээвэр Агаарын зорчигч тээвэр	64131 64132 64133 64134	Төмөр замаар аялан түүхийн дурсгалт газруудыг үзүүлэх үйлчилгээ Төмөр замаас бусад хуурай газрын аяллаар түүхийн дурсгалт газруудыг үзүүлэх үйлчилгээ Усан замын аяллаар дурсгалт газруудыг үзүүлэх үйлчилгээ Агаарын нислэгээр дурсгалт газруудыг харуулах үйлчилгээ
	5510		Богино хугацаагаар байраар хангах үйл ажиллагаа	63111 63112 63113 63114	Зочдын өрөөний буюу сууцны өдөр тутмын үйлчилгээ. Үүнд: гэр ахуйн үйлчилгээнүүд багтана. Зочдын өрөөний буюу сууцны өдөр тутмын үйлчилгээ. Үүнд: гэр ахуйн үйлчилгээнүүд багтахгүй. Хүрэлцэн ирэгсдэд зориулж өмчлөх эрхтэйгээр тодорхой (хязгаарлагдмал) хугацаагаар байрлах байраар хангах үйлчилгээ Хэд хэдэн хүнд зориулсан өрөөний үйлчилгээ
	5520		Зуслангийн талбай, тээврийн хэрэгсэлд зориулсан зогсоол, чиргүүлийн зогсоол	63120 63130	Зуслангийн талбай дахь үйлчилгээ Амралт сувиллын зуслангийн үйлчилгээ
	7911		Аяллын товчооны үйл ажиллагаа	85511 85521 85523 85524	Онгоцны билет захиалах үйлчилгээ Байрлах орон байр захиалах үйлчилгээ Усан аяллын захиалгын үйлчилгээ Багцын аялал захиалах үйлчилгээ
	7912		Аялал жуулчлалын агентлагуудын үйл ажиллагаа	85540	Аялал жуулчлалын агентлагуудын үйлчилгээ
	7990		Захиалга хийх бусад үйлчилгээ болон тэдгээртэй холбоотой үйл ажиллагааны төрлүүд	85512 85513 85514 85519 85539 85550 85561 85562	Галт тэрэгний билет захиалах үйлчилгээ Автобусны билет захиалах үйлчилгээ Түрээсийн машин захиалах үйлчилгээ Бусад бүлэгт ангилагдаагүй тээврийн хэрэгслийн захиалга хийх үйлчилгээ Янз бүрийн арга хэмжээ, баяр наадам болон сувиллын зэрэг бусад олон зүйлд билет захиалах үйлчилгээ Хөтчийн үйлчилгээ Аялал жуулчлалыг сурталчлах үйлчилгээ Жуулчдыг мэдээллээр хангах үйлчилгээ
	5520		Зуслангийн талбай, тээврийн хэрэгсэлд зориулсан зогсоол, чиргүүлийн зогсоол	63130	Амралт сувиллын зуслангийн үйлчилгээ
	7721		Үзвэр, үйлчилгээ, спортын барааны түрээс, зээл	73240	Үзвэр үйлчилгээ, баяр наадамд зориулсан төхөөрөмж хэрэгслийн түрээс, зээлийн үйлчилгээ
	9311		Спортын барилга байгууламжийн ашиглалт	96520	Эрүүлжүүлэх болон спортын хэрэгслээр үйлчлэх
	9312		Спортын клубуудын үйл ажиллагаа	96512	Спортын клубуудын үйлчилгээ

Ж. Спорт ба чөлөөт цаг	9319		Спортын бусад үйл ажиллагаа	96511 96590 96610 96620		Спорт, спортын эрүүлжүүлэх арга хэмжээ болон спортын сурталчилгааны үйлчилгээ Спорт болон идэвхтэй амралттай холбоотой бусад үйлчилгээ Тамирчдад үзүүлэх үйлчилгээ Спорт болон идэвхтэй амралттай холбоотой бусад үйлчилгээ
	9200		Бооцоотой болон мөрийтэй тоглоомын үйл ажиллагаа	96921 96929		Онлайн мөрийтэй тоглоомын үйлчилгээ Бусад бооцоот болон мөрийтэй тоглоомын үйлчилгээ
	9321		Бусад сэдэвчилсэн парк болон соёл амралтын хүрээлэнгүүдийн үйл ажиллагаа	96910		Соёл, амралтын хүрээлэн болон бусад зугаа цэнгэлийн үйлчилгээ
	9329		Бусад ангиллуудад хамаараагүй сэдэвчилсэн парк болон зугаа цэнгэлийн үйл ажиллагаанууд	96990 96930		Бусад бүлэгт ангилагдаагүй эрүүлжүүлэх болон баяр наадмын үйлчилгээнүүд Задгай мөнгөөр ажилладаг автомат тоглоомын үйлчилгээ
	9609		Бусад ангилалд багтаагүй хувийн үйлчилгээ үзүүлэх үйл ажиллагаа	97230		Бие бялдрын чийрэгжүүлэлтийн үйлчилгээ
	8541		Спорт, чийрэгжилтийн боловсрол	92912		Спорт, чийрэгжилтийн боловсролын үйлчилгээ

СОЁЛЫН САЛБАРЫН ТОНОГ ТӨХӨӨРӨМЖ, ДАГАЛДАХ МАТЕРИАЛУУД						
Салбар	Үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагаа			Бараа бүтээгдэхүүн ба үйлчилгээнүүд		
	ЭЗБТУАСА 4		Тодорхойлолт	БУНА 2		Тодорхойлолт
Б. Тоглолт, баяр ёслол	1820 3290*		Бичлэгтэй мэдээллийн хэрэгслүүдийг олшруулах	89123 38991		Төлбөр эсвэл гэрээнд тулгуурлаж бичлэг хийх үйлчилгээ
	2640*		Өөр ангилалд багтаагүй бусад үйлдвэрлэл Хэрэглэгчдийн электрон хэрэгслүүдийг үйлдвэрлэл	47321	1	Илбэ, алиалагчийн үзүүлбэр зэргийг багтаасан багт наадам болон бусад үзвэр үйлчилгээний үйл ажиллагаа Дуу бичлэг буюу дахин боловсруулалт хийх зориулалттай аппаратууд
В. Визуал урлаг ба гар урлал	2022*		Булаг, лак болон үүнтэй төстэй өнгөлгөө, хэвлэлийн будаг, будаг уусгагчийн үйлдвэрлэл*	35120		Зураач, оюутан, самбарын зураач нарын хэрэглэдэг будаг, тохируулах өнгөлгөө, нэмэлт будаг болон бусад төстэй зүйлс
	2670*		Гэрэл зураг болон оптикийн багаж хэрэгслийн үйлдвэрлэл*	46520 48321 48322 48324		Гэрэл зургийн гэрэлтүүлэгч чийдэн, гэрэлтүүлэг болон төстэй төхөөрөмжүүд Гэрэл зураг томруулагч буюу жижигрүүлэгч, проектор, гэрэл зургийн аппаратныобъектив линз Гэрэл зургийн (кино зургийн камер багтана) аппарат Гэрэл зургийн гэрэлтүүлгийн аппарат; гэрэл зураг томсгогч, багасгагч(кино зургийн камер багтахгүй); бусад бүлгүүдэд ангилагдаагүй гэрэл зургийн лабораторийн зориулалттай тоног төхөөрөмж; өсгөгч дэлгэц болон рентген дэлгэц
	2029*		Өөр бүлгүүдэд ангилагдаагүй, бусад ангилалд багтаагүй химийн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл*	48341 48342		Гэрэл зургийн ялтас, хальс, шууд угаадаг хальс, гэрэл мэдрэгч хальс Гэрэл зураг боловсруулахад ашиглах зориулалттай химийн уусмалууд
Г. Ном, хэвлэл	5813		Сонин, сэтгүүл, тогтмол хэвлэлийн хэвлэн нийтлэл	83631		Хэвлэлүүд дэх зар сурталчилгааны орон зайн худалдаа(захиалагчийн материалаар хийснээс бусад)
	1811		Хэвлэлийн үйл ажиллагаа	89121		Хэвлэх үйлчилгээ
	1812		Хэвлэлийн үйл ажиллагаатай холбоотой үйлчилгээнүүд	89122 32800		Хэвлэхтэй холбоотой үйлчилгээнүүд Үсгийн хэвийн цуглуулга, цилиндр болон хэлбэр бүхий ялтаснуудыг бэлтгэх, хэвлэлийн барлах машин болон бусад хэрэгслүүд
	2829*		Бусад тусгай зориулалттай машины үйлдвэрлэл*	44914		Ном үдэх машин; үсэг өрөх төхөөрөмж; хэвлэлийн болон бусад туслах тоног төхөөрөмж (оффисын зориулалттай цаасаар цэнэглэдэг оффсет хэвлэлийн машинаас бусад)

Д. Аудио-визуал ба интерактив хэрэгслүүд	2610*		Цахилгааны эд анги, схемийн үйлдвэрлэл*	45281		Өгөгдлүүдийг автоматаар боловсруулах тоног хэрэгсэлд зориулсан дууны, видео, сүлжээний болон төстэй картууд
	2620	Компьютер болон туслах хэрэгслийн үйлдвэрлэл		45221		Лэптоп, зөөврийн компьютер зэрэг 10 кг-аас дээшгүй жинтэй өгөгдлүүдийг автоматаар боловсруулах зөөврийн төхөөрөмжүүд
				45222		Хувийн дижитал туслагч болон төстэй компьютерүүд
				45230		Оролт, гаралттай, хослуулсан буюу хослуулаагүй, нэг ижил хэсэгт наанадаж нэг төв боловсруулах төхөөрөмжтэй автомат өгөгдөл боловсруулах төхөөрөмж
				45240		Мэдээлэл боловсруулах хэлбэр нь системчлэгдсэн төхөөрөмж
				47550		Цахилгаанаас үл хамаарсан өгөгдлүүдийг хамгаалах дамжуулагч төхөөрөмж
				45250		Орох, гарах болон өгөгдлийг хадгалах төхөөрөмжүүдийг агуулсан өгөгдлүүдийг автоматаар боловсруулах бусад төхөөрөмжүүд
				45261		Оролтын туслах төхөөрөмжүүд (компьютерийн гар, хулгана, удирдлага гэх мэт)
				45271		Медиа хадгалах суурин төхөөрөмжүүд
				45272		Медиа хадгалах зөөврийн төхөөрөмжүүд
				45289		Өгөгдлүүдийг автоматаар боловсруулах бусад хэрэгслүүд
				45290		Компьютерт зориулсан эд анги, нэмэлт хэрэгслүүд
				47314		Телевизийн хүлээн авагчаас бусад өгөгдлийг автоматаар боловсруулах системд ашиглагдахгүй дэлгэц, проектор
				47315		Өгөгдлийг автоматаар боловсруулахад ашиглагддаг дэлгэц, проектор
				88742		Компьютер болон дагалдах хэрэгслийн үйлдвэрлэлийн үйлчилгээ
				47211		Хүлээн авах төхөөрөмж бүхий дамжуулах төхөөрөмжүүд
				47212		Хүлээн авах төхөөрөмжгүй дамжуулах төхөөрөмжүүд
	2630*	Холбооны тоног төхөөрөмжийн үйлдвэрлэл		47213		Телевизийн камерууд
				47403		47211–47213, 47311–47315 болон 48220 дэд бүлгүүдийн бүрэлдэхүүн хэсгүүд, эд зүйлс

	2640*		<i>Хэрэглээний цахилгаан барааны үйлдвэрлэл*</i>	47214 47311 47312 47313 47323 47330 47402	Видео камер бичигчид Дуу бичих, буулгах төхөөрөмж, цагтай эсэхээс хамаарахгүй радио хүлээн авагч (машины хүлээн авагчаас бусад) Автомашинд ашигладагтай адил цахилгааны гадаад үүсвэргүйгээр ажиллах боломжгүй радио хүлээн авагч Дуу, дүрс бичлэг хийх, буулгах төхөөрөмж, радио хүлээн авагчтай эсэхээс хамаарахгүй телевизийн хүлээн авагч Видео бичих, буулгах хэрэгсэл Микрофон, түүний тавиур;чанга яригч, чихэвч, микрофоны болон яригчийнхослуулсан багц хэрэгслүүд; дууны давтамжийн цахилгаан өсгөгч; дуу өсгөгч хэрэгслүүд 47321, 47323, 47330 дэд бүлгүүдийн бүрэлдэхүүн хэсгүүд, эд зүйлс
	2670*		<i>Оптикын багаж,тоног төхөөрөмжийн үйлдвэрлэл*</i>	47215 38581 48323	Дижитал камерууд Видео тоглоомонд зориулсан удирдлагын пульт Бичил текстийг унших аппаратаас бусад кино зураг авалтын проектор болон дүрсний проектор
	2680*		<i>Соронзон болон оптикын хэрэгслийн үйлдвэрлэл*</i>	47530 47540 47910	Соронзон хуудастай картнаас бусад бичлэггүй соронзон хэрэгсэл Бичлэггүй оптик хэрэгсэл Соронзон тууз бүхий картууд
	3290*		<i>Өөр бүлэгт багтаагүй бусад үйлдвэрлэл*</i>	47590	Диск боловсруулалтад зориулсан матриц, тоног төхөөрөмжийг багтаасан бичлэгийн бусад хэрэгсэл
	5820		Програм хангамжийн хэвлэлт	47812 47814 47829 73311 83143 84341 84342 84392	Сүлжээний багцалсан програм хангамж Програмчлалын хэл, багаж хэрэгслийг багцаар боловсруулсан програм хангамж Бусад багцалсан хэрэглээний програмууд Компьютерийн програм хангамжийг ашиглах эрх зүйн зөвшөөрлийн үйлчилгээ Програм хангамжийн эх хувь Системийн програм хангамж татан авалт Хэрэглээний програм татан авалт Онлайн програм хангамж
	6201		Компьютерийн програмчлалын үйл ажиллагаа	83141	Хэрэглээнд зориулсан мэдээллийн технологийн хийц загвар, боловсруулалтын үйлчилгээ

	6202		Компьютерийн тоног төхөөрөмжийн удирдлага болон компьютерийн зөвлөх үйл ажиллагаа	83142		Сүлжээ, системд зориулсан мэдээллийн технологийнхийц загвар, боловсруулалтын үйлчилгээ
				83161		Сүлжээний менежментийн үйлчилгээ
	6020		Телевизийн програмчлал, нэвтрүүлэлтийн үйл ажиллагаа	83632		Радио, телевизийн зар сурталчилгааны цагийн худалдаа(захиалагчийн материалаар хийснээс бусад)
	6110		Утсаар дамжуулдаг харилцаа холбооны үйл ажиллагаа	84210 84221 84222		Интернэтийн гол сүлжээний үйлчилгээ Богино долгионоор интернэтэд орох үйлчилгээ Өргөн долгионооринтернэтэд орох үйлчилгээ
	6120		Утасгүй харилцаа холбооны үйл ажиллагаа	84290		Интернэт харилцаа холбооны бусад үйлчилгээ
	6311*	2	Мэдээлэл боловсруулах, нийтэд зориулж байршуулах болон холбогдох үйл ажиллагаанууд*	83151 83152 83159		Вэб сайт байршуулах үйлчилгээ Хэрэглээний үйлчилгээний хангамж Бусад юэб байршуулах болон мэдээллийн технологийн дэд бүтцийн хангамжийн үйлчилгээ
	6312		Вэб порталууд	83633		Интернэт сурталчилгааны орон зайн худалдаа(захиалагчийн материалаар хийснээс бусад)
	7730*		Биет бараа бүтээгдэхүүн болон машин механизм, тоног төхөөрөмжийн түрээс, зээлийн үйл ажиллагаа*	73124 73210		Операторгүй компьютерийг түрээслэх үйлчилгээ Телевизор, радио хүлээн авагч, видео хуурцаг тоглуулагч болон холбогдох бусад дагалдах жижиг хэрэгсэл, төхөөрөмжийг түрээслэх үйлчилгээ
	4742		Тусгай төрөлжсөн дэлгүүрүүдэд аудио-видео хэрэгслийн жижиглэнгийн худалдаа	62242		Дуут болон дүрст бичлэгтэй диск, хальс болон радио телевизийн тоног төхөөрөмжийг жижиглэнгээр худалдаалах зориулалттай төрөлжсөн дэлгүүрийн үйлчилгээ
	4651 4652*		Компьютер, дагалдах тоног төхөөрөмж, програм хангамжийг бөөнөөр худалдаалах Цахилгаан болон мэдээлэл харилцааны тоног төхөөрөмж, тэдгээрийн эд ангиудын бөөний худалдаа*	61184 61185		Компьютер болон багц програм хангамж Цахилгаан болон мэдээлэл харилцааны тоног төхөөрөмж, тэдгээрийн эд ангиуд
	9511		Компьютер болон дагалдах тоног төхөөрөмжийн засвар	87130		Компьютер болон дагалдах тоног төхөөрөмжийн засвар, үйлчилгээ
	3320*		Үйлдвэрийн машин механизм, тоног төхөөрөмжийг угсралт*	87340		Радио, телевизор, харилцаа холбооны хэрэгсэл, тоног төхөөрөмжийг суулгах үйлчилгээ
	6209		Мэдээллийн технологи болон компьютерийн үйлчилгээний бусад үйл ажиллагаанууд	87332		Персонал компьютер болон дагалдах тоног төхөөрөмжийг суулгах үйлчилгээ
Е. Загвар болон бүтээлч үйлчилгээ	7310		Зар сурталчилгаа	83620 83639		Зар сурталчилгааны цаг, орон зай худалдах болон худалдан авах(захиалагчийн материалаар хийсэн) Бусад зар сурталчилгааны цаг, орон зайн худалдаа(захиалагчийн материалаар хийснээс бусад)

Тайлбар:

- 1 Зөвхөн хөгжмийн бичлэг хийх зориулалттай дуу бичлэгийн аппаратыг багтаах шаардлагатай.
- 2 Өгөгдөл боловсруулахтай холбоотой үйл ажиллагааг багтаах шаардлагагүй.
- 3 Үүнд “бичлэгтэй аудио болон видео хальс, CD, DVD-ны бөөний худалдаа” багтдаг. Түүнчлэн өргөн хэрэглээний цахилгаан хэрэгсэл болох радио, телевизийн төхөөрөмж; CD, DVD тоглуулагч болон бичигч; стерео төхөөрөмж, видео тоглоомын тоглуулагч зэргийн бөөний худалдаа багтана.

ХОЛБОГДОХ САЛБАРЫН ДАГАЛДАХ МАТЕРИАЛ БОЛОН ТОНОГ ТӨХӨӨРӨМЖ					
Салбар	Үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагаа				
	ЭЗБТУАСА 4		Тодорхойлолт	БУНА 2	Тодорхойлолт
3. Спорт, чөлөөт цаг	1410*		Үслэг арьсан эдлэлээс бусад хувцасны үйлдвэрлэл*	28228 28236	Бусад бүлгүүдэд ороогүй бэлтгэлийн болон цанын хувцас, усан сэлэлтийн хувцас, бусад сүлжмэл болон нэхмэл хувцаснууд. Бэлтгэлийн болон цанын, усанд сэлэлтийн хувцас болон нэхмэл даавуугаар хийсэн хувцасны бусад хэрэгсэл (сүлжмэл материал орохгүй).
	2829*		Тусгай зориулалттай машин механизмын үйлдвэрлэл*	38600	Морин тойруулга, дүүжин, бай буудах газар болон бусад сонирхолтой, хөгжөөнт хэрэгсэл
	1520*		Гутлын үйлдвэрлэл*	29420 29490	Сагсан бөмбөг, теннис, гимнастикаар хичээллэх зориулалтын пүүз, биеийн тамирын пүүз болон бусад төстэй гутлууд Тэшүүрийн гуталнаас бусад спортын пүүз гутлууд
	3012		Спортын болон зугаалах завины угсралт	49410 49490	Нэмэлт хөдөлгүүртэй, хөдөлгүүргүй далбаат завинууд(хийлдэг завинаас бусад) Спортын болон амралт чөлөөт цагаа өнгөрөөх бусад төрлүүд; сэлүүрт завь, хөнгөн завь
	3230		Спортын бараа бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл	38410 38420 38430 38440 38450 29410	Цасны цана болон бусад гулгах хэрэгсэл; тэшүүр, дугуйт тэшүүр Усны цана, усан гулгалтын хавтан, сэлэх хавтанболон усан спортын бусад төрлүүдэд зориулсан хэрэгсэл Спортоор хичээллэх, гимнастикийн заалны тоноглол, хэрэгсэл Спортоор хичээллэх, гадаа ил задгай талбай дахь тоглоомын тоног төхөөрөмж Загасны дэгээ болон бусад загасчлах хэрэгсэл; загас болон эрвээхэй барих тор ба бусад төрлийн тор, ховоо Цанын гутал, цасны гутал болон хээрийн гулгалтын гутал
	4763		Төрөлжсөн дэлгүүрийн спортын хэрэгслийн жижиглэнгийн худалдаа	62255	Спортын бараа (унадаг дугуй багтана) бүтээгдэхүүн худалдаалдаг төрөлжсөн дэлгүүрийн жижиглэнгийн худалдаа
	4290*		Бусад барилга угсралтын үйл ажиллагаанууд*	53270	Гадаа амрах болон спортоор хичээллэхэд зориулсан барилга байгууламжууд
	4791*		Интернэт болон шуудангаар захиалга авдаг фирмүүдээр дамжуулсан жижиглэнгийн худалдаа*	62355	Спортын бараа бүтээгдэхүүнүүдийг (унадаг дугуй багтана)интернэт болон шуудангаар дамжуулах жижиглэнгийн худалдаалаа

Хүснэгт 3. 2007 оны уялдуулсан системийн (УС) ангиллаар тодорхойлогддог соёлын бараа, бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний олон улсын худалдаа

СОЁЛЫН БАРАА, БҮТЭЭГДЭХҮҮН				
Салбар	УС 07		Тодорхойлолт	Тодорхойлолт
А. Байгалийн болон соёлын өв				
Эртний эдлэл	970500		Эртний зоос судлал, түүх, угсаатны зүй, анатоми, хүний бие судлал, эрдэс судлал, археологи, палеонтологи, ургамал, амьтан судлалын талаарх сонирхлыг харуулсан цуглуулгын зүйлс, цуглуулга	89650* Эртний зоос судлал, түүх, угсаатны зүй, анатоми, хүний бие судлал, эрдэс судлал, археологи, палеонтологи, ургамал, амьтан судлалын талаарх сонирхлыг харуулсан цуглуулгын зүйлс, цуглуулга
	970600		100 гаруй жилийн түүхтэй эртний эд зүйлс	89660 100 гаруй жилийн түүхтэй эртний эд зүйлс
Б. Тоглолт болон баяр ёслолууд				
Хөгжмийн зэмсгүүд	830610		Хонх, харанга гэх мэт бусад зүйлс	69952 Цахилгаан биш үндсэн металл материалаар хийгдсэн хонх, харанга гэх мэтбусад зүйлс
	920110 920120 920190		Пианино Төгөлдөр хуур Бусад даралтат чавхдаст хөгжмийн зэмсгүүд (пианино-төгөлдөр хуураас бусад)	89813 Пианино (цахилгаан пианино орно), төгөлдөр хуур болон даралтат чавхдаст хөгжмийн зэмсгүүд
	920210 920290		Нумаар тоглодог утсан чавхдаст хөгжмийн зэмсгүүд (жишээ нь, хийл, босоо ятга) Гитар, ятга болон бусад чавхдаст хөгжмийн зэмсгүүд (даралтат болон нумаар тоглодог хөгжмөөс бусад)	89815 Бусад чавхдаст хөгжмийн зэмсгүүд (жишээ нь гитар, хийл, босоо ятга)
	920510 920590		Зэс гуулин үлээвэр хөгжим (жишээ нь кларнет, бүрээ, хөөрөгт цуур) Үлээвэр хөгжмийн зэмсгүүд (гуулин үлээвэр хөгжмөөс бусад)	89823 Бусад гуулин үлээвэр хөгжим (жишээ нь кларнет, бүрээ, хөөрөгт цуур)
	920600		Цохивор хөгжмийн зэмсгүүд (жишээ нь, бөмбөр, ксилофон, янчир, инцдүүр, маракас)	89824 Цохивор хөгжмийн зэмсгүүд (жишээ нь, бөмбөр, ксилофон, янчир, инцдүүр, маракас)
	920710		Баян хуураас бусад даралтат хөгжмийн зэмсгүүд	89825 (Баян хуураас бусад) Дуу нь цахилгаанаар үүсдэг илүү чангардаг даралтат хөгжмийн зэмсгүүд (Орган буюу бадралт баг бишгүүр гэх зэрэг)
	920790		Баян хуур болон дуу нь цахилгаанаар үүсдэг, чангардаг даралтат бус хөгжмийн зэмсгүүд	89826 Өөр газар заагдаагүй дуу нь цахилгаанаар үүсдэг дуу нь чангардаг хөгжмийн зэмсгүүд (баян хуур, гитар гэх мэт)
	920810 920890		Эгшигт хайрцаг Баян хуур, механик баян хуур, механик жиргэдэг шувуу, хөгжмийн хөрөө болон бусад хөгжмийн зэмсгүүд; шүгэл, эвэр бүрээ болон бусад дохиот үлээвэр хөгжмийн зэмсгүүд	89829 Эгшигт хайрцаг, баян хуур, механик баян хуур, механик жиргэдэг шувуу, хөгжмийн хөрөө болон бусад хөгжмийн зэмсгүүд; шүгэл, эвэр бүрээ болон бусад дохиот үлээвэр хөгжмийн зэмсгүүд

Дуу бичлэгийн хэрэгслүүд ¹	852321 852329		Соронзон хуудастай картууд Дуу болон бусад мэдээллийг бичиж буулгах соронзон хэрэгслүүд (37-р бүлгийн соронзон хуудастай карт, эд зүйлсээс бусад)	89842	Соронзон хэрэгсэл
	852351 852359		Цахилгаанаас хамааралгүйгээр өгөгдлүүдийг хадгалах дамжуулах төхөөрөмжүүд Дуу болон бусад мэдээллийг буулгах зориулалттай бичлэггүй хагас дамжуулах хэрэгсэл	89846	Хагас дамжуулагч хэрэгслүүд
	852380		Дискний үйлдвэрлэлд зориулсан анхдагч эх хувиуд болон матрицыг багтаасан дуу, мэдээлэл бичих бичлэгтэй, бичлэггүй хэрэгслүүд, эгшигт хайрцгын бичлэг	89489	Бусад диск, хальс, өгөгдлийг цахилгаанаас хамааралгүйгээр хадгалах төхөөрөмж, дискний үйлдвэрлэлд зориулсан анхдагч эх хувиуд болон матрицыг багтаасан дуу, мэдээлэл бичих бичлэгтэй, бичлэггүй хэрэгслүүд. (882-р бүлгийн бүтээгдэхүүнээс бусад)
	490400		Хэвлэмэл, гараар бичсэн, хавтасласан эсвэл хавтаслаагүй хөгжмийн бичлэгүүд	89825	Хэвлэмэл, гараар бичсэн, хавтасласан, зурагтай болон зураггүй хөгжмийн бичлэгүүд
В. Визуал урлаг ба гар урлал					
Зураг	970110		Гоёл чимэглэлийн зураг, зээгт наамал, хээлж зурж, гараар чимэглэсэн үйлдвэрийн бараа, бүтээгдэхүүнд хамаарагдахгүй 4906 бүлгийн зургуудаас бусад бүхэлдээ гараар хийгдсэн зураг, пастелууд	89611	Зураг, уран зураг, пастелууд
	970190		Зээгт наамал болон түүнтэй төстэй гоёл чимэглэлийн зургууд	89612	Зээгт наамал болон түүнтэй төстэй гоёл чимэглэлийн зургууд
	491191	2	Зураг, загвар, гэрэл зургууд	89287	Зураг, загвар, гэрэл зургууд
Визуал урлаг	970200		Өвөрмөц сийлбэр, зураасан зураг, чулуун бар	89620	Өвөрмөц сийлбэр, зураасан зураг, чулуун бар
	970300		Дурын материалаар хийсэн хөшөө, уран баримал, цээж баримал	89630	Дурын материалаар хийсэн бяцхан хүн хөшөө, уран баримал
	392640		Хуванцараар хийгдсэн жижиг хөшөө болон бусад гоёл чимэглэлийн зүйлс	89399*	Бусад бүлэгт заагдаагүй хуванцараар хийгдсэн бусад зүйлс
	442010 442090		Модоор хийсэн жижиг хүн хөшөө болон гоёл чимэглэлийн зүйлс Шигтгээ бүхий модон тавилга; ширээний хэрэгсэл болон үнэт эдлэлийн жижиг гоёмсог хайрцагнууд; модон шигтгээ, шигтгэмлүүд	63549*	82-р хэсэгт заагдаагүй модоор хийсэн жижиг хүн хөшөө болон гоёл чимэглэлийн зүйлс Модон тавилга; ширээний хэрэгсэл болон үнэт эдлэл хийхэд зориулсан жижиг гоёмсог хайрцагнууд; модон шигтгээ, шигтгэмлүүд
	691310		Жижиг хөшөөнүүд болон шаазан болон шавраар хийсэн гоёл чимэглэлийн ваар, шаазан эдлэл	66621	Жижиг хөшөөнүүд болон шаазан болон шавраар хийсэн гоёл чимэглэлийн ваар, шаазан эдлэл
	691390		Өөр газар заагдаагүй жижиг хүн хөшөө болон бусад гоёл чимэглэлийн вааран эдлэл (шаазан, гангар шаазангаас бусад)	66629	Бусад жижиг хүн хөшөөнүүд болон бусад гоёл чимэглэлийн вааран эдлэл
	701890		Бяцхан хүн хөшөө зэрэг шилэн эд зүйлс	66593*	Хүзүүний шилэн зүүлт; хиймэл сувд, үнэт болон хагас эрдэнийн зүйлс болон төстэй шилэн эд зүйлс (хиймэл үнэт эдлэлээс бусад); шилэн нүд (хиймэл эрхтнээс бусад); 1мм-ийн диаметрээс илүүгүй гэрлийн шил, жижиг үрлээр хийгдсэн гоёл чимэглэлийн эд зүйлс, гоёлууд

	830621		Үнэт металлаар чимэглэсэн суурь металл бүхий бяцхан хүн хөшөө болон гоёл чимэглэл	69782*	Металлаар хийсэн гоёл чимэглэл, эд зүйлс; гэрэл зургийн металл хүрээ; зураг болон бусад адил төстэй зүйлс; металл толь
	830629		Үнэт металлаар хийгдсэн жижиг хүн хөшөө болон гоёл чимэглэл (эртний эдлэл, цуглуулга, эд зүйлс, урлагийн бүтээлээс бусад)		
	960110		Зааны боловсруулсан яс болон түүгээр хийсэн зүйлс	89911*	Зааны яс, яс, яст мэлхийн хуяг, бугын эвэр, шүр, тана болон эдгээр материалаар хийсэн эд зүйлс болон сийлбэр хийх зориулалттай амьтны гаралтай бусад материалууд (цутгаж хийсэн зүйлс багтана)
	960190		Яс, яст мэлхийн хуяг, эвэр, бугын эвэр, шүр, тана болон эдгээр материалаар хийсэн эд зүйлс болон сийлбэр хийх зориулалттай амьтны гаралтай бусад материалууд(цутгаж хийсэн зүйлс багтана)		
Гар урлал	580500		Фламанд, обюссон маягийн хивсэн аравч шиг гараар урласан хивсэн бүтээгдэхүүнүүд болон бусад Бове маягийн гараар хатгасан төстэй бүтээгдэхүүнүүд	65891	Фламанд маягийн хивсэн аравч шиг гараар урласан хивсэн бүтээгдэхүүнүүд болон бусад гараар Бове маягийн хатгасан адил бүтээгдэхүүнүүд
	580610		Нарийн нэхмэл даавуу: үстэй даавуу (саглагар болон түүнтэй төстэй даавуу багтана), үслэг даавуу, илбэрэгтэй даавуу	65611	Нарийн нэхмэл даавуу: үстэй даавуу (сагсгар болон төстэй даавуубагтана), үслэг даавуу, илбэрэгтэй даавуу
	58620		Нарийн нэхмэл даавуу: 5%-ийн жинтэй болон түүнээс илүү уян даавуу, резинэн утастай бусад төрлийн даавуунууд	65612	Нарийн нэхмэл даавуу: 5%-ийн жинтэй болон түүнээс илүү уян даавуу, резинэн утастай бусад төрлийн даавуунууд
	580631		Нарийн нэхмэл даавуу: хөвөн даавуунууд	65613	Бусад нэхмэл даавуунууд
	580632		Нарийн нэхмэл даавуу:хүний гараар хийгдсэн ширхэгтэй даавуу		
	580639		Нарийн нэхмэл даавуу: нэхмэлийн материалаар хийгдсэн бусад даавуунууд		
	580640		Угааж бэхэлсэн сүлжээсгүй (болдюк) даавуу	65614	Угааж бэхэлсэн сүлжээсгүй (болдюк) дан нэхээстэй даавуу
	580810		Тасам; сүлжмэл хэгээдэс, дэгээнээс гадна хээ угалзгүй гоёлын засал чимэглэл	65632	Тасам; сүлжмэл хэгээдэс, дэгээ, дэгээ зүүгээр нэхсэнээс бусад цацаг залаа, зангилаа г.м
	58890		Бусад төрлийн тасам; сүлжмэл хэгээдэс, дэгээнээс гадна хээ угалзгүй гоёлын засал чимэглэл		
	580900		5605 ангиллын металл бүхий утсаар нэхсэн утсаар хийгдсэн даавуу хийх болон төстэй үйл ажиллагаанд ашиглагддаг даавуу	65491	Бусад газруудад заагдаагүй 651.91ангиллын металлаар нэхсэн болон металл утсаар хийгдсэн бөгөөд эдгээр нь даавуу хийх болон төстэй үйл ажиллагаанд ашиглагддаг
	581010		Тодорхой сэдэлгүй судлын дагуу ширхэгчилсэн хатгамал	65651	Судлын дагуу ширхэгчилсэн хатгамал буюу тодорхой сэдэвгүй хатгамал
	581091		Тууш шугаман эсвэл давтагдсан хээтэй хатгамал: хөвөн утсаар нэхсэн бусад хатгамал	65659	Судлын дагуу оёсон эсвэл давтагдсан хээтэй хатгамал
	581092		Судлын дагуу оёсон эсвэл давтагдсан хээтэй хатгамал: гараар хийсэн ширхгээр нэхсэн бусад хатгамал Судлын дагуу оёсон эсвэл давтагдсан хээтэй хатгамал: нэхмэлийн бусад материалуудаар		

	581099		НЭХСЭН ХАТГАМАЛ		
--	--------	--	-----------------	--	--

	581100		Ширмэл нэхмэлийн бүтээгдэхүүнүүд	65740	Бусад газруудад заагдаагүй үдэж болон бусад аргаар бэхэлсэн нэг ба түүнээс илүү давхаргатай нэхмэлийн материалаар хийсэн ширмэл нэхмэлийн бүтээгдэхүүнүүд
	600240 600290 600310 600320 600330 600340 600390		Резинин утасгүй, илүү уян хатан, 5%-ийн жинтэй, 30 см-ээс илүүгүй өргөнтэй, тусгай хэгээдэс, дэгээгээр нэхсэн сүлжмэл даавуу Резинин утастай, илүү уян хатан, 5%-ийн жинтэй, 30 см-ээс илүүгүй өргөнтэй, тусгай хэгээдэс, дэгээ бүхий сүлжмэл даавуунууд Өргөн нь 30 см-ээс илүүгүй бөгөөд хэгээдэс, дэгээгээр нэхсэн амьтны өд, ноосоор хийсэн даавуу Өргөн нь 30 см-ээс илүүгүй бөгөөд хэгээдэс, дэгээгээр нэхсэн хөвөн даавуу Өргөн нь 30 см-ээс илүүгүй бөгөөд хэгээдэс, дэгээгээр нэхсэн синтетик даавуу Өргөн нь 30 см-ээс илүүгүй бөгөөд хэгээдэс, дэгээгээр нэхсэн хиймэл даавуу Өргөн нь 30 см-ээс илүүгүй бөгөөд хэгээдэс, дэгээгээр нэхсэн бусад төрлийн даавуунууд	65521	Өргөн нь 30 см-ээс илүүгүй бөгөөд хэгээдэс, дэгээгээр нэхсэн, нэвчдэггүй, цуурдаггүй хэгээдэс, дэгээ зүүгээр нэхсэн сүлжмэл даавуу даавуунууд
	600410 600490		Резинин утасгүй, илүү уян хатан, 5%-ийн жинтэй, 30 см-ээс илүүгүй өргөнтэй тусгай хэгээдэс, дэгээгээр нэхсэн сүлжмэл даавуу Резинин утастай, илүү уян хатан, 5%-ийн жинтэй, 30 см-ээс илүүгүй өргөнтэй, тусгай хэгээдэс, дэгээ бүхий сүлжмэл даавуунууд	65522	Резинин утастай, илүү уян хатан, 5% -ийн жинтэй, өргөн нь 30 см-ээс илүүгүй бөгөөд хэгээдэс, дэгээгээр нэхсэн нэвтрүүлэхгүй, бүтээхгүй, цуулагдахгүй хэгээдэс, дэгээгээр нэхсэн сүлжмэл даавуу
Үнэт эдлэл	711311 711319 711320		Үнэт металлаар бүрсэн болон бүрээгүй мөнгөн эдлэл Үнэт металлаар бүрсэн болон бүрээгүй үнэт металлаар хийсэн үнэт эдлэл Үнэт металлаар бүрсэн энгийн металлаар хийсэн гоёл чимэглэл	89731	Бусад үнэт металлаар бүрсэн үнэт металаар хийсэн үнэт эдлэл (цаг, цагны гадраас бусад)
	711411 711419 711420		Үнэт металлаар бүрсэн болон бүрэгдээгүй зарим хэсгийг алт, мөнгөөр бүрсэн гоёл чимэглэл Үнэт металлаар бүрсэн болон бүрээгүй үнэт металлаар хийж алт, мөнгөөр бүрсэн үнэт эдлэл Үнэт металлаар бүрсэн энгийн металлаар хийж алт, мөнгөөр бүрсэн гоёл чимэглэл	89732	Үнэт металлаар бүрсэн үнэт металл буюу“алт, мөнгөөр бүрсэн”үнэт эдлэл (897.31 дэх ангиллын бараа бүтээгдэхүүнээс бусад)
	711610 711620		Таримал болон жинхэнэ сувдан эдлэл Үнэт болон хагас үнэт эрдэнийн чулуу (байгалийн, нийлэг, хиймэл)	89733	Таримал болон жинхэнэ сувдан буюу үнэт болон хагас үнэт эрдэнийн чулуун эдлэл (байгалийн, нийлэг, хиймэл)
Гэрэл зураг авалт	370510 370590		Оффсет хэвлэлийн хэвлэхэд зориулсан кино хальснаас бусад гэрэл зургийн ялтас, угааж боловсруулсан хальс Гэрэл зургийн ялтас, угаасан хальс (хэвлэхэд зориулагдсан кино хальснаас гадна)	88260*	Кино хальснаас бусад гэрэл зургийн ялтас, угааж боловсруулсан хальс
Г. Ном, хэвлэл					
Ном	490110		Хэвлэсэн ном, товхимол, гарын авлага болон бусад төрлийн нугалсан буюу нугалаагүй дан хуудсан дээр хэвлэгдсэн хэвлэлүүд	89215	Хэвлэсэн ном, товхимол, гарын авлага болон бусад төрлийн нугалсан буюу нугалаагүй дан хуудсан дээр хэвлэгдсэн хэвлэлүүд
	490191		Толь бичиг, нэвтэрхий толь болон цуврал хэвлэл	89216	Дан хуудсан дээр хэвлэгдээгүй толь бичиг, нэвтэрхий толь
	490199		Хэвлэсэн ном, товхимол болон бусад төстэй хэвлэл	89219	Бусад хэвлэсэн ном, товхимол болон төстэй хэвлэлүүд (хуудаснуудаас бусад)

Сонин	490210		Сонин, сэтгүүл болон долоо хоногт 4-өөс доошгүй удаа гардаг зар сурталчилгааны материалтай зурагт тайлбартай, тайлбаргүй тогтмол хэвлэл	89221	Сонин, сэтгүүл болон долоо хоногт 4-өөс доошгүй удаа гардаг зар сурталчилгааны материалтай зурагт тайлбартай, тайлбаргүй тогтмол хэвлэл
	490290		Бусад сонин, сэтгүүл болон тогтмол хэвлэлүүд	89229	Бусад сонин, сэтгүүл болон зар сурталчилгааны материал бүхий зурагт тайлбартай, тайлбаргүй тогтмол хэвлэлүүд
Хэвлэлийн бусад бүтээгдэхүүн	490300		Хүүхдийн зурсан зураг болон буддаг ном	89212	Хүүхдийн зурсан зураг болон буддаг ном
	490591		Газрын зураг болон ном шиг хийгдсэн бүх төрлийн ус зүйн схем болон бусад схем диаграмууд	89213	Газрын зураг болон ном хэлбэрээр хийгдсэн схем диаграмууд
	490510		Газрын зураг болон бөмбөрцөг хэлбэртэй бүх төрлийн ус зүйн схемүүд	89214	Газрын зураг болон номын хэлбэрээр хэвлэгдээгүй ус зүйн болон адилтай төстэй бүх төрлийн хэвлэмэл схемүүд (ханын газрын зураг, байршил зүйн төлөвлөгөө, бөмбөрцөг багтана)
	490599		Газрын зургууд болон бусад бүх төрлийн ус зүйн болон адил төстэй схемүүд		
	490900		Шуудангийн ил захидал, хэвлэмэл болон зурагт, баярын ил захидал	89242	Хэвлэсэн болон шуудангийн зурагт ил захидал; дугтуйтай болон дугтуйгүй, зурагтай болон зураггүй, мэдээлэл болон хувь хүний мэндчилгээ бүхий ил захидлууд
	491000		Блокон хуанлиг оруулаад хэвлэсэн бүх төрлийн хуанли	89284	Блокон хуанлиг оруулаад хэвлэсэн бүх төрлийн хуанли
Д. Аудио-визуал болон интерактив хэрэгслүүд					
Кино болон видео кино	370610		35мм болон түүнээс илүү өргөнтэй дууны замтай, замгүй болон зөвхөн дууны замтай үзвэрт кино	88310	35мм болон түүнээс илүү өргөнтэй дууны замаас бүрдсэн болон үзвэрт зөвхөн дууны замтай кино
	370690		35мм-ээс доош өргөнтэй дууны замаас бүрдсэн болон дууны замтай, замгүй үзвэрт гарсан кино	88390	Дууны замаас бүрдсэн болон дууны замтай, замгүй үзвэрт гарсан кино
	950410		Телевизийн хүлээн авагчтай хэрэглэгддэг видео тоглоомууд	89431	Телевизийн хүлээн авагчтай хэрэглэгддэг видео тоглоомууд
Е. Дизайн болон бүтээлч үйлчилгээ					
Уран барилга, дизайн	490600		Уран барилгын, инженерийн, үйлдвэрлэлийн, худалдааны, байршил зүйн болон бусад төстэй зорилго бүхий гараар хийгдсэн эх төлөвлөгөө, зураглалууд; гар бичмэлүүд; дээрх бүтээлүүдийг хувилсан мэдрэгч цаасан дээрх буюу гэрэл зургийн бүтээл	89282*	Уран барилгын, инженерийн, үйлдвэрлэлийн, худалдааны, байршил зүйн болон бусад төстэй зорилго бүхий гараар хийгдсэн эх төлөвлөгөө, зураглалууд; гар бичмэлүүд; хувилсан болон мэдрэгч цаасан дээрх гэрэл зургийн бүтээл
СОЁЛЫН БУСАД ДАГАЛДАХ БҮТЭЭГДЭХҮҮНҮҮД					
Ё. Аялал жуулчлал³					
Ж. Спорт, чөлөөт цаг⁴					

Тайлбар:

- 1 Бичлэгтэй болон бичлэггүй хэрэгслүүд багтдаг. Эдгээрээс заримыг нь хасч, заримыг нь өргөжүүлсэн ангилалд багтаах шаардлагатай.
- 2 Энэ ангиллаас дизайныг хасаад харин Е-Дизайн болон бүтээлч үйлчилгээ гэсэн ангилалд оруулбал зохино.
- 3 Жуулчдын худалдаж авдаг соёлын бүтээгдэхүүнүүдийг А-аас Е хүртэлх тохирох салбарт багтаасан.
- 4 Спортын болон чөлөөт цаг өнгөрөөхөд зориулагдсан бараа бүтээгдэхүүнүүдийг хамрахгүй. Соёлын ёс заншлыг соёлд хамааруулан үзсэн. Спорт болон чөлөөт цагт зориулсан бүх бараа бүтээгдэхүүнүүдийг тоног төхөөрөмжийн материал гэж тооцсон.

СОЁЛЫН БАРАА БҮТЭЭГДЭХҮҮН ДАГАЛДАХ МАТЕРИАЛ, ТОНОГ ТӨХӨӨРӨМЖ					
Б. Тоглолт, баяр ёслол					
Баяр ёслол	950510		Христийн мэндэлсний баярт зориулсан зүйлс	89445	Христийн мэндэлсний баярт зориулсан бусад зүйлс
	950590		Алиалагч, илбийн үзүүлбэрийг багтаасан өөр газарт заагдаагүй багт наадам фестивалд зориулсан зүйлс	89449	Баяр цэнгээнд зориулсан бусад зүйлс
	950810		Явуулын цирк болон циркийн амьтад	89460*	Морин тойруулга, дүүжин, бай буудлагын газар, циркийн сонирхолтой тоглолтууд, явуулын цирк, амьтны хүрээлэн, театрууд
Хөгжим	851920		Банкны карт, зоос, цаасан мөнгө болон төлбөрийн бусад хэрэгслээр ажилладаг дуу бичлэгийн аппарат	76331	Банкны карт, зоос, цаасан мөнгө болон төлбөрийн бусад хэрэгслээр ажилладаг аппаратууд
	851930		Тоглуулагч (цахилгаан тоглуулагч)	76335	Тоглуулагч (цахилгаан тоглуулагч)
	851810		Микрофон, микрофоны тулгуурууд	76421	Микрофон, микрофоны тулгуурууд
	851821 851822		Корпуст нь оруулж суулгасан нэг чанга яригч Нэг корпуст оруулж суулгасан хэд хэдэн чанга яригч	76422	Корпуст нь оруулж суулгасан чанга яригч
	851829		Бусад микрофон, тэдгээрийн суурь	76423	Корпуст нь оруулж суулгаагүй чанга яригч
	851830		Микрофонтой холбогдсон ба холбогдоогүй чихэвчнүүд, нэг ба түүнээс дээш чанга яригч, микрофоноос бүрдсэн систем	76424	Микрофон ба чанга яригчаас бүрдсэн чихэвч болон систем
	851840		Аудио давтамжит цахилгаан өсгөгч	76425	Аудио давтамжит цахилгаан өсгөгч
	851850		Дууны цахилгаан өсгөгчийн системүүд	76426	Дууны цахилгаан өсгөгчийн системүүд
	920930 920991 920992 920994 920999		Хөгжмийн зэмсэгт зориулсан утас, чавхдас Төгөлдөр хуурын хэсгүүд, дагалдах хэрэгслүүд 9202 ангиллын хөгжмийн зэмсгүүдийн эд анги, дагалдах хэрэгслүүд 9207 ангиллын хөгжмийн зэмсгүүдийн эд анги, дагалдах хэрэгслүүд Бусад бүлэгт ангилагдаагүй хөгжмийн зэмсгүүдийн (эгшигт хайрцагт зориулсан бүтэц механизм, карт, механик зэмсэгт зориулсан жижиг гол) эд анги, дагалдах хэрэгслүүд; хурд хэмжигч-метроном, хөглүүр болон бусад бүх төрлийн хөглөгч зэмсгүүд	89890	Хөгжмийн зэмсгүүдийн (эгшигт хайрцагт зориулсан бүтэц механизм, карт, механик зэмсэгт зориулсан жижиг гол) эд анги, дагалдах хэрэгслүүд; хурд хэмжигч (метроном), хөглүүр болон бусад бүх төрлийн хөглөгч зэмсгүүд
В. Визуал урлаг ба гар үйлдвэрлэл					
Гэрэл зураг	370120 370130		Шууд хэвлэх зориулалттай хальс 255 мм-ээс дээш зузаантай хальс, бусад төрлийн ялтас	88220*	Хавтгай хэвлэлийн гэрэл зургийн хальс, ялтас, цаас, даавуунаас бусад дурын материалаар хийсэн мэдрэх хальс болон шууд хэвлэлийн хальс, савлагаатай, савлагаагүй гэрэл зургийн хальс
	370191		Хавтгай хэвлэлд зориулсан гэрэл зургийн ялтас, хальс, өнгөт гэрэл зурагт зориулсан мэдрэмтгий хальс, Нэг өнгөтэй гэрэл зургийг хавтгайгаар хэвлэх гэрэл зургийн хальс, ялтас, цаас, даавуунаас бусад өөр бусад материалаар хийсэн мэдрэх хальс болон шууд хэвлэлийн хальс, 255мм-ээс бага хэмжээгээр, хавтгайгаар хэвлэх гэрэл зургийн хальс, ялтас		
	370199				

	3702	7	Цаас, картон, даавуунаас бусад дурын материалаар хийсэн мэдрэг, боловсруулаагүй гэрэл зургийн ороолттой хальс	88230*		Цаас, картон, даавуунаас бусад дурын материалаар хийсэн мэдрэг, гэрэл цохиогүй гэрэл зургийн ороолттой хальс
	3703	8	Боловсруулаагүй мэдрэг гэрэл зургийн цаас, картон, даавуу	88240*		Боловсруулаагүй мэдрэг гэрэл зургийн цаас, картон, даавуу
	370400		Гэрэл зургийн угаагаагүй хальс, картон, даавуу	88250		Гэрэл зургийн угаагаагүй хальс, картон, даавуу
	370710		Мэдрэмтгий чанарыг нэмэгдүүлдэг эмульсэн бодис	88210		Гэрэл зурагт ашиглагддаг химийн бусад бодисууд (янз бүрийн материал, бодистой холбоотой лак, цавуу зэргээс бусад); тохирсон хэмжээтэй гэрэл зурагт хэрэглэгдэх хольцгүй бодисууд
	370790		Гэрэл зурагт ашиглагддаг химийн бусад бодисууд			
	9006	9	Янз бүрийн камер, дагалдах хэрэгсэл (кино зургийн аппаратнаас бусад)	8811*		Камер (киноны камераас бусад); вспышканы аппарат, гэрэл гялсхийдэг (778.2 дэд бүлэг дэх цэнэггүй чийдэнгээс бусад); камерийн бүрдүүлэгч эд анги, дагалдах зүйлс
	901010 901050 901060		Гэрэл зургийн цаас, угаасан ороолттой хальсийг автоматаар боловсруулах болон ороолттой цаас, гэрэл зургийн болон киноны хальсыг автоматаар угаахад зориулсан тоног төхөөрөмж Гэрэл зургийн лабораторийн зориулалттай бусад тоног төхөөрөмж; рентген аппарат Тусгалын дэлгэцнүүд	88135		Өөр газарт заагдаагүй гэрэл зургийн лабораторийн зориулалттай бусад тоног төхөөрөмж (кино зураг авалтын, мэдрэмтгий хагас дамжуулагч материалаар хийсэн хэвлэх зургийг тусгах төхөөрөмж); рентген аппарат; тусгалын дэлгэцнүүд
	901090		Гэрэл зургийн лабораторийн тоног төхөөрөмжийг бүрдүүлэгч эд анги, дагалдах хэрэгсэл	88136		881.35 хэсгийн тоног төхөөрөмжийг бүрдүүлэгч эд анги, дагалдах хэрэгсэл
Г. Ном хэвлэл						
	844314		Ороомогтой өгөлттэй өндөр хэвлэлээс бусад хэвлэлийн тоног төхөөрөмж	72661		Өндөр хэвлэлийн тоног төхөөрөмж
	844315		Ороомоггүй өгөлттэй хэвлэлээс бусад өндөр нарийн хэвлэлийн тоног төхөөрөмж			
	834316		Өндөр хэвлэлийн тоног төхөөрөмж	72663		Өндөр хэвлэлийн тоног төхөөрөмж
	834317		Сийлбэрийн (товойлгох) хэвлэлд зориулсан тоног төхөөрөмж	72665		Сийлбэрийн хэвлэлд зориулсан тоног төхөөрөмж
Д. Аудио-визуал , Интерактив мэдээллийн хэрэгсэл						
Аудио-визуал хэрэгсэл	852110		Соронзон хальс уншуулах болон видео бичлэгийн тоног төхөөрөмж	76381		Соронзон хальстай видео тохируулагчтай болон видео тохируулагчгүй бичлэгийн болон тоглуулагч тоног төхөөрөмж
	852190		Тохируулагчтай болон тохируулагчгүй бичлэгийн болон тоглуулагч төхөөрөмж (видео камерт байдаг бичлэг хийх тоноглол, соронзон хальстай тоноглолоос бусад)	76384		Тохируулагчтай болон тохируулагчгүй бичлэгийн болон тоглуулагч төхөөрөмж
	852550		Дамжуулагч аппарат	76431		Дамжуулагч аппарат
	862560		Хүлээн авагчтай дамжуулагч аппарат	76432		Хүлээн авагчтай дамжуулагч аппарат
	852580		Телевизийн, видео, дижитал камеруудын бичигч төхөөрөмж	76484		Телевизийн, видео, дижитал камеруудын бичигч төхөөрөмж

Аудио-визуал хэрэгсэл	8527	Дуу бичигчтэй, бичигчгүй, тоглуулагч төхөөрөмжтэй болон төхөөрөмжгүй, цагтай болон цаггүй нэг эсвэл хэд хэдэн корпус т байрласан радио хүлээн авагчид	762	Дуу бичигчтэй, бичигчгүй, тоглуулагч төхөөрөмжтэй болон төхөөрөмжгүй, цагтай болон цаггүй нэг эсвэл хэд хэдэн корпус т байрласан радио хүлээн авагчид
	8528	Телевизийн хүлээн авагчгүй дэлгэц, проекторууд; дуу бичих сэргээх төхөөрөмжтэй, төхөөрөмжгүй болон радио хүлээн авагчтай ба хүлээн авагчгүй телевизийн хүлээн авагчид	761	Телевизийн хүлээн авагчгүй дэлгэц, проекторууд; дуу бичих сэргээх төхөөрөмжтэй, төхөөрөмжгүй болон радио хүлээн авагчтай ба хүлээн авагчгүй телевизийн хүлээн авагчид
	9007	Дуу бичигчтэй болон бичигчгүй, сэргээгчтэй төхөөрөмжтэй кино аппарат, проекторууд	8812	Дуу бичигчтэй болон бичигчгүй, тоглуулагчтай болон тоглуулагчгүй кино камер, проекторууд, тэдгээрт хамрагдах хэрэгслүүд
	900820	Хувилах боломжтой болон боломжгүй унших зориулалттай микрофильм, микрофиш болон бусад бичил төхөөрөмжүүд	88131	Хувилах боломжтой болон боломжгүй зүйлийг унших зориулалттай микрофильм, микрофиш болон бусад бичил төхөөрөмжүүд
	900810 900830	Дүрсний проектор Дүрсний бусад проекторууд	88132	Өөр газар заагаагүй дүрсний проекторууд
	900840	Фото өсгөгч (киноныхоос бусад) ба бууруулагч	88133	Фото өсгөгч (киноныхоос бусад) ба бууруулагч
	900890	9008 ангилалд хамаарах дүрсний проекторын эд анги, дагалдах хэрэгслүүд,	88134	881.31-881.33 ангиллын тоног төхөөрөмжийн эд анги, дагалдах хэрэгслүүд
Компьютер, дагалдах тоног төхөөрөмж	847130	Өгөгдлийг автоматаар боловсруулах зөөврийн төхөөрөмжүүд	75220	10кг-аас илүүгүй жинтэй, төвийн боловсруулах төхөөрөмж, дэлгэц, гар бүхий зөөврийн автомат өгөгдөл боловсруулах машин
	847141	Бусад орох, гарах байгууламж болон төвийн системийг нэг корпус т нэгтгэсэн өгөгдлийг автоматаар боловсруулах төхөөрөмж	75230	Өгөгдлүүдийг автоматаар боловсруулах бусад төхөөрөмжүүд
	847149	Системчилсэн өгөгдлүүдийг автоматаар боловсруулах төхөөрөмжүүд		
	847150	847141 эсвэл 847149 дэд санамжийн ангиллуудад зааснаас бусад блок, орох гарах байгууламжийг нэг корпус т багтаасан эсвэл багтаагаагүй процессорууд		
	847160	Орох, гарах байгууламжууд нь нэг корпус т байдаг эсвэл санах блокгүй төхөөрөмжүүд	75260	Орох, гарах байгууламжууд нь нэг корпус т байдаг эсвэл санах блокгүй төхөөрөмжүүд
	847170	Хадгалах төхөөрөмжүүд	75270	Хадгалах төхөөрөмжүүд
	847180	Өгөгдлийг автоматаар боловсруулах бусад тоног төхөөрөмжүүд	75280	Өгөгдлийг автоматаар боловсруулах бусад тоног төхөөрөмжүүд
	847330	8471 ангиллын тоног төхөөрөмжийн эд анги, хэрэгслүүд	75997	752 бүлгийн тоног төхөөрөмжүүдтэй илүү ашиглагддаг эд анги, хэрэгслүүд (цүнх, корпус болон бусад төстэй зүйлсээс бусад)

Тайлбар:

- 5 Зөвхөн явуулын цирк болон амьтдыг багтаана (950890 ангиллыг хамрахгүй).
- 6 Гэрэл зургийн хальс болон рентгений хальсыг хасна (370110 ангилал).
- 7 Рентген зурагт зориулсан ороолттой зургийн хальсыг хасна (370210 ангилал).
- 8 Зөвхөн гэрэл зургийг багтаана.
- 9 Тусгай зориулалтын камеруудыг хасна. Эмнэлгийн оношлогоонд зориулсан камер гэх мэт (900630 ангилал).

Нэмэлт бараа бүтээгдэхүүний дагалдах материал, тоног төхөөрөмж					
Ж. Аялал жуулчлал					
	890110		Усан аяллын усан онгоц	79328	Усан аяллын том, жижиг онгоцнууд, бүх төрлийн хүн тээврийн зориулалттай бярвааз, завинууд

3. Спорт, чөлөөт цаг					
СОЁЛЫН САЛБАР ДАХЬ МЭРГЭЖЛҮҮД					
Салбар	Үүрэг		АМОУСА 08	Тодорхойлолт	
А · Б а й	0619	Эзэх	Өвлийн спортоор хичээллэхэд зориулам	Мөсний тэшүүр, дугуйт тэшүүр болон галерейн техник	боддох мэргэжлүүд
	Түгээн	дэлгэр	төхөөрөмж (цаана, цанын бөмбөг, хиймэл цана, цанын бөмбөг)	Мөсний тэшүүр, дугуйт тэшүүр болон галерейн техник	чид
Спорт	950621		Дарвуулт завь	89474	Усны цана, усны цананд зориулсан хавтан, дарвуулт завь болонбусад усны спортын төхөөрөмжүүд
	950629		Усны цана, усны цананд зориулсан хавтан, усны спортын төхөөрөмжүүд (дарвуулт завинаас бусад)		
	950631		Гольфын цохиур	89475	Гольфын тоног төхөөрөмж
	950632		Бөмбөг		
	950639		Гольфын тоног, төхөөрөмж (бөмбөг болон цохиурын иж бүрдлээс бусад)		
	950640		Ширээний теннисний эд зүйлс, хэрэгсэл	89479	Өөр газарт заагдаагүй спортын бараа бүтээгдэхүүнүүд
	950661		Ширээний теннисний бөмбөг		
	950662		Хийлдэг бөмбөг		
Спорт, чөлөөт цаг	950669		Бусад төрлийн бөмбөг (ширээний теннисний болон гольф бөмбөгнөөс бусад)		
	950699		Ерөнхий биеийн тамирын дасгалд зориулсан бусад хэрэгсэл, төхөөрөмж		
	950651		Газрын теннисний цохиур	89476	Газрын теннис ба агаарын теннисний цохиур болон төстэй тоглоомуудын утастай ба утасгүй цохиурууд
	950659		Агаарын теннисний цохиур болон төстэй утастай ба утасгүй тоглоомууд (ширээний теннисний цохиураас бусад)		
	950670		Мөсний тэшүүр, дугуйт тэшүүр	89472	Мөсний тэшүүр, дугуйт тэшүүр (тэшүүртэйтэшүүрийнгутал багтана)
	950691		Биеийн тамирын дасгалын тоног төхөөрөмж, хэрэгсэл	89478	Гимнастик, дасгал, хөнгөн атлетикийн тоног төхөөрөмж, хэрэгсэл
	890310		Спортоор хичээллэх, амрахад зориулагдсан хийлдэг завинууд	79311	Хийлдэг завь (сэлүүрт завь, хөнгөн завь багтана)
	890391		Дарвуулт завь	79312	Нэмэлт хөдөлгүүртэй болон хөдөлгүүргүй, хийлдэггүй дарвуулт завь
Бооцоог тоглоомууд	890392		Моторт завь	79319	Өөр газарт заагдаагүй, спортоор хичээллэх, амрахад зориулагдсан хийлдэггүй сэлүүрт завь, хөнгөн завь, усан онгоц
	890399		Жижиг усан онгоц		
	950890	10	Морин тойруулга, дүүжин, бай буудлагын газар, сонирхолтой тоглолтууд, нүүдлийн театр	89466	Морин тойруулга, дүүжин, бай буудлагын газар, сонирхолтой тоглолтууд, нүүдлийн театр
Бооцоог тоглоомууд	950490		Казиногийн тоглоомын ширээ, боулингийн автоматтөхөөрөмж, ширээний болон тасалгааны хөгжөөнт тоглоом (зоосон, цаасан болон задгай мөнгө хийж ажилладаг тоглоом болон телевиз ашигладаг видео тоглоом, билльярд, тоглоомын картуудаас бусад)	89439	Өөр газарт заагдаагүй тасалгааны тоглоомд зориулсан ширээ, хөгжөөнтэй тоглоомын хэрэгсэл, зүйлс

Тайлбар:

10 Явуулын цирк, амьтны хүрээлэнгээс бусад (9508.10)

Хүснэгт 4. АМОУСА 08 ангиллаар тодорхойлогдсон соёлын салбарын ажил мэргэжлүүд

	Үзүүлэн таниулах/хүртэхүй	1349	2	Бусад бүлэгт ангилагдаагүй мэргэжлийн үйлчилгээ үзүүлж буй менежерүүд
	Архив/хадгалалт	2133 2621	3 4	Байгаль хамгаалах мэргэжилтнүүд Архивын эрхлэгч болон хадгалагч
Б. Тоглолт, баяр ёслол	Бүтээх	2659		Бусад бүлэгт ангилагдаагүй бүтээлч, соёлын салбарын жүжигчид
	Үйлдвэрлэл	2652		Хөгжимчид, дуучид, хөгжмийн зохиолч
		2653		Бүжигчид, бүжиг дэглээчид
		7312		Хөгжмийн зэмсэг үйлдвэрлэгч, хөгжим хөглөгчид
	Боловсрол/сургалт	2310 2320 2354	6 6	Их сургууль болон дээд боловсролын сургалтын байгууллагын багш нар Мэргэжлийн боловсролын байгууллагын багш нар Хөгжмийн бусад багш нар
В. Визуал урлаг, гар урлал	Бүтээх	2651 3118		Визуал зураачид Шугам зурагчин
	Үйлдвэрлэл	3431		Гэрэл зурагчид
		7313		Уран дархчууд, үнэт чулууны засварчид
		7314		Ваарчин, түүнтэй төстэй мэргэжил
		7315		Шил үлээгч, сийлбэрчид, өнгөлөгч, засал чимэглээч
		7316		Зар сурталчилгааны зураач, чимэглэх зураач, сийлбэрч, хөөмөлч
		7317		Модоор сийлбэр хийгчид, сагс сүлжигчид, адил төстэй материалаар эд зүйлс үйлдвэрлэгчид
		7318		Нэхмэлчин, элдүүрчин (адил төстэй материалаар эд зүйлс үйлдвэрлэгчид)
		7319		Бусад бүлэгт ангилагдаагүй гар урлалын мастерууд
		7522		Мужаан, нарийн мужаан түүнтэй төстэй мастерууд
		7531		Эрэгтэй, эмэгтэй хувцасны оёдолчин, элдүүрчин, малгайчид
		7532		Загвар зохион бүтээгч, малгай хийгч, арьс элдэгч, хувцасны эсгүүрчид
		7533		Оёдолчин, хатгамалч болон тэдгээртэй төстэй мэргэжлүүд
		7534		Хана цааслагч болон төстэй мэргэжлүүд
		7535		Элдүүрчин, арьс шүүлэгч, арьс үсний мэргэжилтнүүд
		7536		Гуталчин, түүнтэй төстэй мэргэжлүүд
		7549		Бусад бүлэгт ангилагдаагүй гар урлал болон холбогдох мастерууд

	Боловсрол/сургалт	2310 2320 2330 2355	7 7 7 8	Их дээд сургуулийн багш нар Мэргэжлийн боловсролын багш нар Дунд сургуулийн багш Урлаг судлалын бусад багш нар
Г. Ном, хэвлэл	Бүтээл	2641		Зохиолч болон бусад төстэй мэргэжилтнүүд
	Үйлдвэрлэл, түгээн дэлгэрүүлэх үйл ажиллагаа	2642 2643		Сэтгүүлч Орчуулагч, хэлмэрч болон хэл шинжээчид
	Архивлалт/хадгалалт	2622 4411		Номын санч болон тэдгээртэй холбоотой мэдээллийн салбарын мэргэжилтнүүд Номын сангийн ажилтнууд
Д. Аудио- визуал, интерак тив хэрэгслүүд	Үйлдвэрлэл	2513 2654 2655 3435		Мультимедиа, вэб хөгжүүлэгчид Театр, киноны холбогдох найруулагч, продюсерууд Жүжигчид Соёл, урлагийн салбарын бусад мэргэжилтнүүд
	Түгээн дэлгэрүүлэлт	2656		Радио, телевиз болон бусад мэдээллийн хэрэгслийн нэвтрүүлэгчид
	Боловсрол/сургалт	2310 2320	10 10	Их, дээд сургуулийн багш нар Мэргэжлийн сургуулийн багш нар
Е. Дизайн, бүтээлч үйлчилгээ	Бүтээл	2161 2162 2163 2164 2165 2166 3432		Барилгын архитектор Газар зохион байгуулалтын архитектор Хувцас, бүтээгдэхүүний дизайнер Хот болон авто зам төлөвлөлтийн мэргэжилтнүүд Газрын зургийн мэргэжилтэн, маркшейдерүүд Мультимедиа болон график дизайнер Интерьер дизайнер, засал чимэглэлч
	Үйлдвэрлэл	3118		Шугам зурагчин
	Түгээн дэлгэрүүлэлт	1222 2431		Зар сурталчилгаа болон олон нийттэй харилцах менежерүүд Зар сурталчилгаа, маркетингийн мэргэжилтнүүд
	Боловсрол/сургалт	2310 2320	11 11	Их, их дээд сургуулийн багш нар Тусгай мэргэжлийн сургуулийн багш нар

Тайлбар:

- 1 Археологич, хадгалан хамгаалагчид багтана.
- 2 Архив, музейн менежер, эрхлэгчид багтана. Боломжтой бол театрын менежерүүд Б-Тоглолт, баяр ёслол гэсэн салбарт багтдаг.
- 3 Хадгалалт хамгаалалтын салбарын мэргэжилтнүүдийг багтаана.
- 4 Архивын эрхлэгч, уран зургийн галерей болон музейн үзмэр хамгаалагчид
- 5 Амьд тоглолт үзүүлэгчид (хөгжимт жүжгийн жүжигчид, уруулаа хөдөлгөлгүй яригч, бухтай тулалдагч, товшуур бүжигчин гэх мэт), нийгэм, соёлын ажилтнууд, алиалагч, илбэчин болон холбогдох ажилтангууд.
- 6 Албан ёсны боловсролын сургуулийн хөгжмийн багш нарыг багтаана.
- 7 Албан ёсны боловсролын сургуулийн визуал урлагийн багш нарыг багтаана.
- 8 Жүжиг, бүжгийн дугуйлангийн багш нарыг Б -Тоглолт, баяр ёслол гэсэн салбарт боломжтой бол багтаах шаардлагатай.
- 9 Кино найруулагч, сануулагч, туслах найруулагч, тайзны менежер, туслах жүжигчдийг багтаана.
- 10 Дизайн болон уран бүтээлч үйлчилгээ үзүүлэх багш нарыг багтаавал зохино.

ХОЛБОГДОХ САЛБАРЫН МЭРГЭЖЛҮҮД				
Салбар	Үүрэг	АМОУСА 08		Тодорхойлолт
Ё. Аялал жуулчлал	Түгээн дэлгэрүүлэлт	4221		Аяллын товчооны ажилчид болон холбогдох ажилтнууд
		5111		Аяллын үйлчлэгч, онгоцны үйлчлэгчид,
		5113		Аяллын хөтөч нар
Ж. Спорт, чөлөөт цаг	Үйлдвэрлэл	3421		Тамирчид, спортын тоглогчид
	Түгээн дэлгэрүүлэлт	1431	12	Идэвхтэй амралт, спорт, соёлын төвийн менежерүүд
		4212		Ном хэвлэгч, казиногийн кассчин болон бооцоот тоглоомтой холбоотой ажилтнууд
		4213		Барьцаат зээл олгогч, мөнгө хүүлэгч нар
	Боловсрол/сургалт	3422		Спортын дасгалжуулагч, зааварлагч, ажилтнууд
		3423		Биений тамир, бэлтгэлийн дасгалжуулагч болон хөтөлбөрийн удирдагчид

Тайлбар:

11. Парк болон үзүүлбэр тоглоомын менежерүүд. Боломжтой бол кино театрын менежерүүдийг Д-Аудио – визуал, интерактив хэрэгслийн салбарт хамааруулах нь зүйтэй.

НИЙТЛЭГ ХАМААРАЛТАЙ САЛБАРУУД*				
Салбар	Үүрэг	АМОУСА 08		Тодорхойлолт
Биет бус соёлын өв	Үйлдвэрлэл	1113	13	Уламжлалт толгойлогч ба суурингийн ахлагчид
		2636		Шашны мэргэжилтнүүд
		3230		Уламжлалт болон нэмэлт анагаах ухаантай холбоотой мэргэжилтнүүд
	Түгээн дэлгэрүүлэлт	5169		Бусад бүлэгт ангилагдаагүй хувийн үйлчилгээ үзүүлэгчид
	Боловсрол/сургалт	3413	14	Шашинтай холбоотой мэргэжилтнүүд
		2353		Бусад хэлний багш нар
ДАГАЛДАХ МАТЕРИАЛ БОЛОН ТӨХӨӨРӨМЖ				
Визуал урлаг ба гар урлал	Үйлдвэрлэл	7322		Хэвлэгчид: Торгон, блок болон даавуун дээрх хэвлэл(гар урчууд)
		7521		Мод боловсруулагчид
		7523		Мод боловсруулах тоног төхөөрөмжийн оператор, засварчин
		8132		Гэрэл зургийн бүтээгдэхүүний төхөөрөмжийн оператор
Ном, хэвлэл	Үйлдвэрлэл	7321	15	Хэвлэлтэнд оруулах техник ажилтан
		7322		Хэвлэгч
		7323		Хавтаслалт, заслын ажилтан
Аудио-визуал, интерактив хэрэгслүүд	Үйлдвэрлэл	1330		Мэдээлэл, харилцааны технологийн үйлчилгээний менежерүүд
		2511		Системийн шинжээчид
		2512		Програм хангамж боловсруулагчид
		2514		Хэрэглээний програм хангамж боловсруулагчид
		2519		Бусад бүлэгт ангилагдаагүй програм хангамж боловсруулагч, шинжээчид
		2523		Компьютерийн сүлжээний мэргэжилтнүүд
		3511		Мэдээлэл, харилцааны технологийн техник үйл ажиллагааны техникчид
		3512		Мэдээлэл, харилцааны технологийн хэрэглэгчдэд туслах техникчид
		3513		Компьютерийн сүлжээ, систем хариуцсан техникчид
		3514		Вэб техникчид
	Түгээн дэлгэрүүлэлт	3521		Аудио-визуал хэрэгсэл болон дамжуулалт хариуцсан техникчид
	Боловсрол/сургалт	2356		Мэдээллийн технологийн сургагч багш нар

Тайлбар:

- 13 Анагаагч, домч, оточ зэргийг багтаана.
- 14 Шившлэгээр анагаах домчийг багтаана.
- 15 Үсэг өрөгч болон холбоотой мэргэжлүүдийг багтаана.

Хүснэгт 5. ЦАСҮАӨУА-ыг ашигласан цаг ашиглалтын судалгаа

СОЁЛЫН САЛБАРУУД*				
Салбар	Үүрэг	ЦАСҮАӨУА		Тодорхойлолт
Хэрэглээ/Оролцоо	А. Байгалийн болон соёлын өв	071135		Музей үзэх зэргээр хүүхдэд зориулсан аялал зохион байгуулах; нийгмийн болоод сургуулиас гадуурх үйл ажиллагааг зохицуулж, хүүхдүүдийг оролцуулах
		111110		Соёлын өвийн дурсгалт газар, түүх соёлын цэцэрлэг, уран зургийн галерей, музей үзэх
	Б. Тоглолт, баяр ёслол	101210	1	Эртний түүх, соёлын үйл явдлыг тэмдэглэх олон нийтийн баяр ёслолд оролцох
		101230		Нийтийн үйл ажиллагаанд оролцох (хөгжим, бүжиг гэх мэт)
		111130		Концерт, бүжгэн жүжиг, дуурь, театрт тоглолт үзэх
		111190		Олон нийтийн тодорхой соёлын арга хэмжээнд оролцох
		121130		Урлагийн тоглолт (бүжиг, хөгжим, театр)
		1211х	2,*	Визуал урлаг, уран зохиол, урлагийн тоглолт (бүрэн тодорхойлолт байхгүй)
		141320	3	Бусад аудио хэрэгсэл сонсох
		141420		Видео болон аудио бүтээлд компьютерийн технологи ашиглах
	В. Визуал урлаг ба гар урлал	031141	4	Мебель болон модон эдлэл, эд хэрэгсэл, хүний жижиг хөшөө, гоёл чимэглэлийн үйлдвэрлэл
		031142	4	Сагс, сүлжмэл эдлэл болон бусад төстэй бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл
		031143	4	Гал тогооны хэрэгсэл, сав суулга, гар багаж болон бусад металаар хийсэн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл
		031144	4	Металл боловсруулалт
		031145	4	Шавар, цемент, гипсээр хийсэн чимэглэл, гал тогооны зуух, вааран эдлэлийн үйлдвэрлэл
		031146	4	Цаас, цаасан бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл
		031147	4	Лаа, саван, үнэртний үйлдвэрлэл
		031149	4	Уран сайхны эд зүйлстэй холбоотой бусад тодорхойлсон үйл ажиллагаанууд
		03114х	*	Бүх төрлийн материалыг ашиглаж хийсэн уран сайхны эд зүйлс (бүрэн тодорхойлогдоогүй)
		031210		Хувийн туслах аж ахуйн үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагаанд хэрэглэгддэг нөөц, хэрэгслийг эзэмших болон худалдан авах
		031220	5	Туслах аж ахуйн үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагааны бүтээгдэхүүнийг тараах, худалдах
		121110		Визуал урлаг
	Г. Ном, хэвлэл	121120		Уран зохиол
		141110	6	Ном унших
		141120	6	Тогтмол хэвлэл унших
		141190	6	Бусад тодорхойлсон материалуудыг унших
		1411х	7,*	Унших (тодорхойлолт бүрэн бус)
		141320	8	Бусад аудио хэрэгсэл сонсох
		141410		Уншихдаа компьютерийн технологи ашиглах
		142000		Номын санд суух

	Е. Аудио-визуал, интерактив хэрэгсэл	101113		Мессенжер болон бүлгийн хэлэлцүүлэг зэргийг багтаасан кибер чаат
		101130		Захидал унших, илгээх
		111120		Кинотеатрт кино үзэх
		121330		Компьютерийн тоглоом (ганцаарчилж өрсөлддөг болон видео тоглоомууд багтана)
		141211	9	Телевизор үзэх, сонсох (тогтмол нэвтрүүлэг)
		141212	9	Телевизор үзэх, сонсох (тогтмол бус нэвтрүүлэг)
		141219	9	Телевизор үзэх, сонсохтой холбоотой тодорхойлсон бусад үйл ажиллагаанууд
		14121х	*	Телевизор үзэх, сонсох, (тодорхойлолт бүрэн бус)
		141221	10	Түрээсэлсэн буюу худалдаж авсан кино үзэх, сонсох
		141222	10	Киноноос бусад түрээсэлсэн буюу худалдаж авсан видео нэвтрүүлэг үзэх, сонсох
		141229	10	Видео нэвтрүүлэг үзэх, сонсохтой холбоотой бусад тодорхойлсон үйл ажиллагаанууд
		14122х	10,*	Видео нэвтрүүлэг үзэх, сонсох, (тодорхойлолт бүрэн бус)
		141310		Радио хөтөлбөр сонсох
		1413х	*	Радио болон аудио төхөөрөмж сонсох, (тодорхойлолт бүрэн бус)
		141420		Видео болон аудио хөтөлбөрт компьютерийн технологи ашиглах
		141430	11	Интернэтээр аялах; файл татан авах болон байршуулах
		1414х	*	Компьютерийн технологи ашиглах, (тодорхойлолт бүрэн бус)
		149000		Бусад хэсгүүдэд тодорхойлоогүй олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэл

ХОЛБОГДОХ САЛБАРУУД				
Салбар	Үүрэг	ЦАСҮАОУА		Тодорхойлолт
ХЭРЭГЛЭЭ/ОРОЛЦОО	Ж. Аялал жуулчлал	102000		Нийгмийн болон олон нийтийн үйл ажиллагаанд оролцохтой холбоотой хийх аялал
		112000		Спортын уралдаан тэмцээн, соёлын болон үзвэр үйлчилгээний арга хэмжээнд оролцох, үзэхтэй холбоотой хийх аялал
		122000		Хобби, тоглоом болон бусад зугаа цэнгэлийн үйл ажиллагаатай холбоотой хийх аялал
		131230		Дурсгалт газруудыг үзэх, зугаалах
		132000		Хаалттай болон задгай талбай дахь спортын уралдаан тэмцээнд оролцож, үзэхтэй холбоотой хийх аялал
		143000		Олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэлтэй холбоотой хийх аялал
	3. Спорт, чөлөөт цаг	071234		Олон нийтийн арга хэмжээнд насанд хүрэгчдийг дагаж явах
		071235	12	Спортын уралдаан тэмцээн, соёлын болон зугаатай арга хэмжээнд хүрэгчдийг дагаж явах
		111200		Ургамлын болон амьтны үзэсгэлэн, цирк, наадам, худалдаа, чөлөөт цагаа өнгөрөөх төвүүд, ургамлын цэцэрлэг, амьтны хүрээлэнд очих
		111310		Мэргэжлийн спортын арга хэмжээнд оролцох
		111320		Сонирхогчдын спортын арга хэмжээнд оролцох
		111х	13*	Спортын уралдаан тэмцээн, соёлын болон зугаатай арга хэмжээнд оролцох (бүрэн тодорхойлогдоогүй)
		119000		Бусад бүлэгт ангилагдаагүй спортын уралдаан тэмцээн, соёлын болон үзвэр үйлчилгээний арга хэмжээнд оролцох
		129000		Бусад бүлэгт ангилагдаагүй сонирхол, тоглоом, цэнгээн
		121200	14	Техникийн хобби болон холбогдох уралдаан тэмцээн

		121310	15	Ганцаарчилсан тоглоом
		121320		Хөзөр болон хөлөгт тоглоомууд
		121340		Баг/бүлгийн тоглоом
		121350		Бооцоот тоглоом
		1213х	*	Тоглоом, бусад зуаа цэнгэл болон холбогдох төрөл (бүрэн тодорхойлогдоогүй)
		131110		Явган зугаалах, спорт алхаа, гүйлт
		131120		Унадаг дугуйгаар явах, тэшүүр болон дугуйт тэшүүрээр гулгах, явах
		131130		Йог, аэробик болон гантиль өргөлт зэрэг бусад фитнесийн хөтөлбөрүүд
		131140	*	Бөмбөгтэй спорт тоглоом, ганцаарчилсан спортын төрлүүд
		131150		Бөмбөгтэй спорт тоглоом, багийн спортын төрлүүд
		131160		Усан спортын төрлүүд
		131170		Цас, мөсөн дээрх өвлийн спортын төрлүүд
		131180		Спортын холбогч төрлүүд
		131220		Морин спорт
		131х		Дотор болон ил задгай газар дахь спортын үйл ажиллагаанд оролцох (бүрэн тодорхойлогдоогүй)
		139000		Бусад бүлэгт ангилагдаагүй уралдаан тэмцээнүүдтэй холбоотой дотор болон ил задгай газарт явагдах спортын үйл ажиллагаанд оролцох

НИЙТЛЭГ ХАМААРЛТАЙ ҮҮРГҮҮД				
Үүрэг	Салбар	ЦАСҮАОУА		Тодорхойлолт
ХЭРЭГЛЭЭ/ОРОЛЦОО	БИЕТ БУС СОЁЛЫН ӨВ	031170	*	Эмчилгээний ургамал түүх, эм бэлдмэлийн үйлдвэрлэл
		071234		Олон нийтийн арга хэмжээнд насанд хүрэгсдийг дагалдан явах
		07123х		Насанд хүрэгсдийг дагалдан явах (бүрэн тодорхойлогдоогүй)
		081210		Олон нийтийн зохион байгуулалттай үйл ажиллагаанууд: хамт олны баяр ёслолд зориулж хоол хүнс бэлтгэх гэх мэт
		081230	16	Хот суурин газар болон бусад холбогдох газруудад олон нийтэд тулгуурласан тусламж үзүүлэх ажил зохион байгуулах
		081240		Гэр бүл болон хувь хүнд нийтээрээ тусламж үзүүлэх ажил, түүнийг зохион байгуулах
		082000		Хурал цуглаанд очих
		101124		Зочид хүлээн авах, хүлээн авалт, цуглаан зохион байгуулах зэрэг төстэй арга хэмжээ
		101125	17	Зочлох, хүлээн авалт болон төстэй арга хэмжээнд оролцох
		101126		Баар, клубуудад хүмүүстэй харилцах
		101129		Харилцааны бусад тодорхойлогдсон төрлүүд
		101210		Түүх, соёлын түүхэн тэмдэглэлт ёслол, олон нийтийн тэмдэглэлт баярт оролцох
		101220		Хурим, оршуулга, төрсөн өдөр гэх мэт байнга болдог олон нийтийн үйл ажиллагаанд(шашны шинж чанартай бус) оролцох
		101230	*	Олон нийтийн нийгмийн үйл ажиллагаанд оролцох (хөгжим, бүжиг г.м.)
		1012х		Олон нийтийн үйл ажиллагаанд оролцох
		151510		Бясалгал болон хувиараа мөргөл, бясалгал хийх болон бусад албан бус оюун санааны үйл ажиллагаа
		151520		Шашны арга хэмжээнд оролцох(шашны албан ёсны дадал заншил)
		151630		Эргэцүүлэл/бясалгал, ойлголт, төлөвлөлт
	БОЛОВСРОЛ ¹⁹	091300	18	Чөлөөт цагаараа курс болон албан бус сургалт, нэмэлт сургалтад хамрагдах

Тайлбар:

- “*” тэмдэг нь тухайн сэдэвтэй холбоотой үйл ажиллагааны бүх төрлүүдийг багтаах шаардлагатайг зааж байгаа. ЦАСҮАОУА нь эцэслэгдээгүй төсөл тул зарим ангиллуудыг эцэслээгүй байгаа юм.
- 1 Хамаарахгүй зүйл: хувцас бэлтгэх, хандив цуглуулах, зохион байгуулах, тайз засах, хоол хүнс бэлтгэх зэрэг үйл ажиллагаануудтай холбоотой төлбөргүй үйлчилгээнүүдийг 08121 ангилалд оруулсан.
 - 2 Энэ ангилал нь визуал урлаг болон уран зохиолыг мөн хамарна.
 - 3 Аудио хэрэгсэлд MP3 тоглуулагч, хуурцаг, бичлэг, CD багтдаг. Компьютер ашиглаж сонсох нь 14142 ангилалд орно.
 - 4 Багаж хэрэгслийн үйлдвэрлэл, тоосго хийх, гагнуур, сагс сүлжих, мод боловсруулах болон сийлбэр хийх зэрэг ҮОУСА-ын 20, 21, 242, 26, 289, 36 ангиллуудын эдийн засгийн үйл ажиллагаатай холбоотой үйл ажиллагааны бүх төрлүүд багтана.
 - 5 Чөлөөт цагаараа болон хобби маягтай бэлтгэсэн хүнсний бүтээгдэхүүн, гар урлалын зүйлсийг агуулах, хашаандаа худалдаалах
 - 6 Компьютер болон бусад төстэй хэрэгслийг ашиглаж унших нь 14141 хэсэгт багтдаг. Хамаарахгүй зүйл: Харин шашны үйл ажиллагаатай холбоотой ном зохиол зүйлийг унших ажиллагааг 1515 бүлэгт хамруулдаг.
 - 7 Тогтмол хэвлэл, ном болон холбогдох бусад материалуудыг унших үйл ажиллагаа багтана.
 - 8 Аудио хэрэгсэлд MP3 тоглуулагч, хуурцаг, бичлэг, CD багтдаг. Компьютер ашиглаж сонсох нь 14142 ангилалд хамаарна.
 - 9 Сургалт болон ажлын үйл ажиллагаатай холбоотой видео бичлэг, телевизор үзэж, сонсох нь 01-05 буюу 09 хэсэгт хамаарна.
 - 10 Видео хэрэгсэлд видео хуурцаг тоглуулагч (VCR), DVD, VCD тоглуулагч болон компьютерээс бусад хэрэгслүүд багтана. Компьютер ашиглаж үзэх, сонсох нь 14142 ангилалд хамаарна.
 - 11 Хэрэв интернэтээр аялах зорилгыг тодорхойлсон бол (худалдан авалттай холбоотой бол 06121 эсвэл 06122, гэр ахуйн хэрэглээний төлбөр төлөх бол 06115, онлайн сургалт бол 09111 эсвэл 09113 ангиллуудад хамардаг гэх мэт) тохирох ангилалд хамааруулна..
 - 12 Энэ ангилалд соёлын арга хэмжээн дээр насанд хүрэгчдийг дагалдан явах үйл ажиллагаа мөн багтдаг.
 - 13 Энэ ангилалд соёлын арга хэмжээ мөн багтдаг.
 - 14 Хамаарахгүй зүйл: Үзүүлсэн үйлчилгээ эсвэл үйлдвэрлэж борлуулсан зүйлээсээ орлого олох хобби сонирхол нь 02-05 ангиллын тохирох бүлэгт хамаарна.
 - 15 Хамаарахгүй зүйл: Тоглоомонд бооцоо тавих нь 12135 ангилалд хамаарна.
 - 16 Хамаарах зүйл: Нийгэм, улс төр, шашин, нутгийнхан, скаут болон бусад байгууллага, клуб, бүлгүүдийн санаачлагаар зохион байгуулж буй бүхий л төрлийн хурал цуглаан.
 - 17 Хамаарахгүй зүйл: Хувцас бэлтгэх, хандив цуглуулах, зохион байгуулах, тайз засах, хоол хүнс бэлтгэх зэрэг төлбөргүй үйлчилгээг 08121-р хэсэгт хамруулна.
 - 18 Хамаарахгүй зүйл: Спорт, хоббитой сонирхолтой холбоотой сургалт дамжаанд явах үйл ажиллагааг 12 болон 13 ангиллуудад багтаасан. Мэргэжлийн болоод албан тушаалын хувьд хөгжиж дэвшихтэй холбоотой сургалтад хамрагдах үйл ажиллагааг 0914 ангилалд оруулсан.
 - 19 Одоогийн эрхэлж буй ажилтай холбоотой сургалт, судалгааг 01-05 үндсэн ангиллуудын зохих хэсэгт багтаасан. Хобби болон спортын төрлүүдтэй холбоотой курсуудыг 12 болон 13үндсэн ангиллуудын зохих хэсэгт багтаасан.

6. Дүгнэлт

ЮНЕСКО-ийн 2009 оны Соёлын Статистикийн Хүрээ нь олон улсын түвшинд харьцуулах боломжтой тоо баримт гарган авах боломж олгох соёлын статистикийн зохион байгуулалтын стандарт, арга зүйг бий болгоход чиглэсэн анхны, өндөр ач холбогдол бүхий алхам болсон юм. ЮНЕСКО-гийн Соёлын Статистикийн Хүрээ нь одоо хийгдэж буй дуусаагүй ажил юм. Соёлын эдийн засгийн үзүүлэлтүүдийг хэмжих зарим хэрэгсэл бий болсон ч соёлын нийгмийн хүчин зүйл, үзүүлэлтийг цаашид гүйцэд боловсруулахад ихээхэн ажил хийж, сайжруулах шаардлагатай байгаа юм. Соёлын Статистикийн Хүрээ нь тухайн асуудлын үзэл баримтлалын утга агуулга гүнзгийрч, арга зүй хөгжих тусам тухай бүр шинэчлэгдэх болно.

6.1. Соёлын тоо баримт цуглуулахад гарч буй хүндрэлүүд

Соёлын салбарын статистикийн хүрээг хөгжүүлэхэд ихээхэн хөрөнгө мөнгө, цаг хугацаа зарцуулсан улс орнуудын хувьд ч гэсэн тоо баримт дутуу цуглуулж буй тул соёлын статистиктай холбоотой тулгарч буй зарим нэг үндсэн хүндрэлүүдийг нэгтгэн дүгнэх нь тун чухал юм.

Бүтцийн хүндрэлүүд

Төрийн бодлого болон менежментийн зүгээс өөрсдийн зах зээлтэй (кино, телевиз, дуу хөгжим гэх мэт) холбоотой тодорхойлогдсон үйл ажиллагаануудад голчлон анхаарах хандлагатай байгаа, хамгийн өргөн ашиглагддаг статистик ангиллууд (ЭЗБТҮАСА-н тодорхой улсад зориулсан хувилбар) нь үйлдвэрлэлийн бүтээгдэхүүний⁶ (хэвлэлийн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, компьютерийн медиа хэрэгслийн хуулбарлалт гэх мэт) ангиллын зарчимд голцуу зориулагддаг тулзах зээлд чиглэсэн соёлын салбаруудыг тодорхойлохын тулд энэ ангиллыг хэрэглэхэд нэн бэрх юм.

Соёлын хувьд бол холбогдох ангиллуудыг бүхий л ангиллуудын хэмжээнд тарааж, тэдгээрийг хиймлээр шинээр дахин бүлэглэх хэрэгтэй болох бөгөөд энэ нь ихээхэн цаг хугацаа шаардсан, тусгай ажил юм.

Үйлдвэрлэлийн ангиллын статистикийн системүүд нь үйлдвэрлэлд явагдаж байгаа өөрчлөлтийн хэмжээг тодорхойлохыг хичээж байна. Эдгээрт анхдагч болон олборлох салбар, үйлдвэрлэл зэрэг эдийн засгийн уламжлалт салбаруудыг тун их нарийвчилж хамруулсан байдаг. Харин үйлчилгээний салбарыг ерөнхийдөө сайн тусгаж чадаагүй бөгөөд технологийн болон зах зээлийн огцом өөрчлөлтийн хувьд соёлын мэдээллийн шинэ дижитал мэдээлэл, харилцааны технологийн нөлөө нэмэгдэж байгаа соёлын статистикийн тогтолцоог сайтар хянаж үзэхэд эдгээр өөрчлөлтийн хэлбэрүүд хүндрэл бий болгож байгаа юм.

⁶ Гарцаар нь анхалж ангилсан ч энэ нь тохиромжгүй байсан. Зарим тохиолдолд энэ нь процесс буюу таксономын зарчмыг бүрдүүлэх түүхий эд материалын ашиглалт болдог.

Үйл ажиллагааны хүндрэлүүд

Ерөнхийдөө бол соёлын үйл ажиллагааг статистикийн үйлдвэрлэлийн ангиллын системийн хүрээнд жижиглэн бутлах хамгийн их түвшингээр л зөвхөн нарийвчлан тодорхойлж болно (4, 5 орон бүхий кодтой ангиллууд). Үндэсний статистикийн агентлагуудын гаргасан тоо баримтууд олон тооны хувьсагчтай (экспорт гэх мэт) байдаг бөгөөд үйлдвэрлэлийн салбарт 2-3 тэмдэгттэй ангиллуудтай тул бүхэллэг тоон түвшнээр илэрхийлэгддэг болохоор хүндрэл үүсгэдэг.

Соёлын үйл ажиллагааны төрлүүдийг яв цав тодорхойлоход эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангиллын өндөр нарийвчлал бүхий түвшингүүд зайлшгүй шаардлагатай. Энэ нь соёлын салбарын чиг хандлагыг тооцоолоход онцгой чухал үүрэгтэй үндэсний хэмжээний нэг бүрчилсэн задлан шинжилгээг хийхэд асуудалтай болгож байгаа бөгөөд тодорхой муж, газрын хүрээнд 4 тэмдэгт бүхий анализын нийлэмж нь үндэсний статистикийн хорооноос (түүврийн тоо хэмжээний асуудлаас болж) явуулсан бүс нутгийн болон орон нутгийн нэгжүүдийн үйл ажиллагааны талаарх олон судалгаа, асуулгын үндэслэлтэй чанарыг бууруулж байна. Түүнчлэн эдийн засгийн бизнес хоорондын харьцуулсан асуулга нь соёлын салбарт тэгш бус харьцаатай байгаа хувийн болон жижиг үйлдвэрлэлийг хангалттай бүрэн хамарч чадахгүй байна.

Харин соёлын үйл ажиллагаа нь бусад салбаруудын үйл ажиллагаатай холбогдож байгаа тохиолдлуудад хэрэглэж болох зарим нэг “тойрон гарах арга зам”-ууд бий. Эдгээр салбаруудад соёлын болон соёлын бус гэх тодотголтой бүрэлдэхүүн хэсгүүдийг ялгаж салгахад хэрэглэгдэх үнэлгээг ашиглаж болох бөгөөд энэ харьцаа буюу коэффициентийг бизнесийн үйл ажиллагааны талаарх асуулгад анализ хийхэд мөн хэрэглэж болно. Тэгсэн хэдий ч нарийвчилсан дэд судалгааны үндэстэй байх нь бизнесийн бүхий л жагсаалтыг агуулсан статистикийн үзүүлэлтийн эх материалд ороход бэлэн байхаар ойлгогдож байгаа юм. Гэхдээ энэ тохиолдолд коэффициентыг боловсруулахад ашиглагдах бизнесүүдийн бүрэн бүртгэл хийж, үүнийг анализ хийх нь багагүй цаг хугацаа, хөрөнгө шаардагдах үйл ажиллагаа болохыг харуулж байна.

Эцэст нь үндэсний статистикийн хорооноос авсан үзүүлэлтүүд болон соёлын нийгмийн асуудлуудын талаарх үзүүлэлтүүдийг боловсруулахад үйл ажиллагааны олон тооны бэрхшээлтэй асуудал үүснэ.

Өрхийн судалгаа болон цаг ашиглалтын судалгаа зэрэг өнөөгийн салбар хоорондын судалгааны аспектүүдыг ашиглах боломжтой байж болох ч эдгээр эх сурвалжаас авсан тоо баримтууд нь соёлын болон нийгмийн бодлого боловсруулах үйл ажиллагаанд хангалтгүй байж болох юм. Энэ нь эдгээр ерөнхийлсөн судалгаанд хамрагдсан салбарууд хязгаарлагдмал байгаатай холбоотой байж болох ч судалгааны үр дүн нь хүн амын тодорхой бүлгүүдээр (нас, хүйс, арьс болон угсаатны бүлэг гэх мэт) хуваагдах тохиолдлуудад найдвартай чанартай холбоотой байж болох бөгөөд ялангуяа өөрчлөлтийн хэмжилт хийх шаардлагатай нөхцөлд бүр илүү хамаатай. Найдвартай чанарын асуудал нь тухайн улсын хэмжээнд судалгааны түүврийн тоог 1,000 хүнээр хязгаарласан тохиолдолд тухайн улсын түвшинд тодорхой сэдвийн дагуух үндсэн мэдээллийг авахаас биш харин бодлого боловсруулах түвшинд шаардлагатай илүү нарийвчилсан, найдвартай үзүүлэлтийг авах боломжгүй “Евробарометр” асуулга гэх зэрэг соёлын оролцоонд зориулагдсан судалгаанд ч мөн нөлөөлж чадна.

Үр дүн нь хөгжиж буй болон хөгжингүй улс орнуудын хувьд ч хамаатай юм. Улс үндэстнүүдийн хувьд эн тэргүүнд үндэсний түвшний тоо баримтуудыг нягтлах шаардлагатай ч соёлын ажил эрхлэлт хотод ихэвчлэн төвлөрч буй тул (ихэнхдээ томоохон хотуудад төвлөрч байгаа) орон зайн хувьд тарааж хуваавал зохино.

Илүү зорилго чиглэлтэй олон улсын мэдээ тайлан эсвэл үндэсний статистикийн эх материалуудын үндсэн дээр цугларсан үзүүлэлтүүдийг ашиглахдаа соёлын оролцооны тухай үндэсний санал асуулгыг явуулах нь өөр нэг хувилбар юм. Эдгээр бэрхшээлүүд нь түгээмэл буюу дэлхий нийтийн шинжтэй биш бөгөөд соёлын салбарын бодлого боловсруулах болон шийдвэр гаргах үйл явцын хөгжил дэвшилтэй илүү холбоотой бөгөөд шийдвэр гаргах үйл явцад ашиглагдах баримт сэлтийн түвшинтэй холбоотой гэдгийг анхаарах шаардлагатай.

Судалгааны баримт сэлтийг бүтээж, цуглуулах нь соёлын салбарын бодлого боловсруулах үйл явц бус, харин хамтын шийдвэр гаргах орчин үеийн үйл явц, нийгмийн судалгааны хүрээлэн, байгууллагуудын үүрэг хариуцлагад мөн төвлөрнө. Энэ нөхцөлд анхдагч тоо баримтуудыг хүн амын үндэсний тооллого, бизнесийн тооллого болон бүх оролцоо/ашиглалтын тоо баримт болон санхүүжилт хуваарилах тоо баримтаас гаргаж авна. Энэ хамрах хүрээний гүйцэтгэх үүрэг нь баримтад тулгуурласан бодлогын үүргүүд, тоо баримт гарган өгөгч, олон хэлбэр бүхий соёлын салбар зэргийн хооронд харилцах орон зай үүсгэнэ. Улмаар тогтмол шинэчлэл, туршилт, зайлшгүй хяналт хийхтэй холбоотой боловсруулалтын үйл явцыг бүр эхнээс нь ойлгох шаардлагатай.

Уг хамрах хүрээг статистикийн тоо баримтыг илүү иж бүрэн болгож хөгжүүлж боловсруулах ажлын эхлэл гэж үзэж болно. Уг баримт бичиг нь хүн амын тооллого явуулдаг агентлаг, мэргэжилтнүүд, соёлын бодлого тодорхойлогчдын хооронд хэлцэл зөвшилцөл хийх үндэслэл болж чадна.

6.2. Шууд хэмжилттэй холбох нь

Соёлын салбарын бодлогын нөлөө, соёлын үзэгдэлд хяналт хийж хэмжихэд туслах зорилготой үйл ажиллагааны төрөл, салбар бүрээр үзүүлэлтүүдийг сонгон тодорхойлж, үзүүлэлтүүдийн системд үндэслэгдсэн бодлогын хөгжил нь дараагийн чухал алхам болно. Өдийг хүртэл соёлын салбар дахь бодлого боловсруулах нийтээр хүлээн зөвшөөрөгдсөн загваруудыг тухайн соёлын эдийн засгийн хэмжилтийн нийтийн хөрөнгө оруулалтын дам үр дүнгийн хувьд л авч үзэж байсан. Улмаар соёлын нөлөөг үнэлэхэд ашигладаг дүгнэлтэд тулгуурласан хэд хэдэн чиг хандлага (“үржүүлэгч” загварууд) үүсэхэд хүргэсэн (Скэнлон ба Лонгли 1984, Миерскаф, 1988). Одоогийн хамрах хүрээнд зориулан сонгосон загвар нь нийгэм, эдийн засгийн хөгжил, нөхөн үйлдвэрлэлийн үйл явцын хүрээнд дэх соёлын эзлэх байр суурьтай голчлон холбоотой юм. Улмаар шууд бус, дүгнэлтэд тулгуурласан болон хүч сорьсон харьцангуй арга зүйгээс хэт хамааралтай байх хэрэгцээ шаардлагыг бууруулсан. Үйл явц болон үр дүнгийн шууд хэмжилтийг ашиглахдаа соёлын хөгжлийн үр дүнг хэмжих “коэффициент”-ын эсвэл хөндлөнгийн загвараас өөрчлөх нь янз бүрийн салбараар олон улсын түвшинд харьцуулалт хийх боломж бүхий соёлын нөлөөг хэмжих чиг хандлагыг хөгжүүлэх соёлын хөгжлийн үр дүнг хэмжихдээ дам болон “коэффициент”-ын загвараас үйл явц, үр дүнг шууд хэмжих загварт шилжсэнээр янз бүрийн салбарт олон улсын хүрээнд харьцуулалт хийх боломж олгож, соёлын нөлөөг хэмжих хандлагыг хөгжүүлэх боломжтой болгож байгаа юм.

Хэрэв судалгааны мэдээллийг цуглуулах үедээ түгээмэл хамрах хүрээг ашиглаж байгаа бол шууд хэмжилт нь илүү найдвартай болон тодорхой байх юм (Пратт, 2001). Стандарт таксономи ашиглаж зарим тоо баримтыг гарган авч болно (ялангуяа олон улсын салбар бүрээр хийх стандарт ангилал буюу үндсэн бүтээгдэхүүний ангилал зэргийг ашиглаж). Шууд хэмжилтэд эргэлт, хөрөнгө оруулалт, гарц, экспорт, ажил эрхлэлт болон эдгээр арга хэмжээнүүдтэй хамгийн нягт холбоотой олон нийтийн салбарын санхүүжилттэй эн зэрэгцэх мэдээлэл багтана. Түүнчлэн хэрэглээ болон оролцоотой холбоотой шууд арга хэмжээнүүдийг өрхийн судалгаа болон хувь хүнээс авах асуулгаар мөн олж авах боломжтой.

Зураг 4. Индикаторуудын матриц

	Соёлын салбарууд						Холбогдох салбарууд	
	А. Байгалийн болон соёлын өв	Б. Тоглолт, баяр ёслол	В. Визуал урлаг, гар урлал	Г. Ном, хэвлэл	Д. Аудио-визуал, интерактив мэдээллийн хэрэгсэл	Е. Дизайн, бүтээлч үйлчилгээ	Ж. Аялал жуулчлал	З. Спорт, чөлөөт цаг
Бүтээл								
Үйлдвэрлэл								
Түгээн дэлгэрүүлэх ба дамжуулах		Индикаторууд...						
Үзүүлэх ба хүлээн авах					Индикаторууд...			
Хэрэглээ ба оролцоо								

Нэг арга зам нь **4-р зурагт** үзүүлсэн соёлын мөчлөгийн элементүүдтэй Соёлын Статистикийн Хүрээний 8 салбарыг оруулсан хүснэгтээр тодорхойлсон матрицад тулгуурласан загварыг ашигласан байна. Энэхүү загвар нь судалгааны дүнг цуглуулах (хийсвэр бус) прагматик, тохиромжтой хэрэгслийг бий болгож, цаашид хөгжүүлэхээр бүтээгдсэн. Үүнийг Европын холбооны LEG бүлгийн (LEG Eurostat, 2000) хийсэн ажил болон өнөө үед зураглах тооны (логикийн) судалгаагаар гаргаж авсан. Энд ямар баримтуудыг цуглуулж болох болон 1986 оны ССХ-нд юу төлөвлөсөнтэй төстэй байгааг заадаг. Цаашид энэхүү схем нь улам боловсронгуй болон өргөжих юм. Уг төслийг шууд хэрэгжүүлэх боломжтой ч одоогоор хэмжин тодорхойлох боломжгүй байгаа зүйлсийг тодруулах замаар цаашдын боловсруулалт, тоо баримт цуглуулалт хийх боломж бололцоог үүгээр мөн санал болгосон юм. Уг загвар нь олон улсын түвшний харьцуулалт хийх боломж олгоно гэж үзэж байгаа. Уг матрицын хамрах хүрээг ашиглаж соёлын статистикийн харилцан адилгүй хэд хэдэн чиг хандлагыг бататгаж болно.

Тайлбар толь

Захиргааны судалгаа нь анхнаасаа статистикийн бус зорилгоор цуглуулсан, статистикийн газраас гадуур явуулсан статистик судалгаа юм (UNSC, 2000). Энэ нь файл буюу архиваас гаргаж авсан захиргааны тайлан бүртгэлийн мэдээллийн цуглуулга юм.

Уран барилгын үйлчилгээг компани болон хувь хүмүүсийн зүгээс үзүүлдэг бөгөөд энэ нь барьж байгуулах орчин тойрны бүх үзэмж харагдалттай хамаатай. Үйлчилгээнд голцуу шинэ орон сууц, арилжааны болон үйлдвэрлэлийн барилгын хийц дизайн багтах бөгөөд шинэ барилгуудыг шинэчлэн өөрчлөх архитектурын төлөвлөгөө болон барилгыг хяналт, удирдлага зэрэг үйл ажиллагаанууд багтдаг.

Зар сурталчилгааны үйлчилгээг зар сурталчилгааны кампанит ажлын төлөвлөлт, бүтээн байгуулалт, үйлдвэрлэлд голчлон хамаарах компани, хувь хүмүүс эрхлэн явуулдаг.

Бизнесийн бүртгэл нь бизнесийг байгуулсан үйл ажиллагааны хэлбэрийг тодорхойлох бүртгэл юм (UNSC, 2000).

Хүн амын тооллогын судалгааг тодорхой хүн ам ба дэлхийн нийт хүн амд хамаатай судалгааны зүйлсийн бүрэн цогц мэдээлэл дээр хийдэг (UNSC, 2000).

Бүтээгдэхүүн үйлчилгээний нэгдсэн ангилал (БҮНА) нь бүтээгдэхүүнийг олон улсын стандарттай харьцуулах хүрээ бөгөөд олон улсын стандартад нийцүүлэхийн тулд бүтээгдэхүүний одоо байгаа ангиллын схемийг хянаж, хөгжүүлж боловсруулах удирдамж заавар хэлбэрээр үйлчилдэг. Энэ ангиллыг эхлээд эдийн засгийн болон холбогдох статистик үзүүлэлтийн төрөл бүрийн салбаруудын хоорондын уялдаа холбоог нэмэгдүүлэх, эдийн засгийн статистик үзүүлэлтийг зохицуулах хэрэгсэл болох үндэсний тайлан тооцооны үүргийг бэхжүүлэх үүднээс боловсруулсан. Энэ нь үндэсний статистик үзүүлэлтийг шинжилгээ судалгаанд хэрэглэх үүднээс тэдгээрийн статистик үзүүлэлтийн анхны ангиллыг стандарт ангилал руу дахин эмхэтгэн түүвэрлэн зохион байгуулах үндэс суурь болох юм (UNSD, 2009).

Хамгаалалт нь соёлын өвийн чухал мэдээлэл ба үнэ цэнийг дамжуулахдаа түүний шинж чанарыг бэхжүүлэх зорилгоор соёлын өвийн оршин байх хугацааг уртасгах арга хэмжээ юм (ICCROM, 1998). Соёлын өмчийн салбарт соёлын өвийг хамгаалах зорилго нь соёлын эд зүйлсийн үнэ цэнийг бууруулалгүйгээр тэдгээрийн бидний тогтоосон хугацаанаас илүү урт удаан оршин байна гэдгийг баталгаажуулах үүднээс эд өлгийн зүйлийн бодит ба соёлын шинж чанар өвөрмөц онцлогийг хамгаалан хадгалах явдал юм (ЮНЕСКО, 1988).

Зохиогчийн эрх нь оюуны өмчийн үндсэн салбаруудын нэг юм. Энэ нь “түүнийг илэрхийлэх арга хэлбэрээс үл хамааран утга зохиол, шинжлэх ухаан, урлагийн салбарын бүтээл бүрт” хамаатай. “Утга зохиол ба урлагийн ажил” гэсэн ойлголтод зохиогчийн эрхийг хамгаалах зорилгоор утга зохиол, урлагийн гавъяа зүтгэлээс үл хамааран зохиогчийн хөдөлмөрийн жинхэнэ эх ажил бүрийг багтаан ойлгоно. Утга зохиол болон урлагийн ажилд ном, эмхэтгэл, бусад бичгийн зохиол бүтээл, дуу хөгжим, жүжиг, бүжиг, балетийн урлаг, гэрэл зураг, кино, зураг, гар зураг, архитектур, сийлбэр, литограф зэрэг багтана (Олон Улсын Оюуны Өмчийн Байгууллага, 2003, 1979).

Гар урлал буюу ардын гар урлалын бүтээгдэхүүнийг “дархны гараар шууд оруулах хувь нэмэр нь бэлэн бүтээгдэхүүний үндсэн бүрдүүлэгч эд анги байх тохиолдолд гараар болон гар багаж хэрэгслээр эсвэл механик хэрэгсэл ашиглаж гар урлалын бүтээл хийгч дархны гараар бүтсэн бүтээгдэхүүн” гэж тодорхойлно... Ардын гар урлалын бүтээгдэхүүний өвөрмөц шинж чанар нь практик хэрэглээний, гоо зүйн, урлагийн, уран бүтээлийн, соёлын холбогдолтой, гоёл чимэглэлийн, нарийн мэргэжлийн, уламжлалт, шашны, нийгмийн бэлгэ тэмдгийн болон ач холбогдол бүхий тэдгээрийн онцлог шинжүүдээр тодорхойлогдоно (UNESCO and ITC, 1997).

Соёлын үйл ажиллагаа нь тэдгээрт байж болох арилжааны үнэ цэнээс үл хамааран соёлын бүтээлийг илэрхийлэн дамжуулж, өөртөө агуулж байдаг. Соёлын үйл ажиллагаанууд нь өөрсдөө дуусч болох бөгөөд эсвэл соёлын бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний үйлдвэрлэлд хувь нэмрээ оруулж байж болно.

Соёлын мөчлөг нь соёлын үе шат, үнэ цэнийн сүлжээ эсвэл хангах сүлжээг хамтад нь бүрдүүлэх хоорондоо холбоотой цуврал үйл явц эсхүл соёлын мөчлөг, үнэ цэнийн гинжин хэлхээ буюу хангамжийн гинжин хэлхээг хамтдаа бүрдүүлэгч үе шатны үр дүнд үүсэх соёлын үйлдвэрлэлд хамаатай.

Соёлын бүтээгдэхүүнийг ном, сэтгүүл, мультимедиа бүтээгдэхүүн, програм хангамж, дуу бичлэг, кино, видео, аудио-видео хөтөлбөр, гар урлал болон хувцас загвар зэрэг шинэ санаа, бэлгэ тэмдэг, амьдралын арга барил зэргийг дамжуулах хэрэглэгчийн бүтээгдэхүүн гэж тодорхойлдог.

Соёлын өвд бэлгэ тэмдэг, түүх, урлаг, гоо зүй, этнологи, антропологи, шинжлэх ухаан, нийгмийн ач холбогдлыг агуулсан янз бүрийн үнэ цэнэ бүхий эд өлгийн зүйл, хөшөө дурсгал, барилга байшингийн цогцолбор, газар нутаг багтана (ЮНЕСКО, 1972).

Соёлын үйлдвэрлэл нь дээр тодорхойлсон соёлын бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг бүтээж, тарааж түгээдэг.

Соёлын ландшафт нь байгаль болон хүний хосолсон ажлыг дүрслэн тодорхойлох ба тэдгээр нь хүн, байгалийн хоорондын урт удаан, гүн гүнзгий харилцаа холбоог илэрхийлдэг (ЮНЕСКО, 2007).

Соёлын үйлчилгээ нь соёлын ашиг сонирхол ба эрэлт хэрэгцээг хангах зорилготой. Тэд соёлын бодит бүтээгдэхүүнийг төлөөлөхгүй ч тэдгээр бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл ба түгээлтийг хялбаршуулдаг. Жишээ нь: соёлын үйлчилгээнд тусгай зөвшөөрөлтэй үйл ажиллагаа болон бусад зохиогчийн эрхтэй холбоотой үйлчилгээ, аудио-визуал түгээх үйл ажиллагаа, урлагийн тоглолт, соёлын үйл явдлууд болон соёлын мэдээллийн үйлчилгээний сурталчилгаа, ном, бичлэг, эд өлгийн зүйлсийг хадгалан хамгаалах үйл ажиллагаа (номын сан, баримт бичгийн архивын төв, музей) зэрэг багтана.

Соёлын олон төрөл зүйл нь олон төрлийн соёлын бүлгүүд ба ард түмнийг илэрхийлдэг олон арга хэлбэрүүдтэй хамаатай. Эдгээр соёлын илэрхийлэл нь үеэс үед дамжин бүлэг ба ард түмний дунд дамжин уламжлагдаж ирсэн. Соёлын олон талт байдал нь зөвхөн соёлын өвийг дамжуулах, илэрхийлэх, баяжуулах олон төрлийн аргаар үүсэн бий болдоггүй, харин ямар арга хэрэгсэл, технологи хэрэглэж байсан эсэхээс үл хамааран, урлагийн бүтээл, үйлдвэрлэл, тараан түгээлт, дамжуулалт, баяр хөөр таашаал авах зэрэг янз бүрийн хэлбэрээр гарч ирдэг.

Соёлын оролцоо нь тодорхой соёлтой холбоотой байж болох өдөр тутмын амьдралын үйл ажиллагаа болон урлагт оролцох оролцоо юм. Энэ нь “соёлын мэдрэмж, үнэ цэнэ, зан үйл дэх үндэстэн ястны ялгаа нь зөвхөн уран сайхны ба мэдээллийг эрхэмлэх сонголтоор бус мөн амьдралын өдөр тутмын хэмнэлээр илрэн гарч ирдэг арга, мөн нийгмийн анги ба хүйс зэрэг нийгмийн чухал ач холбогдолтой онцлог шинжтэй холбоотой байх арга”-тай хамаатай юм (Беннет, 2001).

Загвар нь хүрээлэн байгаа орчин, үйлчилгээ болон эд зүйлсийн голчлон уран бүтээлч, урлаг уран сайхан, гоо зүйн загвартай холбоотой нэгжүүдээс бүрддэг (ABS, 2001).

Хувцасны загварыг хувцас, гутал, хувцасны чимэглэл хэрэгслийн загвар гаргадаг компани болон хувь хүмүүсийн эрхлэн явуулдаг үйл ажиллагаа буюу үйлдвэрлэх бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ гэж тодорхойлдог (Шинэ Зеландын Статистик, 1995).

График дизайныг хэвлэл нийтлэл эсвэл үзүүлэн харуулах зорилгоор график материалын загвар дизайны ажил эрхлэн явуулдаг компани ба хувь хүмүүс гаргадаг (Шинэ Зеландын Статистик, 1995). Үүнд орчин цагийн гар урлал хамаарна.

Өрхийн зарлагын судалгаа нь айл гэрүүдээс хэрэглээний бараа бүтээгдэхүүн, үйлчилгээнд зарцуулсан болон тухайн өгөгдсөн хугацаанд бусад зорилгоор зарцуулсан мөнгөн дүнгийн мэдээлэл, тооцоог авах үүднээс явуулах түүвэр судалгаа юм. Тэдгээрийг бас өрхийн ахуйн хэрэглээний судалгаа эсвэл өрхийн төсвийн судалгаа гэж нэрлэдэг (OECD, 2008).

Албан бус салбар нь зохион байгуулалтын доод түвшинд, үйлдвэрлэлийн хүчин зүйл болох хөдөлмөр, капиталын хоорондын бага зэргийн ялгаатай эсвэл ялгаагүй, ажиллаж байгаа хүмүүсийн ажил эрхлэлт ба орлогыг бий болгох зорилготой үйлдвэрлэлийн бага хэмжээний нэгжүүдийг өргөнөөр багтаадаг. Үйл ажиллагааны хувьд уг салбарыг хамтрал хоршооллын бус, гэр ахуйн аж ахуйд хамаарах зах зээлд зориулан зарим бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэх үндэсний онцлогт үндэслэсэн салбар гэж тодорхойлох ба тэдгээр нь цөөн тооны ажилчидтай, татварын болон нийгмийн хангамжийн үүрэг болон зохицуулах акттай холбоотой үндэсний хууль тогтоомжийн дагуу бүртгүүлээгүй байдаг (OECD, 1993).

Биет бус соёлын өвийг (ББСӨ) “Биет бус соёлын өв гэдэг нь ард түмэн, бүлэг хүмүүс, зарим тохиолдолд хувь хүн соёлын өвийнхөө нэг бүрэлдэхүүн хэсэг гэж хүлээн зөвшөөрсөн зан заншил, дүрслэх ба илэрхийлэх хэлбэрүүд, мэдлэг болон дадал чадвар, түүнчлэн эдгээртэй холбоо бүхий багаж зэмсэг, эд зүйлс, урлагийн бүтээлүүд, мөн соёлын орон зай юм. Үеэс үед дамжин уламжлагдах биет бус соёлын өв нь ард түмэн, бүлгүүдээр дамжин хүрээлэн буй орчин, байгаль, түүхийн харилцан үйлчлэлийн явцад байнга сэргээгдэн шинэчлэгдэж, басхүү өвөрмөц байдал, залгамжит чанараа хадгалан үлдэх, соёлын олон төрөл зүйл, хүний бүтээлч туурвилыг хүндэтгэх сэтгэл, мэдрэмжийг хүмүүст төрүүлж хөгжүүлэхэд нөлөөлж байдаг юм.” гэж тодорхойлжээ (ЮНЕСКО, 2003).

Интерьер дизайны үйл ажиллагааг хувийн ба улсын, орон сууцны ба арилжааны шинжтэй барилга байшингийн дотоод засал интерьер орчны загварыг хийдэг компани, хувь хүмүүс гүйцэтгэдэг (Шинэ Зеландын Статистик, 1995).

Уугуул нутгийн ба овгийн хүмүүс. Овог аймгийн хүмүүс нь тухайн үндэсний олон нийтээс бусад хэсгүүдээс өөрсдийн нийгмийн, соёлын, эдийн засгийн байдлаараа ялгардаг бие даасан улс орнуудад байдаг хүмүүс бөгөөд тэдгээрийн статусыг тэдгээрийн зан заншил, уламжлал эсвэл тусгай хууль дүрмээр бүхэлд нь эсвэл хэсэгчлэн зохицуулдаг; **уугуул нутгийн хүмүүс** нь тухайн улс болон тухайн улсын орших газар зүйн бүсэд оршин амьдрах хүн амын гарал үүслээрээ тухайн нутгийн уугуул хүмүүс бөгөөд колончлол, булаан эзлэлт, шинэ улсын хилийг тогтоох цаг үед тэдгээрийн хуулийн статусаас үл хамааран өөрсдийн зарим эсвэл бүхий л нийгмийн эдийн засаг, соёл, улс төрийн ёс журам, дэг жаягийг хадгалж ирсэн хүмүүс юм (ILO, 1989).

Интерактив мэдээллийн хэрэгслийг: 1) хоёр эсвэл түүнээс олон объект нэг нэгэндээ нөлөөлөхөд, 2) хэрэглэгч нь эд зүйл болон орчин тойронд нөлөөлж өөрчлөх (видео тоглоом тоглож байгаа хэрэглэгч), 3) тэд хэрэглэгчийн идэвхтэй оролцоог оролцуулах, 4) нэг талт нөлөөллийн эсрэг хоёр талт нөлөөлөл байх эсвэл энгийн шалтгаантай нөлөө байх тохиолдолд харилцан бие биедээ нөлөөлөх үйлчлэлийн аль нэгээр тодорхойлдог (Канадын өв, 2008).

Эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангилал нь үр бүтээмжтэй эдийн засгийн бүх үйл ажиллагааны стандарт ангилал болох зориулалттай. Үндсэн зорилго нь ийм үйл ажиллагаатай холбоотойгоор статистик тоо баримт цуглуулж, танилцуулахад ашиглагдах боломжтой үйл ажиллагааны ангиллуудын цогц бүрдлийг хангах явдал юм. Иймд эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангилал нь эрхлэн явуулж байгаа эдийн засгийн үйл ажиллагааныхаа дагуу аж ахуйн нэгжүүдийг ангилагдах боломжтой болгох замаар энэ цогц бүрдлийг дамжуулахыг зорьдог (UNSD, 2008).

Ажиллах хүчний судалгаа нь ажил мэргэжилтэй холбоотой статистик үзүүлэлтийн өрхөд суурилсан стандарт судалгаа юм (ILO).

Ландшафт загвар нь хүний хэрэглээнд зориулсан газар ба цэцэрлэгжилтийн загварыг хамарна. Энэ нь ихэвчлэн хувийн болон улсын барилга байшингийн эргэн тойрны загвар дизайнтай холбоотой ч загвар нь парк болон дархан цаазат газар гэх зэрэг томоохон хэмжээний улсын бүс нутагтай холбоотой байна (Шинэ Зеландын Статистик, 1995).

Номын сан нь мэдээллийг цуглуулах, хадгалах, болон хэрэглэгчдийн мэдээлэл, шинжилгээ судалгаа, боловсрол, соёлын болон амралт зугаа цэнгэлийн хэрэгцээнд нийцэх шаардлагатай ийм мэдээллийн нөөц, хэрэгслийг ашиглахад тус дэм үзүүлэх зорилготой байгууллага буюу албан байгууллагын хэсэг юм; эдгээр нь номын санд тавих үндсэн шаардлага бөгөөд үндсэн зорилготойгоо холбоотой нэмэлт нөөц ба үйлчилгээг өөртөө багтаадаг (ISO, 2006). Үүнд электрон ба хэвлэмэл хэлбэрийн ном эсвэл бусад графикийн болон аудио-визуал материал хэлбэртэй ном болон тогтмол хэвлэлийн системчилсэн цуглуулга багтана (UNESCO-с гаргасан, 1970). Үүнд мөн виртуал номын сан, дижитал каталоги багтана.

Музей. Хүн төрөлхтний биет ба биет бус соёлын өв болон боловсрол, сургалт судалгаа ба хэрэглээний зорилгоор түүний орчин тойрныг үзүүлэх, харилцах, судлан шинжлэх, хамгаалах, эзэмших олон нийтэд нээлттэй, нийгэм болоод нийгмийн хөгжилд үйлчилдэг ашгийн бус, байнгын үйл ажиллагаатай байгууллага юм. Үүнд бодит музей багтана.

- a. Музейн дээрх тодорхойлолт нь удирдах байгууллагын шинж байдал, газар нутгийн онцлог шинж, үйл ажиллагааны бүтэц, тухайн институцийн цуглуулгын чиглэл зэргээс үүдэх аливаа хязгаарлалтгүйгээр хэрэглэгдэх болно.
- б. “Музей” гэж нэрлэгдэх байгууллагуудаас гадна энэ тодорхойлолтын зорилгод нийцэх дараах байгууллагууд музейд багтана:
 - i. хүн болон тэдгээрийн хүрээлэн буй орчин тойрны бодит хөшөө дурсгалыг хадгалах, дамжуулах, эзэмших музейн шинж чанарыг агуулсан байгаль, археологи, угсаатны зүйн холбогдолтой түүхэн хөшөө дурсгал, газар нутаг;
 - ii. Ботаникийн болон амьтан судлалын, аквариум болон амьд ан амьтан шилэн хорго гэх зэрэг ургамал, амьтны төрөл зүйлийг үзүүлэх болон тэдгээрийг цуглуулан хадгалдаг байгууллага;

- iii. шинжлэх ухааны төв болон одон орон судлалын төв;
- iv. ашгийн бус урлагийн үзэсгэлэн галерей;
- v. үндэсний парк, номын сан ба архивын төвөөс байнга эрхлэн гаргадаг тогтмол үзэсгэлэн болон байгалийн нөөц, дархан цаазат газар, үзэсгэлэн галерей;
- vi. энэ хэсгийн тодорхойлогдсон музейнүүдийг хариуцах үүрэгтэй олон улсын болон үндэсний, бүсийн болон орон нутгийн музейн байгууллагууд, яам, хэлтсүүд болон олон нийтийн агентлагууд;
- vii. музей болон музей судлалтай холбоотой хадгалан хамгаалалт, шинжилгээ судалгаа, боловсрол, сургалт, баримт бичиг болон бусад үйл ажиллагааг явуулах ашгийн бус институци ба байгууллагууд;
- viii. биет ба биет бус соёлын өвийн нөөцийг (бодит соёлын өв ба дижитал бүтээлч үйл ажиллагаа) хамгаалах, үргэлжлүүлэн дамжуулах, менежментийг явуулах соёлын төв ба бусад аж ахуйн нэгжүүд;
- ix. музейн зарим болон бүх шинж чанарыг агуулсан эсвэл музей судлалын судалгаа, боловсрол эсвэл сургалтаар дамжуулан музей болон музейн мэргэжлийн бие бүрэлдэхүүнийг дэмждэг Зөвлөх Хорооны зөвлөгөөг авдаг гүйцэтгэх зөвлөл байх бусад институцууд (ICOM 2007).

Байгалийн өвд шинжлэх ухаан, байгаль хамгаалал болон байгалийн гоо сайхныг хамгаалах үүднээс үнэ цэнэтэй гэж үзэх устаж үгүй болох аюулд өртсөн амьтан, ургамлын төрөл зүйл болон байгалийн газар нутгийг бүрдүүлэгч байгалийн онцлог, геологи болон физик-газар зүйн хэлбэр, тодорхойлсон бүс нутгууд багтана. Үүнд дархан цаазат газар болон үндэсний парк, амьтны хүрээлэн, ботаникийн хүрээлэн, аквариум бүхий хүрээлэн зэрэг багтана (ЮНЕСКО, 1972).

Үзэл бодлын судалгаа нь тодорхой сэдэвтэй холбоотойгоор тодорхой хүн амын гишүүдийн үзэл бодлыг тодруулах эсвэл тодорхой болгох зорилготой түүвэр судалгаа юм (OECD, 2008).

Урлагийн тоглолт ба баяр наадам нь орон нутгийн буюу албан бус шинжтэй мэргэжлийн болон сайн дурын урлагийн тоглолтууд болох театр, бүжиг, дуурь, хүүхэлдэйн жүжиг болон соёлын тэмдэглэлт баяр наадмын ажиллагааг (фестивал, үзэсгэлэн яармаг, наадам) хамарна.

Хадгалан хамгаалалт. Хадгалан хамгаалах зорилго нь хамгаалж буй эд зүйлсийнхээ эргэн тойронд аюул занал учруулах байгаль орчны нөхцөл болон гэнэтийн хүчин зүйлсээс шалтгаалан үүсч болзошгүй хохирлыг арилган зайлуулахад оршино. Ийм маягаар урьдчилан сэргийлэх арга болон арга хэмжээнүүдийг шууд авч хэрэгжүүлдэггүй ч эд зүйлсийг доройтуулан гэмтээхэд түр зуур буюу байнга нөлөөлж болох хор хөнөөлтэй бодис болон элементүүдийг зайлуулах гэж байгаль орчны микро уур амьсгалын нөхцөлийг хянах зорилгоор ашигладаг (ЮНЕСКО, 1988).

Амралт зугаа цэнгэл нь хөгжөөж, баясгаж, сэргээж, урамшуулдаг баяр, амралт зугаа цэнгэлийн үйл ажиллагаа гэж тодорхойлогддог. Үүнд мөрийтэй тоглоом болон хөгжөөнт тоглоомуудыг багтдаг ч спортын ангилалд багтдаг биеийн тамирын чийрэгжүүлэх үйл ажиллагааг багтдаггүй.

Спорт болон биеийн тамирын чийрэгжилтэд спорт, биеийн тамирын дасгал болон холбогдох үйлчилгээгээр хангаж, үзүүлэх ажлыг эрхлэн явуулдаг хувь хүн ба компаниуд багтана. Спорт, биеийн бялдрын чийрэгжилттэй холбоотой дасгалжуулах, сургах үйлчилгээ мөн үүнд багтана. Түүнчлэн спорт, биеийн бялдрын чийрэгжилттэй холбоотой бараа бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, бөөний болон жижиглэнгийн худалдаа эрхэлдэг бизнесийн нэгжүүд багтдаг.

Уламжлалт мэдлэг нь “дэлхийн уугуул болон орон нутгийн ард иргэд, бүлгүүдийн мэдлэг, шинэ санаачлага ба практик ажиллагаатай хамаатай. Хэдэн зуун жилийн туршид олж авсан туршлагаас хөгжин гарсан, орон нутгийн соёл, орчин тойронтой зохицон таардаг уламжлалт мэдлэг нь аман хэлбэрээр үеэс үед уламжлан дамжигддаг. Энэ нь хамтын эзэмшлийн байх чиглэлтэй байх ба түүх өгүүлэл, дуу, ардын аман зохиол, зүйр цэцэн үгс, соёлын үнэ цэнэ, итгэл бишрэл, ёс заншил, ард түмний хууль, орон нутгийн хэл мөн ургамал тарих, амьтан үржүүлж, тэжээх зэрэг хөдөө аж ахуйн дадал заншлыг хамрах шинжтэй байдаг. Уламжлалт мэдлэг нь голцуу хөдөө аж ахуй, загас агнуур, эрүүл мэнд, цэцэрлэгжүүлэлт, ойн аж ахуй болон ерөнхийдөө байгаль орчны менежмент гэх мэт салбарын практик үйл ажиллагааны шинж чанартай” (SCBD, 2007).

Визуал урлаг нь юуны өмнө визуал мэдрэмжийн хандлагатай бөгөөд энэ нь харааны эсвэл олон хэмжээст шинж бүхий уран бүтээлийн ажилд голчлон төвлөрдөг урлагийн хэлбэр юм.

Ном зүй

African Union (AU) (2005). "Nairobi Plan of Action for Cultural Industries". First Ordinary Session of African Union Conference of Ministers of Culture, 10-14 December 2005, Nairobi, Kenya.

African Union (AU) (2008). "Plan of Action on the Cultural and Creative Industries in Africa". Second Session of Conference of African Union Ministers of Culture, 19-23 October 2008, Algiers, Algeria.

Australian Bureau of Statistics (ABS) (2001). *Australian Culture and Leisure Classifications*. Adelaide: ABS.

Australian Bureau of Statistics (ABS) (2002). *ABS Culture, Sport and Recreation Statistics: Current Activities and Future Strategy*. Adelaide: ABS.

Australian Bureau of Statistics (ABS) (2006). "Arts and Cultural Heritage in Australia-Key Issues for an Information Development Plan". Discussion paper. Adelaide: ABS.

Australian Bureau of Statistics (ABS) and Statistics New Zealand (2009). "ANSZCO Alternative View-Culture and Leisure Occupations" in *Australian and New Zealand Standard Classification of Occupations*. First Edition, Revision 1. Accessed at: <http://www.abs.gov.au/AUSSTATS/abs@.nsf/DetailsPage/1220.0First%20Edition,%20Revision%201?OpenDocument>

Barrowclough, D. and Z. Kozul-Wright (Eds.) (2006). *Creative Industries and Developing Countries: Voice, Choice and Economic Growth*. London: Routledge.

Bennett, Tony (2001). *Differing Diversity: Cultural Policy and Cultural Diversity*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

BIMSTEC countries (2006). "Paro Initiative and Plan of Actions". First BIMSTEC on Cultural Cooperation, Paro, Bhutan, May 2006.

Canadian Heritage (2008). (not publicly available) Comments on the *UNESCO FCS Draft 2007*.

Caribbean Regional Negotiating Machinery (2006). *The Cultural Industries in CARICOM: Trade and Development Challenges*. Kingston/Barbados: Caribbean Regional Negotiating Machinery.

Centre for Cultural Policy Research (2003). *Baseline Study on Hong Kong's Creative Industries*. Central Policy Unit, Hong Kong Special Administrative Region Government: University of Hong Kong.

Centre for Cultural Policy Research (2005). *A Study on Creativity Index*. Home Affairs Bureau, Hong Kong Special Administrative Region Government: University of Hong Kong.

Centro de Estudios Regionales Cafeteros y Empresariales (2005). *Guide for Drawing up Regional Mapping of Creative Industries*. Bogota: Centro de Estudios Regionales Cafeteros y Empresariales.

Christensen, L. et al (2001). *Refuge for Integration: A Study of How the Ethnic Minorities in Denmark Use the Libraries*. Moellegade: Aarhus Public Libraries, pp.1-23. Accessed at: <http://www.aakb.dk/graphics/pub/refuge.pdf>

Council for Cultural Affairs (2004). *Cultural Policy White Paper*. Taiwan: Council for Cultural Affairs.

Cunningham, S. (2003). "The Evolving Creative Industries". Transcript of a seminar, 9 May 2003. Brisbane: Queensland University of Technology.

Cunningham, S. and P. Higgs (2008). "Creative Industries Mapping: Where Have We Come From and Where Are We Going?" in *Creative Industries Journal*, Vol. 1, No. 1. Bristol: Intellect.

Department for Culture, Media and Sport, United Kingdom (DCMS) (2001). *Creative Industries Mapping Document*. London: Department for Culture, Media and Sport.

Department for Culture, Media and Sport, United Kingdom (DCMS) (2003). *Regional Data Framework for the Creative Industries: Final Technical Report for the Department of Culture*,

Media and Sport and the Regional Cultural Consortia. London: Department for Culture, Media and Sport.

Economic Review Committee, Service Industries Subcommittee Workgroup on the Creative Industries (2002). *Creative Industries Development Strategy: Propelling Singapore's Creative Economy*. Singapore: Economic Review Committee.

European Commission (2001). "Report by the Task Force on Cultural Expenditure and Finance". Luxembourg: European Commission.

European Commission (2006). *The Economy of Culture in Europe*. Luxembourg: European Commission.

European Commission and Eurostat (2002). *Europeans' Participation in Cultural Activity: A Eurobarometer Survey, Executive Summary*. Luxembourg: European Commission.

Eurostat, OECD, UN and UNWTO (2001). *Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework*. Madrid: UNWTO.

Eurostat.(2007). "Cultural Statistics" in *Eurostat Pocketbook*. Luxembourg: Eurostat.

Girard, A. (1982). *Creative Industries: A Challenge for the Future of Culture*. Paris: UNESCO.

Girard, A. (1982a). "Cultural industries: A handicap or a new opportunity for cultural development?" In UNESCO, *Cultural Industries: A Challenge for the Future of Culture*, pp. 24-39. Paris: UNESCO.

Gupta, A. and J. Ferguson (Eds.) (1999). *Culture, Power, Place: Explorations in Critical Anthropology*. Durham, North Carolina: Duke University Press.

Held, T., C. Kruse, M. Sondermann and A. Weckerle (2005). *Zurich's Creative Industries Synthesis Report*. Zurich: Office for Economy and Labour of the Canton of Zurich and City of Zurich Economic Development.

Hoehn, J. and A. Randall (1989). "Too Many Proposals Pass the Benefit Cost Test" in *The American Economic Review*, Vol. 79.3, pp. 544-551. Pittsburgh: American Economic Review.

Hui, D. (2005). "Learning from Mapping Exercises: From Baseline Study to Creativity Index". Paper presented to the conference "Asia Pacific Creative Communities: A Strategy for the 21st Century", UNESCO Senior Expert Symposium on Cultural Industries, Jodhpur, India, 22-26 February 2005.

Inter-American Development Bank (IABD) (2007), *Cultural Industries in Latin America and the Caribbean: Challenges and Opportunities*. Washington: IABD.

International Center for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property (ICCROM). (1998). *Risk Preparedness: A Management Manual for World Cultural Heritage*. Rome: ICCROM.

International Council of Museums (ICOM) (2007). Article 3, Statutes, adopted by the 22nd General Assembly, Vienna, Austria, 24 August 2007.

International Labour Organization (ILO) (1988). *International Standard Classification of Occupations, ISCO 88*. Geneva: ILO.

International Labour Organization (ILO) (1989). *Indigenous and Tribal Peoples Convention*. No. 169. Geneva: ILO.

International Labour Organization (ILO) (2008). *International Standard Classification of Occupations, ISCO 08*. Geneva: ILO.

International Organization for Standardization (ISO) (2006). *ISO 2789, Information and documentation-International library statistics*. Accessed at: http://www.iso.org/iso/catalogue_detail.htm?csnumber=39181

International Monetary Fund (IMF) (2008). *Balance of Payments and International Investment Position Manual, Six Edition (BPM6)*, pre-publication draft. December 2008. Washington: Statistics Department, IMF.

Keaney, E. (2006). *From Access to Participation: Cultural Policy and Civil Renewal*. London: Institute for Public Policy Research (IPPR).

- LEG Eurostat (2000). "Cultural statistics in the EU". Eurostat Working Paper, Population and Social Conditions Series, 3/2000/E/No1. Final report of the LEG. Luxembourg: Eurostat.
- Manninen, A. (2002). *Cultural Consumption and Practices: A National and Cross-National Perspective*. City of Helsinki, Department of Urban Facts. Proceedings of the International Symposium on Culture Statistics, UNESCO Institute for Statistics, Montreal, 21-23 October 2002.
- Michalos, A. (2003). *Essays on the Quality of Life*. Social Indicators Research Series, Vol. 19. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Michalos, A. (ed.) (2005). *Citation Classics from Social Indicators Research: The Most Cited Articles*. Social Indicators Research Series, Vol. 26. Dordrecht: Springer.
- Ministry of Cultural Affairs and Statistics New Zealand (1995). *New Zealand Framework for Cultural Statistics 1995*. Wellington: Ministry of Cultural Affairs and Statistics New Zealand.
- Ministry of Cultural Affairs and Statistics New Zealand (1996). *Household Spending on Culture*. Wellington: Ministry of Cultural Affairs and Statistics New Zealand.
- Ministry for Culture and Heritage and Statistics New Zealand (2003). *A Measure of Culture: Cultural Experiences and Cultural Spending in New Zealand*. Wellington: Ministry for Culture and Heritage and Statistics New Zealand.
- Ministry for Culture and Heritage and Statistics New Zealand (2005). *Employment in the Cultural Sector 2005*. Wellington: Ministry for Culture and Heritage and Statistics New Zealand.
- Ministry of Education (1998). *Cultural Industry Committee Final Report*. Helsinki: Ministry of Education.
- Ministry of Gender, Labour and Social Development (2006). *Uganda National Culture Policy*. Kampala: Ministry of Gender, Labour and Social Development.
- Myerscough, J. (1988). *The Economic Importance of the Arts in Britain*. London: Policy Studies Institute.
- Navrud, S. and Richard C. Ready (2002). *Valuing Cultural Heritage: Applying Environmental Valuation Techniques to Historic Buildings, Monuments and Artefacts*. London: Edward Elgar Publishing Ltd.
- Observatoire de la culture et des communications du Québec (2003). *Québec Culture and Communications Activity Classification System 2004*. Québec City: Institut de la statistique du Québec.
- Observatory of Cultural Policies in Africa (OCPA), Interarts and UNESCO (2004). "Cultural Indicators of Human Development in Africa", final report. International Seminar, Maputo, 3-5 March 2004.
- Observatory of Cultural Policies in Africa (OCPA). (2006) *Indicateurs culturels pour le développement humain en Afrique, projet de recherche*. Maputo: OCPA.
- OECD (1993). *The System of National Accounts, 1993-Glossary*. Paris: OECD.
- OECD (2007). *International Measurement of the Economic and Social Importance of Culture*. Paris: OECD.
- OECD (2008). OECD Glossary of Statistical Terms. Accessed at: <http://stats.oecd.org/glossary/>
- Organisation Internationale de la Francophonie (OIF) (2002). *Les industries culturelles des pays du Sud: Enjeux du projet de convention internationale sur la diversité culturelle*. Grenoble: OIF.
- Convenio Andres Bello (2004). *La fiesta, la otracaradelpatrimonio. Valorizaciyn de su impactoeconymico, cultural y social*. Economía & Cultura 8. Bogota: Convenio Andres Bello
- Pratt, A. C. (2001). "Understanding the cultural industries: Is more less?" *Culturelink* 35, pp. 51-68.
- Pratt, A. C. and N'deckNdiaye (2004). "The Music Industry in Senegal: The Potential for Economic Development". Report for UNCTAD. London: UNCTAD.
- Scanlon, R. and R. Longley (1984). "The arts as an industry: the economic importance to the New York-New Jersey Metropolitan Region" in W. Hendon, D. Shaw and N. Grant (Eds.) *The*

Economics of Cultural Industries, pp. 93-100. Akron: University of Akron and Association for Cultural Economics.

Secretariat of the Convention on Biological Diversity (SCBD) (2007). "Article 8(j): Traditional knowledge and the convention on biological diversity". Montreal: SCBD. Accessed at: <http://www.cbd.int/programmes/socio-eco/traditional/default.shtml>

Secretariat of the Pacific Community (SPC) (2002). *Regional Framework for the Protection of Traditional Knowledge and Expressions of Culture*.

Sen, Amartya (2000). "Culture and Development". World Bank meeting, Tokyo, 11-13 December 2000.

Siwek, S. (2002). *Copyright Industries in the U.S. Economy: The 2002 Report*. Washington: The International Intellectual Property Alliance.

South African Cultural Observatory (2008). *The Economics of Culture and Cultural Statistics in South Africa*. Accessed at:

http://www.culturalobservatory.org.za/pdf_files/econ_of_culture.pdf

Statistics Canada (1997). *Canada's Culture, Heritage and Identity: A Statistical Perspective*. Ottawa: Statistics Canada.

Statistics Canada (1998). *Quality Guidelines*. 12-539-XIE. Third Edition, October 1998. Ottawa: Statistics Canada.

Statistics Canada (2004a). *Canadian Framework for Culture Statistics*. Culture, Tourism and the Centre for Education Statistics. Ottawa: Statistics Canada.

Statistics Canada. (2004b). *Economic Contribution of Culture in Canada*. Culture, Tourism and the Centre for Education Statistics. Ottawa: Statistics Canada.

Statistics Canada. (2004c). *Economic Contribution of the Culture Sector in Canada-A Provincial Perspective*. Culture, Tourism and the Centre for Education Statistics. Ottawa: Statistics Canada.

Statistics Finland (2005). "Cultural Statistics". Accessed at: http://www.stat.fi/til/klt_en.html

Statistics Finland (2005). "Leisure Survey". Accessed at: (http://www.stat.fi/til/klt_en.html)

Statistics Finland (2006). "Mass Media". Accessed at: (http://www.stat.fi/til/klt_en.html)

Statistics Finland (2006). "Mass Media Market 2000-2004". Accessed at: http://www.stat.fi/til/klt_en.html

Statistics Finland (2006). "Time Use Survey". Accessed at: http://www.stat.fi/til/klt_en.html

Statistics New Zealand (2000). "Government Spending on Culture". Accessed at: <http://stats.gov.nz/products-and-services/Articles/spemd-on-cult-90-99>.

Statistics New Zealand (2003). "Cultural Experience Survey". Accessed at: <http://stats.gov.nz/NR/exeres>

Steinberg, C. (2001). "Culture and sustainable tourism". *Recognising culture: A series of briefing papers on culture and development*. United Kingdom: Comedia, Department of Canadian Heritage, UNESCO.

Thorhauge, J. (2003). "Danish Strategies in Public Library Services to Ethnic Minorities". Paper prepared for the World Library and Information Congress: 69th IFLA General Conference and Council, Berlin, 1-9 August 2003.

Тросби, David. (2001). *Economics and Culture*. Cambridge: Cambridge University Press.

Тросби, David. (2005). *On the Sustainability of Cultural Capital*. Research Paper No. 510. Sydney: Macquarie University.

United Nations (2002). *Manual on Statistics of International Trade in Services*. Statistical Papers, Series M No. 86. European Commission, IMF, OECD, UNCTAD, WTO. New York: United Nations and IMF.

United Nations (2005). *A Guide to Producing Statistics on Time Use: Measuring Paid and Unpaid Work*. Department of Economic and Social Affairs Statistics Division. New York: United Nations.

United Nations (2007). *Principles and Recommendations for Population and Housing Censuses Revision 2*. Statistical Papers, Series M No. 67/Rev2. Department of Economic and Social Affairs Statistics Division. New York: United Nations.

United Nations Statistics Division (UNSD) (2008). *International Standard Industrial Classification of All Economics Activities (ISIC), Revision 4*. Statistical Papers: Series M, No. 4, Rev. 4. New York: United Nations.

United Nations Statistics Division (UNSD) (1998). *Trial International Classification of Activities for Time-Use Statistics*. International Conference on Time Use, University of Luneberg, 22-25 April 1998.

United Nations Statistics Division (UNSD) (2009). *Central Product Classification, Version 2*. Accessed at: <http://unstats.un.org/unsd/cr/registry/cpc-2.asp>

UNCTAD/WIPO (2001). *Developing Countries Becoming a Global Player: Opportunities in the Music Industry. Cuban Music Industry Development and Marketing Plan*. Geneva: UNCTAD and WIPO.

United Nations Development Programme (UNDP, 2005). *Human Development Report 2004: Cultural Liberty in Today's Diverse World*. New York: UNDP.

UNESCO (1970). "Recommendation concerning the International Standardization of Library Statistics". Records of the General Conference, 16th Session, Paris, 12 October-14 November 1970.

UNESCO (1972). *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. Paris: UNESCO.

UNESCO (1986). *The UNESCO Framework for Cultural Statistics*. Statistical Commission and Economic Commission for Europe, UNESCO, Conference of European Statisticians. Third Joint meeting on Cultural Statistics, 17-20 March 1986. CES/AC/44/11. 13 February 1986.

UNESCO (1988). *Traditional Restoration Techniques: A RAMP Study*. Paris: UNESCO.

UNESCO (1992) *Culture Industries for Development in Africa: Dakar Plan of Action*. Dakar: Organization of African Unity.

UNESCO (1995). "Our Creative Diversity". Report of the World Commission on Culture and Development. Paris: UNESCO.

UNESCO (1997). *Methodological Guide to the Collection of Data on Crafts*. Paris: UNESCO.

UNESCO (1999). "The Value of Culture". Paper by IADB and UNESCO for the Forum Development and Culture, Paris 11-12 March 1999.

UNESCO (2001). *UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity*. Paris: UNESCO.

UNESCO (2003a). *Atelier sur la culture et le développement dans le programme d'action du NEPAD*. Paris: UNESCO.

UNESCO (2003b). *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. Paris: UNESCO.

UNESCO (2003c). *Language Vitality and Endangerment*. Paris: UNESCO.

UNESCO (2005a). *Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions*. Paris: UNESCO.

UNESCO (2005b). "Diagnóstico y metodologíapara diseñar indicadores culturales en los países centroamericanos". Documento de Trabajo, Seminarios subregionales sobre indicadores culturales en Centroamérica, San José, Costa Rica, 6-8 September 2005. Mexico: UNESCO Office Mexico.

UNESCO (2007). "World Heritage". Accessed at: <http://whc.unesco.org/en/culturallandscape/>

UNESCO (2008). *La cultura en números: Hacia un sistema de indicadores culturales para Centroamérica*. San José : UNESCO Office San José.

UNESCO (2009a). "Culture Sector". Accessed at: **Error! Hyperlink reference not valid.** URL_ID=35263&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

UNESCO (2009b).“UNESCO’s Atlas of the World's Languages in Danger, New Edition”. Accessed at: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=44605&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

UNESCO and International Trade Centre (ITC) (1997). Final report of the International Symposium on Crafts and the International Market: Trade and Customs Codification. Manila, Philippines, 6-8 October 1997.

UNESCO-UIS (2005).*International Flows of Selected Cultural Goods and Services, 1994-2003*. Montreal: UNESCO Institute of Statistics.

UNESCO-UIS (2006a).*Creating Global Statistics for Culture: Expert Scoping Study*. Paper submitted to the UIS by BOP Consulting. Montreal: UNESCO Institute for Statistics.

UNESCO-UIS (2006b).*Guidelines for Measuring Cultural Participation*. Paper submitted by Adolfo Morrone. Montreal: UNESCO Institute of Statistics.

UNESCO-UIS (2006c).*Evaluating Language Statistics: The Ethnologue and Beyond*. Paper submitted by John C. Paolillo. Montreal: UNESCO Institute for Statistics.

UNESCO-UIS (2006d re-edition).*International Standard Classification of Education (ISCED97)*. Montreal: UNESCO Institute of Statistics.

UNESCO-UIS (2007).*Draft Revised 2009 Framework for Cultural Statistics*. Montreal: UNESCO Institute of Statistics.

United Nations Statistical Commission (UNSC) and Economic Commission for Europe (ECE) (2000).“Terminology on Statistical Metadata”.Conference of European Statisticians Statistical Standards and Studies, No. 53. New York: United Nations.

Wallis, R. (2001). “Best Practice Cases in the Music Industry and their Relevance for Government Policies in Developing Countries”. Report for WIPO-UNCTAD. Geneva: WIPO-UNCTAD.

Williams, R. (1977). *Marxism and Literature*. London: Oxford University Press.

World Intellectual Property Organisation (WIPO) (1957).*International Classification of Goods and Services for the Purposes of the Registration of Marks under the Nice Agreement*. Geneva: WIPO.

World Intellectual Property Organisation (WIPO) (1971).*International Patent Classification*. Geneva: WIPO.

World Intellectual Property Organisation (WIPO) (1979).*Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works*. WIPO Database of Intellectual Property WIPO Legislative Texts. Geneva: WIPO.

World Intellectual Property Organisation (WIPO) (2003).*Guide on Surveying the Economic Contribution of the Copyright-based Industries*. Geneva: WIPO.

World Tourism Organization (UNWTO) (2004).*Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations, a Guidebook*. Madrid: UNWTO.

ЮНЕСКО-гийн 2009 оны Соёлын Статистикийн Хүрээ нь статистикийн зорилгоор соёлыг тодорхойлох урьдчилсан загвар болно. Энэ нь соёлын харьцуулалт хийх боломжтой тоо баримтыг зохицуулж, цуглуулах арга хэрэгсэл юм. Ангиллын арга хэрэгсэл тулүүнийг соёлын статистикийн олон улсын хэмжээнд хүлээн зөвшөөрөгдсөн стандарт ангиллуудаар тодорхойлогдсон үйл ажиллагаа, бараа, үйлчилгээний системчлэлд ашиглана.

Гишүүн орнууд, соёлын статистик болон бодлогын мэргэжилтнүүд, мөн олон улсын байгууллагуудын төлөөлөгч нартай өргөн хүрээнд хэлэлцэж зөвшилцсөний эцэст уг 2009 оны хамрах хүрээг боловсруулж гаргасан. Уг хамрах хүрээнд 1986 оны хувилбараас хойш технологи, соёлын суурь асуудлын талаарх бидний ойлголт, хэмжилт тооцооллын ахиц дэвшил, соёлын бодлогын эн тэргүүний асуудлын хувьсалт шилжилтэд гарсан өөрчлөлтүүдийг тусгасан.

Угарга хэрэгсэл нь соёлын үзэгдлийн хэмжилтийг сайжруулан сэргээж, баримтад тулгуурласан үр дүнтэй бодлого, чиг шугам боловсруулахад соёлын статистик тоо баримт ашиглах явдлыг дэмжих үүрэгтэй. Энэ нь эцсийн дүндээ ЮНЕСКО-гийн статистикийн хүрээлэнгээс (СХ) боловсруулсан шинэ арга зүй, тоо баримт цуглуулалт, индикаторууд болон ЮНЕСКО-гийн зүгээс соёлын салбарт авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээнүүдийн үндэс суурь болох юм.

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

UNESCO
INSTITUTE
for
STATISTICS

ЮНЕСКО Статистикийн хүрээлэнгийн

P.O. Box 6128, Succursale Centre-Ville
Montreal, Quebec H3C 3J7
Canada
<http://www.uis.unesco.org>

ЮНЕСКО-гийн статистикийн хүрээлэн (СХ) нь НҮБ-ын Боловсрол, Шинжлэх Ухаан, Соёлын Байгууллага буюу ЮНЕСКО-гийн статистикийн алба бөгөөд НҮБ-ын боловсрол, шинжлэх ухаан, технологи, соёл, харилцаа холбооны олон улсын хэмжээнд харьцуулах боломжтой статистик тоо баримтын сан юм.